Sayı 29 TEMMUZ 1935 Cilt 5

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

AYDA BİR ÇIKAR SAYISI 25 KURUŞ

ÜLKÜ'YE YAZANLARDAN RİCA

ÜLKÜ'ye şimdiye kadar yazmakta olan ve şimdiden sonra yazmak isteyen arkadaşlardan ÜLKÜ yazılarını öz Türkçe yazmalarını rica eder. Öz Türkçe ile yazı yazarken en önemli noktalar şunlardır: 1 — Yazıyı Osmanlıca yazıp Türkçeye çevirmemek, doğrudan doğruya öz Türkçe düşünmeğe ve öz Türkçe yazmağa çalışmak; 2 — Öz Türkçede Osmanlıcaya has uzun ve girift sentaksı cümleler yapmamak, yapısı açık bir sağlamlık ve sadelikte kısa cümleler kullanmak; 3 — Bir cümlenin içinde birden artık alışılmamış, kendi "iştikak„ ve "tedai„ sinin yardımiyle anlaşılmayacak yeni kelime kullanmamağa çalışmak; 4 — Fikrin açıklığını bozacak "edebiyat hünerleri„ nden kaçınmak ve bunun yerine ses, yapı, ahenk ve anlam ve güzelliğinde "hüner„ göstermeğe özenmek.

"ÜLKÜ" nün sayıfaları inkılâblarımızı yaymıya yarıyacak veya yayma yolları üzerinde düşündürecek bütün yazılara açıktır. "ÜLKÜ"ye yazı yazanlara para verilmez.

Neşrolunmıyan yazılar geri yollanmaz.

"ÜLKÜ" ye paralı ilân konmaz. [illegible] memlekete inkılâb ve kültür [illegible] hizmet eden eser ve işlerin ilânları parasız neşrolunur.

"ÜLKÜ" nün bir sayısının fiyatı — ilâveli veya ilâvesiz — yirmibeş kuruştur.

"ÜLKÜ" nün yıllık abone fiyatı 250 kuruştur. Yalnız ilk mekteb muallimleriyle Üniversite ve her derecedeki mektebler talebeleri için abone fiatı 175 kuruştur.

"ÜLKÜ" nün altı sayısı bir cilt, iki cildi bir yılliktır. Mecmuaya ancak yıllık abone yazılır ve her aboneye yıl başından mecmua gönderilir. Yalnız hesabları malî yıla bağlı resmî daireler bu kayitten müstesnadır.

İmtiyaz sahibi: Nusret Köymen; Umum neşriyatı idare eden Necibali Küçüka. Ankara'da Ulus Basım Evinde basılmıştır.

Sayı: 29
Cild: 5

Temmuz 1935

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

ATATÜRK'ÜN

Amerikalı gazeteci Mis Gladya Baker'e söyledikleri

GLADYA Baker'in Atatürkle mülâkatına dair intişar eden yazısını elimize geçen bir aslından tercüme ediyoruz.

— Yakın bir âtide harbın çıkması muhtmel olduğunu zannediyor musunuz?

Son zamanlarda kendisine ATATÜRK ismi verilen Mustafa Kamâl, asker inkılâbcı, Türkiye Cumuriyeti reisi olmadan evel sultanların ikametgâhı olan Dolmabahçe isimli beyaz mermer saraydaki yemek masasının altın sofra takımından dürüst mavi gözlerini kaldırdı, ve nazarları, Şam işi perdeli yüksek pencerelerden karanlık ve asude Boğaziçini geçerek Anadolu sahilinin yanıp sönen ziyalarına gitti. Ağır ve ciddî bir sesle: *"Yakın âtiden bahsetmemliyiz,,* dedi, *"harb tehlikesi bulunduğumuz zamanda vardır.,,*

Avrupadaki vaziyetin bir kaç ay evelkisine nazaran daha gergin olup olmadığı sorulunca, *"daha fenadır, daha çok fenadır.,,* dedi. *"Harbin ciddiyetini nazarı dikkate almayan bazı gayri samimi önderler, taarruzun vasıtaları (agent) ları olmuşlardır. Kontrolları altındaki milletleri, milliyetçiliği ve ananeyi yanlış bir şekilde göstererek ve suiistimal ederek, aldatmışlardır. Bu buhranlı saatlerde hercümerce mâni olmak için kütlelerin kendileri karar vermeleri ve mesuliyet mevkiini yüksek karakterli ve yüksek moralli, vicdanlı insanların eline tevdi etmeleri zamanı gelmiştir. Bu, gecikmeden yapılmalıdır.,,*

Bundan sonra realist Atatürk dünyanın en kuvvetli diktatörlüğüne çıkmak için hiç bir mâniaya müsamaha göstermeyen Çanakkalenin ve — çok uzak bir âtide olmıyan — Türk İstiklâl Harbının askerî kahramanı, dedi ki: *"Eğer harb bir bomba infilâkı gibi birdenbire çıkarsa milletler*

harbe mâni olmak için, müsellâh mukavemetlerini ve malî kudretlerini mütearrıza karşı birleştirmekte tereddüd etmemelidirler. En seri ve en müessir tedbir, muhtemel bir mütearrıza, taarruzun yanına kâr kalmıyacağını açıkça anlatacak beynelmilel teşkilâtın kurulmasıdır.,,

Atatürk mıntakavî misakların nihaî kıymetinin, bütün milletlere şamil olacak umumî bir paktın aktinde olduğuna kanidir. "*Maamafih*, dedi, *halihazırda en müstacel ihtiyaç, komşu memleketlerin, biribirlerinin hususî ihtiyaçlarını ve meselelerini görüşmeleridir. Bundan başka mıntakavi misaklar, sulhun muhafazası için kıymetlerini şimdiden ispat etmişlerdir.,,*

İnsanı teslim alıcı gözlerinde, Gazinin fevkalâde önderlik kuvveti vardır. Kalın kaşları sakin durmaz, yüksek entellektüel zirvelere kalkar ve şayanı hayret derecede geniş alnında derin çizgiler oyacak bir şekilde çatılır. Derisi açık renkli ve güneşten yanmıştır. Esmer değildir. Saçı sarımtırak, kahverenginde ve gülrengindedir. Ağzının temiz kesilmiş hattı ve çenesi kararlarının katiyetini gösterir. O tetiktir, cevabı hazırdır, nazarı dikkati celbedecek derecede zekidir.

"Harb çıktığı takdirde Amerika bitaraflık siyastini muhafaza edebilirmi?,, dedim.

İmkânı yok, dedi, *imkânı yok... Eğer harb çıkarsa, Amerikanın milletler camiasında işgal ettiği yüksek mevki herhalde müteessir olacaktır. Coğrafi vaziyetleri ne olursa olsun milletler biribirine birçok rabıtalarla bağlıdırlar.,,* Atatürk dünyadaki milletleri bir apartmanın sâkinleri telâkki ediyor. Birleşik Amerika Cumuriyetleri bu apartmanın en lüks dairelerinde oturmaktadır. Eğer apartman, sakinlerinden bazıları tarafından ateşe verilirse diğerlrinin yangının tesirinden kurtulmasına imkân yoktur.. Harb için de aynı şey varittir. Birleşik Amerika Cumuriyetlerinin bundan uzak kalması gayri kabildir. Atatürk şu sözleri ilâve etti:

"*Bundan başka, Amerika büyük ve kuvvetli ve dünyanın her yerinde alâkası olan bir devlet olduğundan kendisinin siyaset ve iktısadiyat cihetinden ikinci derecede bir mevkie düşmesine asla müsaade edemez.,,*

"Fikrinizce Amerika adalet divanına iltihak etmeli miydi?,, sualini sordum. Dedi ki: "*Adalet divanına iltihak etmekle birleşik Amerika Cumuriyetleri şüphesiz umumî sulhun idamesine yardım etmiş olacaktı. Nüfusu ve insanî idealleri o kadar büyük olan bir milletin, beynelmilel ihtilâfların muslihane hallü faslında aktif bir hisse almağı reddetmesi doğru değildir.,,*

"*Öyle ise, Milletler Cemiyetinin* sulhun muhafazası için müessir bir vasıta olduğunu zannediyor musunuz?,, dedim...

"*Milletler Cemiyeti, henüz katî ve müessir bir vasıta olduğunu ispat etmemiştir..* dedi, "*diğer taraftan, Milletler Cemiyeti bugün, bütün milletlerin, müşterek gayenin tahakku-*

ku için çalışabilecekleri yegâne teşkilâttır.„

On dört milyon Türk tarafından vatanlarının kurtarıcısı olmakla tanınan idealist Atatürk devam etti: *"Şuna da kaniim ki eğer devamlı sulh isteniyorsa kütlelerin vaziyetlerini iyileştirecek beynelmilel tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyeti umumiyesinin refahı, açlık ve tazyikin yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmeli - dir.„*

Atatürk bu sözlerini hassas elleriyle eksriya yaptığı kuvvtli jestlerle tebarüz ettirmişti.

"Türkiyede bolşevikliğin yayılmasından korkuyor musunuz?„ dedim. Şu cevabı verdi: *"Türkiyede bolşeviklik olmıyacaktır. Çünkü Türk hükûmetinin ilk gayesi halka hürriyet ve saadet vermek, askerlerimize olduğu kadar sivil halkımıza da iyi bakmaktır. Türkiyede işsizlik yoktur. Milletimiz efradı boş zamanlarında sıhhî dinlenme imkânlarına maliktir.„*

"Türkiye neden boğazları tahkim etmek istiyor?„ sualini sordum. *"Türkiyenin boğazları açık bırakmağa razı olduğu Lozan muaheresindenberi dünya vaziyeti ve bazı şerait değişmiştir. Boğazlar Türkiye arazisini iki kısma ayırır. Bundan dolayı bu deniz geçidinin tahkimi Türkiyenin emniyeti ve müdafaası için çok ehemmiyetlidir. O, aynı zamanda, beynelmilel münasebatın can alıcı bir unsurudur. Anahtar vaziyetinde böyle mühim bir yer, herhangi sergüzeştçi bir mütaarrızın keyfine ve merhametine bırakılamaz. Türkiye, muhtemel sulh bozucularının, biribirlerile harbetmek için boğazlardan geçmesine mâni olmaya mecburdur.„* Kusursuz Smokinin altında geniş o - muzları doğruldu... *"Türkiye buna asla müsaade etmiyecektir„* dedi.

Kamâl Atatürke neden diktatör diye çağrılmaktan hoşlanmadığını sordum: *"Ben diktatör değilim„* dedi. *"Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet bu doğrudur. Benim arzu edip de yapamıyacağım hiç bir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine râmedendir. Ben kalpleri kazanarak hükmetmek isterim.„*

O. (Gazi) yani (Muzaffer olmuş) unvanını da sevmez. Ona halk tarafından verilen ve (Türklerin babası) demek olan (ATATÜRK) diye çağrılmağı tercih eder. İstirahatte iken yüzü sert dudaklı ve trajiktir. Neşeli olduğu zaman bile gözleri çelik pırıldamasını muhafaza eder.

Mesud olub olmadığını sordum: *"Evet„* dedi, *"Çünkü muvaffak ol - dum.„*

AYDIN DEMİRYOLUNUN SATIN ALINMASI

ALİ ÇETİNKAYA

TÜRK milletinin her sahadaki varlığını, bütünlüğünü gerçekleştirmeği en büyük bir ülkü sayan Cumurluk Türkiyesi ekonomik alanda en büyük adımı memleketi demir ağlarla örmek ve bu ağların yabancılar elinde bulunan parçalarını millete mal etmek yolunda atmıştır.

Lozandan sonra Türk sermayesi, Türk tekniği ve emeği ile memleketin ana hatlar kurulmağa başlanırken yabancı sermayelerle kurulan imtiyazlı demiryollarını da satın almak yoluna girilmiş ve 928 senesinle Anadolu ve Mersin — Adana hatlarile Haydarpaşa limanı, 934 senesinde İzmir — Afyon, Manisa — Bandırma hatları satın alınmıştı. Şebeke vahdetini temin etmek için bir eksiğimiz ket arasında imzalanan bir mukavele kalmıştı- O da Aydın hattı idi. 1 Mayıs 934 tarihinde hükûmet ile şirbu emelimizi de tahakkuk ettirmiştir. Satın alınma suretile hükûmet eline geçen Bursa — Mudanya, Samsun — Çarşamba dar hatlarile Kurum sermayesi esasen hükûmete ait olan Bağdat hattının Adana — Fevzipaşa kısmını da bu ana hatlara katmak lâzımdır.

Fakat; şunu hemen işaret etmek gerektir ki; cumuriyet hükûmeti Aydın demiryolunu Devlet demiryollarına bağlamak için herhangi bir teşebbüste bulunmağa vakit kalmadan bu hat bazı hadiselerin sevkile kendi kendine Devlet eline geçmiştir. Bu hadise ve sebebler şunlardır:

1 — Afyon — Antalya yolunun hükûmet tarafından yapılmağa başlanması — 933 senesinde hükûmetin 2134 numaralı kanunla Afyon — Antalya hattının inşası için salâhiyet aldığını gören Aydın şirketi 1906 tarihli munzam mukavelesinin ikinci maddesine dayanarak bu teşebbüsü protesto etmiştir. Bu maddeye göre hükûmet Afyondan Antalyaya bir demiryol inşası için başka bir kimseye veya şirkete imtiyaz veremiyecektir. Bu hattın hükûmet tarafından yapılması kararlaştığına göre bu işte taahhüde aykırı bir cihet bulunmadığı şirkete bildidilmiş ise de şirket müracaatından vazgeçmemiş, Sütlaç — Eğirdir mıntakası nakliyatının bu yeni hatta geçeceğini ve bu yüzden zarara uğrıyacağını öne sürerek tazminat istemeğe kalkışmış ve hükûmetin buna da yanaşmadığını görünce bu ihtilâfın hakeme verilmesini istemiştir.

Hükûmet; imtiyaz mukavelename ve şartnamelerinde bu işi hakeme götürecek bir madde olmadığını şirkete bildirmekle beraber bu ihtilâf

mevzuu üzerinde görüşmeğe amade olduğunu şirkete bildirmiş, bazan çetin safhalar geçiren ve dört ay süren bu görüşmelerle nihayet bu mukavele meydana gelmiştir.

2. — *Şirketin malî vaziyeti* — 1850 tarihli ve İzmir ile Aydın arasında bir demiryolu inşasına dair olan ilk mukavele şirketin koyduğu sermayeye en az yüzde altı bir gelir temini esası üzerine yapılmış idi. Hat uzadıkça bu mukaveleyi diğer mukaveleler takip etmiştir. Bunlardan 1888 tarihli mukavele, hattın hükûmetin teminatı ile işlemesi esasını kaldırmış, yalnız o zamana kadar temi nattan ve diğer hesablardan hükûmetin şirkete karşı borçlandığı 650.000 İngiliz liralık bir borca faizsiz olarak hattın mübayaasında ödenmek üzere hükûmete tahmil etmiştir. Ayni mukavele hattın satın alınma tarihinin 1935 senesine ve hattın Eğirdire kadar uzatılmasını tezammün eden 1906 tarihli mukavele de bu müddeti 1950 senesine kadar uzatmıştır.

Mukaveleler ve itilâfnameler hükümlerine göre Aydın hattının 1935 senesi iptidasında mübayaa bedeli 5.216.200 İngiliz lirası olması lâzım geliyor. Bu paranın içinde hattın bedelinden başka yukarıda yazılan 650.000 lira ile 1927 itilâfnamesi mucibince hattın hükûmetçe umumî harb senelerinde işgal edilmesinden dolayı şirkete verilmesi kabul edilen "1.061.200„ İngiliz liralık borç da dahildir.

Gene mukavele hükümlerine göre mübayaa bedelinden hattın tamiratına mahsus edevat ile menkul eşya ve hattın altı aylık işletmesine lâzım olan levazım bedelleri dahil olmayıp bunlar için muhamminler tarafından takdir edilecek bedelin ayrıca şirkete verilmesi lâzım gelmektedir. Mukavelede satın alma bedeli olarak tesbit edilen 5,216,200 İngiliz lirası şirketin bugünkü sermayesine çok yakındır.

Şirketin son plânçolarında sermayesi:

Şirketin tedavüle çıkarıp ve sarfettiği aksiyonlar bedeli 1.294.340 İngiliz lirası.

Şirketin tedavüle çıkarıp tahsil ve sarfettiği obligasyonlar bedeli 3.898.862 İngiliz lirası ki ceman 5.193.202 olarak görülmektedir.

Umumı harb başlangıcına kadar bu şirketin işletmeden elde ettiği safî hasılat aksiyon ve obligasyonlarına yüzde 5 ile 7 arasında bir gelir temin etmiş, fakat, umumî harb ve onu takib eden harb sonrası devrelerinin ihdas ettiği siyasî, iktısadî hadise ve sebebler bu hattın umumî harb başına akdar süren parlak devrini kapamış ve bundan sonra elde ettiği safî hasılat bir müddet obligasyonların faizlerini temin etmiş ve aksiyonlara pek az dividant verebilmiştir.

1929 dan sonraki senelerin safî hasılatı obligasyonların faizine bile yetişmemeğe başlamış ve şirket bu faizleri ihtiyat akçesile karşılamağa mecbur olmuştur. İngiliz lirası altın esasını bırakarak yüzde kırk derecesinde kaybetmesine rağmen bu fena vaziyet devam etmiştir. İşte şirket bu vaziyeti göz önüne alarak mukaveleye göre hükûmetin satın alma

hakkının gelmesine daha 15 sene varken hattı satmağa razı olmuştur.

Satın alma şartları- Şirketin, bu günkü sermayesinin vecibelerini yerine getirmek şartile, bu hattın memleket iktisadıyatının icablarını yerine getirecek bir şekilde işletilmesi mümkün olamayacağını, bu şirketin sahibleri de anlamış olacaklar ki mübayaa bedeli olarak daha ilk tekliflerinde "mağazalarda mevcud eşyanın bedeli ayrıca tediye edilmek üzere,, yalnız obligasyonların bedeli olan 3.885.000 İngiliz lirasını istemişlerdir.

Hükûmetin borçları hariç olmak üzere mukavelenin mübayaa için tesbit ettiği bedele yakın olan bu rakam üzerinde müzakere ve münakaşalar yapılmış ve bilhassa bu hattın satın alma taksitinin hattın işletmesinden elde edilecek safî hasılâtı çok aşmaması lâzım geleceği prensipi üzerinde ısrar edilmiş ve nihayet mağazalarda mevcud eşya ve malzeme için hiç bir bedel verilmemek şartile yüzde 7,5 faizli 1.825.840 İngiliz liralık bir sermaye borcu üzerinde mutabık kalınmıştır. Bu borcun (40) senede itfa edilmek üzere senelik taksidi 146.440 İngiliz lirasıdır.

Faizin yüzde 7,5 olarak kabul edilmesi ve hatta bu hususta hükûmetçe ısrar edilmesi sekiz sene sonra borcumuzun konversiyone tabi tutulabilmesine imkân vermek içindir. Kabul etmiş olduğumuz senelik taksit normal olan yüzde 5 haddine göre 2,5 milyon liralık bir sermayenin faiz ve amortismanıdır.

Hükûmetin şirkete ödiyeceği taksitler hiç bir teminat ile mukayyet değildir. Bu itibarla bu mukavelenin hükûmete yüklettiği borç, münhasıran hükûmetin şeref ve itibarına dayanmaktadır. Hamillerin temsili vazifesinin Düyunu Umumiye idaresi yerine Osmanlı Bankasına verilmiş olması ve bu yeni borç senetlerinde Cumuriyet Maliye Vekilinin imzası bulunması da bu mukavelenin gene Cumuriyet hükûmetinin şeref ve itibarına dayanan yeni bir hükmü ve borç mukavelelerimizde yeni bir hadisedir.

Hattın sabit tesisatı, muharrik ve müteharrik edevatı, demirbaş eşyası, mağaza mevcudları, hususî binaları ve İzmirdeki iskeleleri bugünün rayicine göre en az yirmi beş milyon liralık bir kıymet ifade etmekte bulunmasına göre kabul edilen mübayaa bedeli hattın kıymetinden çok aşağı bulunmaktadır.

Hattın mevcud tesisat ve malzemesinin noksanlarına ait zarurî ihtiyaçlarını nihayet bir milyon lira sarfile temin etmek mümkün olacağını son keşifler göstermektedir.

934 senesinde yüz on beş bin İngiliz lirası safî hasılât veren bu hattın yabancı memurlara verdiği yüksek ücretlerle Londra masrafları da tasarruf edilince safî hasılatı 934 senesi

için 135.000 İngiliz lirası olarak mülâhaza etmek mümkündür.

Bu itibarla şimdiki halde bile safi hasılâtı mübayaa taksitine yaklaşmış bulunan bu hattın memleket iktısadiyatının, sınaî faaliyetlerinin yarattığı hareketlerle günden güne inkişaf etmekte olduğu da göz önünde tutularak bu hareketlerin varidat üzerine yapacağı faydalı tesirler de hesaba katılırsa kısa bir zamanda bu hattın safi hasılatile mübayaa taksitlerini Devlet demiryolları bütçesine bir yük olmadan mümkün olacak ve bu imkân ile memleketin öz çocukları elinde işliyecek olan bu hat güzel İzmirin ve hinterlandının iktısadiyatına yeni bir hız ve canlılık verecektir.

HAVA.. HAVA..

• •

BÜTÜN yeryüzünün gözlerini göklere diken "Hava Tehlikesi„ ni yenmek yolundaki çalışmalar, hükûmet şefimizin Türk Hava Kurumu kurultayındaki söylevlerinden sonra Türkiyeye geçmiş oluyor. Uçağı yakından çok az gördüğü halde, halkımız hava savgasına karşı umulandan daha kuvvetli, daha candan bir ilginlik gösteriyor. Türk ulusunun acuna ün salan özverenliği bu kere daha gözleri kamaştırmaktadır.

Hava tehlikesi deyince aklımıza ilk gelen bomba ve gazdır. Bomba ve gazın gördüğü işleri iyice kavradıktan sonra düşmanı daha iyi tanımış ve düşmanı yere vurmak yollarını daha iyi öğrenmiş oluruz.

Bombaların en çok aradıkları yerler, şimendifer istasyonları, uçak meydanları, fabrikalar, köprüler, kışlalar, depolar ve yasak bölgelerdeki koyaç (tesisat) tır. Bir tahrib bombasının ağırlığı beş kilodan başlar, iki bin kiloya kadar çıkar. İçinde bin kiloluk patlayıcı madde taşıyan bir bomba düştüğü yerin elli metre çevresinde ne var, ne yoksa yıkar, yakar.

Yangın çıkararak halkı sokaklara dökmek için kullanılan yangın bombalarının ağırlığı en çok beş kiloya kadar çıkar. Bir uçak, bu bombaların yüzlercesini taşıyabilir ve bir şehir hemen baştan başa tutuşur.

Uçaklardan bombalarla serpilecek gazlar her gün çeşitleri artan bir gramı bir kilometre mikâbı havayı bozabilen zehirlerdir. 1500 kiloya kadar çıkan bu bombalar korkunç birer afettir.

Gerek bombaların, gerekse gazın yıkıcılığını öğrendiğimiz zaman içimize bir yılgınlık düşmemelidir. Düşman ne kadar kuvevtli olursa olsun, ondan korunmak için çareler bulunmuştur. Bir filonun baskın yapacağını sezer sezmez hemen havalanıp, yırtıcı kartallar gibi bize sataşacakların tepesine binmek, onları kıskıvrak bağlamağa yeter. Gözü pek, yılmaz ve atılgan bir avuç uçman, düşmana bombasını atmak için fırsat vermez ve bir filoyu darmadağın bir hale sokabilir.

Şimdi ulusal hedefimiz şu olmalıdır: Türk hava filolarını atılgan, çelik kanatlı kartal sürüleri haline getirmek için bol uçak ve bol uçman

yetiştirmek. Bunun için de İsmet İnönü'nün söylevindeki açık hakikati zihnimize sindirmek ve gücümüz de ne kadara yetiyorsa o kadar yardım etmek.

120.000 lerin, 50.000 lerin, 100 lerin, 20 lerin, 3 lerin, 5 lerin arkası kesilmemelidir; herkes kese gücünün yettiği kadar bu en önemli yurd koromu hazırlığında payını vermelidir. Türk milleti yalnız sınır boyunda değil, her alanda kahraman yetiştirecek kadar yiğit yürekliler doğurgan bir ulustur.

KİP ve DEVRİM (ENMUZEÇ ve İNKILÂB)

AHMED NESİMİ

ASIRLAR arasında ilerleyici bir seçkinlenme (ıstıfa) ile her nevide, her ırkta en yararlı karakter ve kaliteleri, en başlı temayül ve yönleri gösteren genel ve terkibî bir şekil belirir ki ferdî varlıklar onun devamlı cazibesinden kurtulamazlar.

Kip (type) adı verilen bu müşterek şekil, Durkaymın tözüne (thése) rağmen bir nevin meselâ ferdlerindeki boyların vasatisi gibi riyazî formüllerle ifade olunan ölçü konbinezonlarından ibaret olmayıp sonsuz fiziki ve ruhî sebeb ve âmillerin nomal bir neticesidir. Durkaymin bu tözüne bakılırsa vasatinin üstünde bulunan her insel güzellik ve zekâda dış nomallik ve hastalık gibi yaradılış ve açılış noksanlıkları görmek icab eder. Halbuki bu üstün kalitelerin, yaradılış ve açılış bakımlarından, bütün istatik ve dinamik kanunlara daha uygun oldukları ve daha aşağılarda bulunan ayni kaliteler için ayıraç (miyar) rolünü dahi görebildikleri pek açıktır.

Görülüyor ki bahsettiğimiz kipsel (typique) şekil tekâmülün aralıksız oluşunda alıkonulmuş âfaki bir duraktan, muayyen bir yönden ibarettir. İlişkin (aid) olduğu nevin ve ya ırkın o andaki en ergin kalitelerini temsil etmekle beraber onların en son ilerleyiş durumlarını gösteremez. Olsa olsa durmak bilmiyen tekâmülün geçmiş hareketlerinden maada gelecek yönlerini dahi önceden bildiren ve türlü nevilerin hareketlerin tasnifine de yardım eden değişken bir ilerleme ölçüsünü, genel ve müşterek bir "gâiyet" mevzuunu teşkil eder. Hele insel ferdlerde bu kipsel gâiyet şuurî bir mahiyet dahi kazandığından sonunda bir fikir - güç halini alabilir. Her ferd ona karşı insiyaktan, alışkanlıktan ve benzetten (taklid) doğan bir sempati ve incizabtan başka aklî ve iradî bir ilca ve arzu dahi duyar. Wundt bu aslî hisse tav'î bir muhakeme bakışile bakardı.

Ayrık (müteferrik) kiplere gelince, hele Stefan Leliye göre, varlığın en köksel (esaslı) sorumlarının (meselelerinin) asırlar arasında, sonsuz çalışma ve tecrübelerle, elde edilmiş en iyi hal şekillerini göstermektedirler. Meselâ kipsel yay en iyi bir silâh hazırlamak ve kipsel uzviyet de en iyi yaşamak sorumlarının, geçmişler tarafından, edinilmiş en güzel hal biçimlerinden ibarettirler. Fakat geçmiş nesiller bu önemli (mühim) sorumları hal için tabiat ve sosyete çevrelerinde yapmış oldukları arasız uğraşlarla fizikî güçler derecesinde aklî ve ruhî kalitelere dahi

değer ve özen vermek mecburiyetinde kalmış olduklarından tabiî ve mihanikî seçkinlenmeden maada manevî bir seçkinlenme ile beliren ve soysal ve ahlâksal kabiliyetleri temsil eden "psişik„ bir kipin varlığını da sezmekte ve ona olan kesin (katî) intibak ihtiyaçlarını düşünmekte geçikmemişlerdi.

İşte tabiiye ve tekâmülcülük mezheblerinin bir türlü ilgilenmek (alâkadar olmak) istemedikleri psikolojik vakıa, aynı zamanda, iyilik ve güzellik mefhumlarını, hak ve ödev (vazife) ideallerini kaplıyan ve sosyetenin bütün hakikatine nâfiz en olgun kipleri üste çıkaran bu içkel (derunî) seçkinlenmedir. Bunun verasetin mihanikî neticelerini araştırmakla yetrinmiş (iktifa etmiş) olan Darvin ve Spenserler, Modley ve Huksleyler, canlı ve şururlu varlıkların bütün açılış imkânlarını yalnız bazı mutlu tesadüflerin yardımile dış çevrelere vuku bulan intibak hâdiselerine hasreylemiş olduklarından ne şunurî tepkilerin (aksülâmellerin) iç muayyeniyetlerine ve ne bunların, aynı derecede, müsbet bir mahiyette olan zatî tekâmül ve gerekleşme (tahakkuk) kanunlarına aldırış etmişlerdi. Haubuki hayat fiziloji bakımından sade bir mekanizma ise psikoloji ve sosyoloji bakımından da şuur ve ya hiç olmazsa bir şuur başlangıcıdır. Hele insel varlığın en derin temelleri olan zatî his ve sezişin, benlik ve bilginin biricik alanı şuurdur. "Düşüncenin iş, şuurun hayat, nazariyenin pratik ve bilginin vaka üzerindeki arasız tepkileri pek açıktır.„ Güyonun dediği gibi eşyanın zihin aynasına yansıyan (akseden) her ışığı hemen bir harekete değiştiğinden hakikatte zekâmız gittikçe şuurlaşan ve vasıtamızla tesir eden nevin, sosyetenin ve acunun ta kendisi demektir. Bundan dolayıdır ki soysal benliğimizin tam bir kipinden başka bütün nevin ve sosyetenin en genel bir kipini dahi düşünmekte güçlük çekmez.

Hasılı, asırlar arasında, tabiî ve bediî, soysal ve ahlâksal seçkinlenmelerin karışmasından öyle genel ve terkibî bir kip belirir ki mücerred ve gayri faal bir şekilden ibaret olmayıp geçmişin istatik tekâmülünü geleceğin dinamik tekâmülüne bağlıyan ve dirimsel bir atılımla (hamle ile) sonsuz ilerliyen canlı ve ilcaî bir fikir - güçtür. Her ferd kendi içinde yaşıyan ve tepkileyen bu fikrin muhtevasında bizzat kendisine ve bütün yurddaş ve ırkdaşlarına ilişkin ve müşterek olan bütün aslî karakter ve kaliteleri, bütün açılış ve ilerleyiş prensiplerini görür ve onların bu şâmil ve gözen (cazib) şekli karşısında aklî bir sevği ile duygulanır.

Bu hâkim ve müdür fikrin pratikte en çok açılmasına yardım eden soysal ve siyasal rejime gelince, şüphesiz, her şeyden önce, üstün ve otonom benlikler yetiştirmeyi öz erek (öz gaye) bilen demokrasidir. Demokrasi her ülkede kamusal (umumî)) hak ve menfatleri gözetmek işini müsaviyen ulusun bütün ferdlerine bırakmak suretile insel ve ulusal bir beraberlik ve kardeşliğe dayanan ve bencillik hisleri üzerine hürriyet, ö-

dev (vazife) ve mesuliyet fikirleri ni hâkim kılan bir adalet ve feragat ahlâkını kurdurur ve bütün bu müdür fikirlerin muhassalasından, ahlâksal bir akide şeklinde, çıkarttığı bir kamusal düşüne göre de (efkârı umumiyeye göre) herkes ve her iş için soysal müeyyidelere bağlı ayrı ve katî değer hükümler vardır. Fazla olarak açılış kaynak ve kanunları aynı olan ferd ve sosyetenin ancak birlikte ve birbirinin vasıtasile ilerliyebilecekleri noktasında dahi sarsılmaz bir inan taşıdığından, her vakit, en ilimsel ve ahlâksal hakikatlerle temizleyip yeğrittiği (ıslah ettiği) genel terbiyenin, kipsel idealin arasız ve sonsuz yükselmesinde olanca çalışmasını kullanır.

Bununla beraber pratikte görülen büyük inhirafları göz önünde bulundurulmazsa bile nihayet bir müessesesler sisteminden ibaret olan bu yüksek ve güzel rejim dahi soysal hayatın ilerleme şartlarına en uygun bir alandan başka bir şey olamaz. Asıl esas dirimsel tekâmülün en yararı unsurlarını, en ergin kalite ve nomlarını (norme = en başlı kaide) kaplıyan kipsel fikir - güçte, onun aynı zamanda, istatik ve dinamik bir mahiyette bulunan faal muhtevasındadır. Hakikatte her sosyete birçok fikir - güçlerin çevresi ise kipsel fikirde onların tam ve terkibî bir muhassalasıdır.

Hele bunun içindir ki bütün değerli devrimler (inkılâblar) bu muhtevanın maddî ve manevî nizam ve uyumunu (âhengini) doğrulta ve yükseltebildikleri derecede hikmeti vücudlerini, yaratıcı ve ahlâklaştırıcı kudretlerini gösterebilir. Yaratıcı diyoruz, çünkü hayatın beliren açılış imkânlarını önceden kavrayıp yönetmek (idare etmek), bencil huyları yararlı alışkanlık ve inanları soysal bir hale getirmek, sağlam unsurlarla zenginleştirdiği müdür fikirlere yeni ufuklar açmak ve sonunda bütün bu köksel (cezrî) değiştirmelerden üstün ve daha canlı bir şuurlar ve iradeler birliğini çıkarmak şüphesiz tabiî ve ahlâksal tekâmülün yaratıcı kudretile en sıkı bir çalışma beraberliği yapmak demektir. Zaten büyük devrimlere en ince ve yüce sanatlar mahiyetini veren de onların gerçekten yenileyici olan bu değiştirmeleri, bu hakikî ve yükseltici yaratmalarıdır.

Hiç bir riyazî formülün içine sığamıyacak derecede çapraşık olan bu çetin işi hakkile başarabilmek için, her şeyden önce, en yüce bir şuur idaresinin sezilmez ve anlatılmaz inceliklerine olan kesin ihtiyaç inkâr olunmamakla beraber bütün yüksek sanatlar gibi pratikte tabiî ve ilimsel bir metod takip edilmek istenilirse en doğru ve güvenli hareket tarzı devrimin en öz ereklerini (gayelerini), yeni fikir - hisler şeklinde, ruhlara aşılamak ve başka bir diyemle onları kipsel fikrin içine yerleştirip onun gördüğümüz bütün güçlerinden istifade etmektir.

Bunun için de biricik yol yurddaşlık ve feragatkârlık, ödev (vazife) ve mesuliyet, adalet ve hürriyet, erdem (fazilet) ve saadet, onur (şeref) ve soysal kip gibi en başlı ve

temelli fikir - güçlerin karşılıklı bağlalıklarını, biolojik, psikolojik ve sosyolojik unsur ve kanunlarını, bütün müsbet ve işnel (fiili) değer ve tesirlerile en çok yetişen nesillere anlatıp tasdik ettirmek ve bir sözle soysal ahlâkiliğin gerçek prensiplerile sonsuz yükseltmektir. Ferdlerin bizzat gerçekliğe (şeniyete) dayanan bu yüksek ideale fiilen yaklaştıkları derecede soysal ve ulusal kalitelere malik yararlı ve onurlu (namuslu) yurddaşlar sayıldıkları hakikatini en ilimsel ve işnel deliller ve misallerle aydınlatmak ve müşahhaslandırmaktır. Nazariyeye bilfiil mümkün ve sevilmeğe değer bir şekil vererek onu his ve irade ile hareket eden ilcaî bir fikir - güç haline getirmektir. Yükselmiş uluslarda Hegel tarafından en evel keşfolunan ve en büyük teşebbüs ve teşekkülleri kavrayıp gerçekleştirebilen "genel fikir„ ancak böylelikle doğar ve ilerler. Herhalde sosyetenin mukavelevî uzviyetinde bütün hareketlerin ve bütün mesleklerin muayyen müeyyidelere bağlı soysal efulelerden ibaret olduklarına bakılırsa her yurdun her şeyden ve her ihtisastan önce bu köksel erdemlere malik yurddaşlara olan kesin ve devamlı ihtiyacı kendiliğinden belirir.

Hayatın daima bir ahlâk ve felsefesini kaplamış olan büyük devrimler en özereklerini (gayelerini) iyi ve devamlı bir neticeye iletmek için her vakit fikrî bir aşılama ile fikrî bir ilca devirlerine ihtiyaç göstermişlerdir. Bütün bilinen aşırılık inhiraflarına karşı 89 devriminin, her şeyden önce, bir akideler hareketile bir fikirler ilcasından ibaret olduğu bugün genelce kabul olunmuş bir hakikattir. Unutmayalım ki her zaman iyinin ve daha iyinin yenmesine irca olunabilen hakikî ilerleme aklın ve tabiatin kanunudur.

İşte bunun içindir ki büyük ve ünlü devrimimizin ilimsel ve ahlâksal bakımından üstünlüğü, bütün tarihî devrimlerden daha çabuk ve daha köksel olarak kabul ve tatbik eylediği bu müsbet prensiplerde, gerçek (şe'-nî) tekâmülden çıkardığı ülkülerin gür şuvağlarını (şua) bütün yurda yaymakta gösterdiği eşsiz gengörüş ve dölende (azim) aranılmalıdır.

1935 DEVLET BÜTÇESİ

KAMÂL ÜNAL

CUMURİYETİN on ikinci büdcesi de denk (mütevazin) olarak hazır - landı. Yıllardanberi denklik içinde yürüyen türk büdcesi için bu vasıf belki tabiî görülür. Bunun çetinliğini, büdce denkliği üzerinde yıllardanberi en zorlu emekler vermiş olan başbakan, şöyle anlatmıştır: "Dev - let idaresinde intizamın temeli, malî intizamdır. Malî intizam, gerek tek vatandaşın, gerek bütün devletin hayatı için, büdce muvazenesi şeklin - de ifade olunur. Büdce muvazenesi olmadan, büdce yekûnu ne kadar kabarık olsa, gene idarede emniyet ve intizam yoktur.

Biz senelerdenberi çok çetin mücadelelerle devlet büdcesinde muva - zeneyi temin ettik ve bunu fırkamızın sarsılmaz siyaseti olarak tesbit eyledik.,,

Bir büdcenin denk olduğu kadar yeter olması da gerektir. Büdce yeterliğini bir kendi özel varlığımıza, bir de dünyanın gidişine göre ölçmelidir.

Biz, yüzyıllardanberi herşeyisi ihmal edilmiş bir yurdu ileri bir memleket yapmak, ulusça muasır medeniyetin üstüne çıkmak davasındayız. Her alanda Türkiye için, başka mil - letlerinkinden fazla bir emek ve geniş bir masraf yapmak zorundayız.

Dünya gidişine gelince; her yerde yeni rejimler devlet vazifelerini artırmıştır. Bizde de, birçok sosyal ve ekonomik işleri, devlet başarmaktadır. Her yıl bu başarılacak iş alanı genişliyecek ve buna ayrılacak para da artacaktır. Sıyasal durumlara gelince arsıulusal güvensizlik her yerde ağır korunma tedbirleri gerektirmektedir.

Tekniğin hazırladığı çok ağır masraflı harb araçları, bütün ulusların büdcelerinde en ağır bir rakam alı - yor. Her şeyin üstünde olan hür Türkiye için, büdcemiz, bütün gereknleri vermek vazifesi altındadır.

Türk büdcesi bütün bu icabları karşılamak için çok geniş ölçüde olmalıdır. Büdceyi masraf yönünden genişliğe çeken bu kuvvetlere karşı, gelir yönünden darlaştıran zorluklar vardır. Cumuriyet büdcelerinde gelir, vatandaşın safi iradı ile istihlâk kuvvetine dayanır. İrad ve istihlâki ise iktısadî şartlara bağlıdır. Binaenaleyh büdcelerimizde memleketin iktısadî bünyesine ve mübadele kuvvetine göre darlaşıp genişlemek mecburiyetindedir ve bu mecburiyet memleketin ileri ve düzgün gidişini sarsmayacak şekilde yerine getirilmeğe çalışılmaktadır. Birkaç senenin

büdce yekûnlarında bunu kolayca görürüz.

Büdce yılı	Milyon lira
1930	222
1931	186
1932	169
1933	170
1934	184
1935	195

En yüksek büdcenin hazırlandığı 1929 yılında bütün mahsullerimizin değeri de pek yüksekti. Son üç senenin büdcesinde 25 milyonu bulan ve hemen yüzde sekseni devlet büdcesinden geldiği tahmin edilebilen buhran, muvazene ve bir kısım kazanç vergileri vardır, bunlar büdce yekûnundan çıkarılarak bir mukayese yapılırsa görülür ki 1929 ve 1935 arasındaki yıllarda büdceler, iktısadiyatımızın bu iki tarih arasındaki bünye değişikliğine az çok uygundur.

Cumuriyet; vergi kanunlarını, vatandaşın tediye kabiliyetini istihfaf etmiyen bir zihniyetle tekâmül ettirmek esasını kurmuştur. Tediye kabiliyetinin en emin ölçüsü iş hacmi ve istihlâktir. Vergilerimizde de büyük değişikliklerin bunlar üzerinde olduğunu ve büdcenin en yüksek gelirinin de bu cins matrahlar üzerinden alındığını aşağıya konulan cedvel bize gösterecektir:

Büdcelerinin müfredatı üzerinde kısaca duralım:

İrad ve servet vergileri:

Bu manzumede toplanan vergiler şunlardır: Arazi, bina, hayvanlar, kazanç, veraset ve maden. Bunlar muayyen matrahlar üzerinden sabit bir nisbetle alınmaktadır. Bu nisbet tayin edilirken matrahın getireceği irad göze alınır. Ancak zamanın ve yerin bu irad üzerine yaptığı tesirleri sık sık ölçmeğe imkân olmadığından bu vergiler az çok sabit bir mahiyet taşımaktadır. Bu şüphesiz mahzurludur. Ancak bu vergilerin tatbikî ve amelî mahiyetleri üzerinde daima itina gösterilerek mahzur giderilmeğe çalışılmaktadır. Sabit mahiyetteki bu vergilerin büdce içindeki hacimleri de yüzde 17 nisbetinde az ve küçüktür.

Büdcelerinin yıllar, vergiler üzerine tahlili:

Mliyon Lira	1930	1931	1932	1933	1934	1935
İrad ve servet vergileri	48	40	33	33	35,5	35,5
İstihlâk ve muamele	108,5	82	63	71	76	82
İnhisarlar	48	39	33	33	34	35
Muvazene, buhran	00	00	24	22	25	27,5
Başka vergiler	17,5	25	16	11	11,5	15
	222	186	169	170	184	195

İstihlâk ve muamele vergileri.

Büdcede 82 milyon lira gibi hemen yarıya yakın bir yer tutan bu kısım vergiler şunlardır: Gümrük, muamele, istihlâk, pul, av nakliye vergileri, tapu, mahkeme ve noter harçları,

Fırka programının devlet geliri için verdiği hedef; vergi matrahlarının mümkün olduğu kadar sâfî irada ve vasıtalı esaslara ircaıdır. İrad ve servet vergileri üzerinde sâfî irada yaklaşma yolunda yapılan devamlı çalışmaları söylemiştik. Vasıtalı vergiler ise büdcemiz hacminde en geniş yeri almıştır. İstihlâk ve muamele vergileriyle inhisar vergileri yekûnu 117 milyon lirayı bulmaktadır ki bu miktar — buhran ve muvazene vergilerini gene yekûn dışında tutarsak — büdcenin asıl gelir hacminin dörtte üçüne yakındır. Halkın, devlet mükellefiyetine iştiraklerinin en kolay şekli vasıtalı vergilerdir. Bu vasıtalar, halkın ihtiyacına göre hepsi de aynı mahiyette değildir. Bir kısmı zaruridir, ve âdeta hayatîdir. Bunlar üzerindeki mükellefiyet nisbeti o kadar ağır tutulamaz. Bu maksadla geçen ay tuz ve şeker üzerindeki vergiler indirilmiş ve halkın bol şeker yiyerek sıhhatını koruması, hayvanlarımızın yiyecek tuzu alarak eyi değer bulması temin edilmiştir.

İnhisarlar:

İnhisarların sâfî geliri büdcemizde 35 milyon liradır. Fırka programımızın bu mevzudaki kararı şudur: "Tekit yönetgelerini devlet haznesi için gelir aracı olduğu kadar üstünde çalıştıkları ürünlerimizin değerini korumak ödevlerinden dolayı, ulusal ekonomiye hizmet eden birer kurum olarak göz önünde tutarız.„

Devlet inhisarı; tütün, üzüm ve incir gibi birçok millî mahsullerin en büyük alıcısıdır. Bu sıfatla mallarımızın kalitesinin eyileştirilmesi değerlerinin korunması yolunda iç pazarın ekonomik bir kuvvetidir ve her yıl bunun faydaları artmaktadır.

Büdce gelirinin muamele ve istihlâk vergileri gibi her zaman değişebilen esaslara dayanması; daimî masrafları karşılamak yönünden mahzurlu görülebilr.

Bu mahzuru önlemek için Türk büdcesi yapılırken, gelir tahminlerinde, en yakın senenin müsbet neticeleri göz önüne alınır ve daima bir ihtiyat payı bırakılır. Büdcenin masraf kısmında da ,icabında, denkliği koruyacak tedbir noktaları vardır.

Büdcemizin masraf kısmı:

1935 yılı büdcesi, bugünün zaruretleri millî iktısadın müsaadesine uydurulmak suretile geçen yıla göre on bir milyon lira kadar artmıştır.

Bu artışların 3 milyon lirası beş senelik sanayi programının tatbiki için Sumer Bankın sermayesini arttırmağa, 700 bin lirası Merinos yünü ile pamuğun ıslahına, 2.700.000 lirası yeni müdafaa hizmetlerine, 1.144.000 lirası teşviki sanayi kanunundaki muafiyetlere (Bu masraf vaktile büdce dışında gümrük muafiyeti şeklinde verilmekteydi) 1.100.000 lirası Düyunu

umumiyeye 2.000.000 lira devletin diğer hizmetlerine tahsis edilmiştir.

Büdcenin daireler üzerine taksimi şöyledir.

Büyük Milelt Meclisi	2895712
Riyaseti Cumur	400880
Divanı Muhasebat	593366
Başvekâlet	1099072
Şûrayı Devlet	217813
İstatistik	563072
Diyanet işleri	610616
Maliye ve tapu	14933884
Düyunu umumiye	46492563
Gümrük ve İnhisarlar	4947659
Dahiliye	4316744
Matbuat	111398
Emniyet işleri	4112003
Jandarma	9289752
Hariciye	3220480
Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye	4820587
Adliye	8716208
Maarif	9058540
Nafıa	12440005
İktısat	4079150
Ziraat	5079251
Millî Müdafaa	57012308
Yekûn	195110053

Büdce kanununa göre, yukarıdaki yekûnun dışında olarak ve vefkalâde menbalardan tedarik edilerek 1,5 milyon lira Nafıa işlerine ve 6,5 milyon lira müdafaa tedbirlerine, 3,5 milyon lira da iskân, maarif ve iktısat işleri sarfedilebilecektir.

Bu son ilâvelerle 214 milyon lirayı bulan 1935 büdcesinde hizmetler şu nisbet içindedir:

Nafıa, maarif ,iktısat, sıhhat, ve ziraat işleri	% 28,4
Düyunu umumiye	„ 17,1
Müdafaa	„ 30,5
Jandarma	„ 4,7
Devletin diğer hizmetleri	„ 19,3

Bu nisbetler büdcemizin başaracağı işlerin mahiyetini ve ehemmiyet derecesini vazıh olarak gösterir. Müdafaadan sonra en yüksek nisbet, yurdun ve yurddaşın ilerlemesine, refaha kavuşmasına hasredilmiştir. Düyunu umumiyeye gelince 46 milyon lirayı bulan bu rakam üzerinde kısa bir halil faydalı olacaktır.

Düyunu umumiye büdcesinin başlıca rakamları şunlardır:

Mütekait, dul, yetim maaşları	16.500.000
Sümer Banka verilecek taksit	3.000.000
Geçen yıllarda yapılan nafıa ve müdafaa işlerinin bu yıda düşen taksitleri	10.581.290
Kibrit istkrazı	1.134.108
İmparatorluk borçları	6.742.476
Evrakı nakdiye karşılığı verilen bonoların faizleri ve amortismanları Merkez Bankasına	1.480.000
Evrakı nakdiye ifta karşılığı (Merkez Bankasına)	1.930.802
Ergani istikrazı	1.147.938
% 5 faizli istikrazı dahili	1.014.126
Diğer borçlar	2.891.823
Yekûn	46.492.563

* * *

Türk büdcesi, bu yıl da, devletin yalnız klâsik işleme masrafını ödeyecek değildir. Yıllardanberi sü-

rekli emek verilen imar işleri 1935 te hızını arttırıyor. Demiryolları bu yıl sonunda Diyarıbekire varmış ve Antalya, Erzurum ve Zonguldak istikametlerine doğru epiyce ilerlemiş olacaktır. Büyük köprü ve şose işleri de yürüyecektir.

Kültür alanında, her yıl artan okuma hacmi de tatmin edileceği gibi Ankarada yeni bir enstitü kurulacaktır. Muzik, güzel sanat ve beden terbiyesi sahasında vekâletin daha geniş çalışmalarını temin edecek bir teşkilât için tedbirler alınmıştır.

Sağlık ve sosyal yardım çalışmaları da biraz genişlemektedir. 1935 içinde yurdda nüfus sayımı yapılacaktır. Bunun için büdceye 500 bin lira konmuştur.

1935 büdcesi ziraat ve ekonomi alanındaki çalışmaları da genişletmektedir. Beş senelik sanayi programı içinde muvaffakıyetle çalışan Sümer Banka, üç milyon lira verilmektedir.

İktısat Vekâleti teşkilâtının bugünün şartlarına yeter bir şekilde işlemesi temin olunduğu gibi büyük ziraat hamlesini hazırlıyan ziraat müesseselerinin inkişafı da göz önüne alınmıştır.

1935 devlet büdcesi, bütün ilerleme hızlarını içine alan, hakikatlere çok yakın olmakla kuvvetini bulan övünülecek bir eserdir. Şüphesiz ileriki yıllarda bununla da kalmıyacak, daha geniş verimli, daha bol büdceler yapacağız.

Büdcemiz üzerindeki düşünüşlerimizi, bitirmeden malî intizama de ilişmeliyiz.

Büdce denkliği ile birlikte düzgün ödeme büyük programın ana çizgilerindendir. Yıllardanberi bunun üzerinde yürümenin malî itibarımıza verdiği değer, 1935 yılında da artacaktır.

Büdce çıktıktan sonra alınmış iki büyük karar vardır: Tuzun yarı fiyata indirilmesi, şekerin ucuzlatılması.

Bunlardan tuz, satış bedeli tamamen devlet büdcesine giren bir inhisar mevzuudur.

Tuzun ucuzlaması, yalnız hayvanlarımızın yiyeceği miktarı arttıracaktır. Ancak bu artış hesaba alındığı halde büdce gelirinde gene üç milyon lira kadar bir eksiklik olacaktır.

Şekerin ucuzlatılması için, fabrikalar birleştirilmiş ve rasyonel işletme tedbirleri alınmış ise de asıl ucuzluk 12 kuruş istihlâk resminin 4 kuruşa indirilmiş olmasındandır. Bu iniş şeker istihlâkini arttırmakla beraber büdce gelirini üç milyon lira kadar azaltacaktır.

Tuz ve şekerin ucuzlatılmasının büdce üzerindeki tesirlerini karşılıyan tedbirler alınmıştır. Büdce gelirini indiren bu kararları İsmet İnönünün 24 mayıs nutuklarından şu parçalar izah eder:

"Vergiler üzerinde - hatta icab ederse indirmek suretiyle ıslahat yaparak, memleketin tedricî, fakat emin bir surette büdcesini arttırmak yoluna gitmekteyiz."

TUZ — ŞEKER

CEZMİ ERÇİN

BAŞBAKAN İsmet İnönü, en yeni nutuklarından birinde, tuz, şeker gibi birinci derecede ihtiyaca taallûk eden gıdaî maddelerin satış fiatlarında tenzilât yapılacağını halka tepşir etmişti. Alâkadar daireler, tetkikatını bitirmişlerdi. Kısa bir zamanda, iki kanun projesi hazırlandı. Bunlardan biri tuzun kilosunun memlehalarda üç kuruşa satılmasını tesbit etmekte, diğeri, şekerin fabrikalarda ve İstanbulda toptan satış fiyatının kilo başına yirmi beş kuruş olmasını istihdaf eylemekte idi.

Bu iki kanun projesi, Büyük Millet meclisince sür'atle kabul olundu. Ve hükûmetin muvaffakiyeti alkışlandı.

Tuz ve şekerin satış fiyatlarını indiren bu iki kanunun iktisadî mahiyetleri çok mühimdir; fakat, memleketin millî ihtiyaçlarına cevap vermeleri noktasından bu kanunların haiz olduğu ehemmiyet, hiç şüphe yok, çok daha fazla şayanı dikkattir Cumhuriyet hükûmeti, bu kanunlarla bilhassa tuz kanunu ile, halk lehine mühim bir fedakârlık ihtiyar etmektedir. Bu büyük muvaffakıyetin manası ve alâkalı mevzuların vüs'at ve şümulü dikkatle gözden geçirilmek ve Devlet bütçesinden yapılan fedakârlığın derecesi anlaşılmak lâzım gelir. Bu maksatla, tuz ve şeker işlerinin evelki kanunun tatbikinden sonraki vaziyetleri hakkında efkârı umumiyeyi aydınlatmakta fayda görmekteyiz.

1 — TUZ İŞİ:

1. — Tuz satış fiyatları:

Memleket dahilinde istihlâk olunan tuzun memlehalardan kanunî satış fiyatı, yeni kanun meriyete girmeden, kilo başına altı kuruştu. Memleket dahilinde tuzun satışı inhisar altında olmadığından memlehalardan alınan tuzlar, tüccar ve esnaf tarafından her tarafta serbestce satılmaktadır.

İnhisar idaresi, tuz satış fiyatında ihtikâra mahal vermemek ve fiyatları tanzim eylemek üzere memleketin daha fazla sahillerinde satış anbarları vücude getirdiği gibi; Demiryolu idarelerile yaptığı anlaşmalar neticesi olarak istasyon anbarlarında da bir komisyon mukabilinde, tuz satışında bulunmaktadır.

İnhisar idaresi haiz olduğu salâhiyete istinaden, fiyatların yeknasak olmasını temin gayesile, bütün sahilleri, Kara deniz mıntıkası, Marmara mıntıkası, Akdeniz mıntıkası unvanile üç mıntıkaya ayırmış ve bu mıntıkaların beherinde fiyatları tevhit eylemiştir. Kara deniz mıntıkasındaki anbarların

satış fiyatı kilo başında 7 kuruş; Marmara mıntıkasında 6,90; Akdeniz mıntıkasında da 7 kuruştur. İstanbulda anbarlardan satış fiyatı 6,75 kuruştur.

Bu mıntıkalar haricinde, inhisar idaresinin memleket dahilinde muhtelif anbarları vardır. Bu anbarlarda satış fiyatları nakliye masarifinin miktarına göre tehalüf etmektedir. Bu anbarlardaki satış fiyatlarının da tevhidine, bugün için, imkân görülememektedir.

İnhisar idaresinin anbarları haricindeki serbest tuz satışının fiyatları, toptan satışlarda7,5-9 kuruş arasında; perakende satışlarda da 7,5 kuruştan başlayarak 12,5 kuruşa kadar çıkmaktadır. Memleketin bazı mıntıkalarında, kışın seyrüseferin kesildiği aylarda tuzun satış fiyatının daha yukarılara çıktığı da vakidir.

Hudud mıntıkalarında satış fiyatları şöyledir: 1518 numaralı kanun mucibince, kaçakçılığın önüne geçmek üzere hududlardan memlehalardan ve anbarlardan, tuzun kanunî satış fiyatından, maliyet fiyatına kadar tenzilât yapılması caiz olduğundan bu selâhiyete istinaden yapılan tenzilât neticesinde, hudud mıntıkalarındaki satış fiyatları şu vaziyeti almıştır. Ardahanda 4,40 kuruş; Başkalede 5,25 kuruş; Derbeziyede 4,5 kuruş; Ercişte 5 kuruş;;; Gevaşta 5,5 kuruş; Karsta 4 kuruş; Bitliste, Kâzımpaşada 5 kuruş; Midyatta 6kuruş; Nuseybinde 4,5 kuruş;

Tuz-şeker 2

Resülaynda 4,5 kuruştur.

2 — Satılan tuzların istihlâk vaziyetleri.

Ecnebi memleketlere ihraç olunan 10 —15 milyon kilo tuzu hariç bırakacak olursak, Türkiyede senevi 120 — 125 milyon kilo tuz istihlâk olunduğunu anlarız. Bu yekûn içinde insanların, hayvanların istihlâkâtile, sanayide kullanılan tuz dahildir.

Umumî istihlâkin, ne miktarının insanlar ve hayvanlar tarafından istihlâk edildiği ve ne miktarının sanayide kullanıldığı hakkında istatistik elde edilememiştir. Bu hususta yapılan tetkikat, şu vaziyeti göstermektedir.

A) Vasatî bir hesabla bir insanın tuz ihtiyacı senevî 5 kilo olduğu beyan edilmektedir. Türkiyenin bugünkü nüfusunu 16 milyon itibar edersek, insanlar tarafından istihlâk edilmekte olan tuz miktarı senevî 80 milyon kilo tutmak lâzım gelir. Ancak, her şahsın beş kiloluk ihtiyacını, muhtelif sebeblerden dolayı, tamamen tatmin etmekte olduğu katiyetle söylenemiyeceğinden insanlara ait tuz istihlâk miktarını takriben 65 — 70 milyon kilo itibar etmek daha isabetli görülebilir.

B) Memleketimizde, hayvanlar vergisi için yapılan kayıt muamelelerine göre, 1934 senesinde 19,708,706 adet keçi, koyun gibi küçük baş hayvan, 7,389,816 adet inek, öküz gibi büyük baş hayvan bulunduğu anlaşılmaktadır. Küçük baş hayvanlara günde 5 gram; büyük baş hanvanlara da günde 30 gram tuz verilmesi lâzım olduğu söylendiğine göre, bu suretle bir hesab yaparsak, küçük ve büyük baş hayvanların günde 320.234 ve senede 116.885.410 kilo tuz istihlâk ey-

lemesi icab eyler. İnsanlar da dahil olduğu halde bütün tuz istihlâki 120 - 125 milyon kilo olduğuna göre yalnız hayvanların 116 küsur milyon kilo tuz istihlâk etmelerine maddeten imkân yoktur.

Muhtelif vilâyetlerden alınan malûmatta, tuz istihlâkinin takriben üç buçukta veya dörtte bir miktarının ancak hayvanlar tarafından istihlâk edildiği anlaşılmasına nazaran, hayvanlara ait istihlâkâtın nihayet 35 milyon kilo raddesinde olduğu tezahür eylemektedir. Bu takdirde hayvanlara, ihtiyaçlarından noksan miktarda tuz verildiği hakikati kendiliğinden hasıl olur. Ancak, hayvanlara eksik tuz verildiği bir emri vaki olmakla beraber, Türkiye, tabiati arazi itibarile tuzu bol bir memleket olduğu ve bir çok havalide tuzlu sular bulunduğu gibi bilhassa orta Anadoluda tuzun toprak üzerinde serbest bir halde görüldüğü nazarı dikkate alınırsa, hayvanların bu suları içerek veya serbest tuzlarla ihtiyaçlarını tatmin ederek tuz aldıkları da muhakkaktır. Bu sebeple, hayvanlara ihtiyaçlarından çok noksan tuz verilmektedir iddiası yerinde olmasa gerektir. Her halde büyük bir mahrumiyet mevzuu bahis olamaz. Netekim, hayvanı en bol olan Kars havalisinde yapılan tecrübeye göre, tuz fiyatı 6 kuruştan 3 kuruşa indirilmesine rağmen istihlâk miktarı ancak % 25 derecesinde artmıştır.

C. — Sanayide kullanılan tuz miktarı da, kat'î olarak malûm değildir. Bilhassa debağatta, bağırsakçılıkta, peynir, zeytin, balık, salamura, yağ gibi mevadda; mensucatta, boyacılıkta tuz az çok kullanılmaktadır. Tuzun istihlâk miktarı 120-125 milyon olmasına göre, yukarıda insanlar ve hayvanlar için istihlâki tahmin olunan miktarlar çıkarıldıktan sonra sanayideki tuz istihlâkinin 15-20 milyon kilo raddesinde bulunduğu söylenebilir.

3. — Tuz fiyatının indirilmesi şekilleri.

Memleketimizde tuzun kanunî satış fiatı, istihlâkin nev'ine göre mütebeddil değildir. İnsanlara ait tuz ile hayvanlara ait tuz daima ayni fiyatla satılmaktadır. Şu kadar ki, ecnebi memleketlere ihraç olunan tuzlu balık, peynir, zeytin için 1518 numaralı kanun mucibince kilo başına 5 kuruş prim verilmektedir. Bu suretle verilen prim miktarı 1932 senesinde 28.187 lira, 1933 senesinde 39.259 lirayı tutmaktadır ki 800.000 kilo tuza tekabül eylemektedir.

Tuzun satış fiatı üzerinde, diğer memleketlerde, istihlâkin nev'ine göre, mühim farklar mevcuttur. Hayvanlar için denatüre edilerek ucuz fiatla tuz verildiği gibi; sanayi için de bazı kontrol tertibatı altında keza ucuz tuz satışı vardır. Memleketimizde, sanayi için henüz ucuz tuz verilmesi talepleri kâfi derecede inkişaf etmemekle beraber, hayvanlara ait tuzun kilosu 6 kuruştan verilmesi pahalı olduğu davası kuvvetlidir.

Diğer memleketlerde, ezcümle İtalya ve Avusturyada tuzu denatüre

ederek farklı fiatla satmak usulü tatbik olunmaktadır. İtalyada âdi tuzun beher kentali 150 liret, sofra tuzunun 500 liret, hayvan tuzunun 30 lirettir. Avusturyada sofra tuzunun beher kentali 56 şilin, âdi tuzun 40 şilin, hayvan tuzunun da 20 şilindir. Denatüre muamelesi oksid dö fer ile yapılmaktadır. Bu suretle denatüre edilen tuz, kırmızı bir renk almaktadır.

Tuz İnhisar idaresinin, bu noktadan yaptığı tecrübelerde, denatüre muamelesinin kilo başına bir kuruş masrafı istilzam etmesinden sarfı nazar, bu muamelenin, insanların ayni tuzu kullanmasına mani olmadığı; yıkanmak suretile boyasının açıldığı tespit edilmiştir. Memleketimizde, içerisinde yüzde 12-15 derecesinde tuz bulunan çorak toprakların yıkanılarak tuz çıkarıldığı ve bu yüzden kaçakçılık cürmü ile mahkemelere düşüldüğü malûm iken, esasen sıhhate muzır olmayan denatüre tuzun insanlar tarafından da istihlâk edilemiyeceği kat'iyetle iddia olunamaz. Eğer buna imkân elde edilseydi, hayvanlara ait tuzun, çok ucuz bir fiatla satılması imkânı bulunur ve belki devletin tuz varidatından mühim bir zayiata da mahal kalmazdı.

Yukarıki izahattan anlaşılır ki, tuzun ucuzlatılması mevzuu bahis olunca, bunun insan veya hayvan ihtiyacı tefrik edilmeksizin, sureti umumiyede, fiyatı indirmek suretile yapılması lâzım gelmektedir.

4. — Tuz fiatının indirilmesi netayici.

Tuz fiatı indirilince, bundan insanların istihlâk miktarının mahsus derecede artacağı mevzuu bahis olamaz. Ancak hayvanlara yedirilen tuz miktarında bir tezayüd hatıra gelir. Bu tezayüt nisbeti ne olabilir?

İnhisar idaresi, hayvanı en bol bir mıntakada tecrübede bulunmuştur. Alınan netice şudur:

Kağızman, Kulp, Olti, Narman, Sağırkaya havalisinde yapılan bu tecrübeye göre, 1931 senesinde bu havalide tuzun memlehalardan satış fiatı 6 kuruş iken satış yekûnu 4.461.580 kilo ve vasati hasılat da 267.693 lira idi. 1932 senesinde satış fiatı 3 kuruşa indirildiği zaman satış yekûnu 5.249.762 kiloya çıkmış ve hasılat da 182.308 liraya düşmüştü. Kiloda tezayüt miktarı % 17,5 tur. 1935 senesinde aynı fiyatla satışa devam olunmuş istihlâk miktarı 5.682.347 kiloya çıkmış yani % 27,3 nisbetinde artmış hasılat da 169.289 lirayı bulmuştur. İki sene devam eden bu tecrübe üzerine satış miktarının daha fazla artmıyacağı ve hattâ ikinci senede yapılan satışların mühim bir kısmının da depo edildiği nazarı dikkate alınarak, satış fiatının 3 kuruşta ipkasından sarfı nazar edilmiş, fiat yükseltilmiştir. Hayvanı en çok olan bu mıntakada yapılan fiatı yarıya indirme tecrübesi, satış kilosunu ancak dörtte bir derecesinde çoğaltmış, hasılatı da, satışın bu tezayüdüne rağmen % 30 derecesinde azaltmıştır.

Hayvanı en çok mıntakada görü-

ıen tezayüd derecesi % 25 olursa bu nisbetin, bütün memlekette tutulmasına imkân olamıyacağı tabiidir. Hayvanı bol olan Kars ve havalisinde yapılan % 50 tenzilâtın yani satış fiatının 6 kuruştan üç kuruşa indirilmesi ameliyesinin bütün Türkiyede tatbiki halinde hasıl olacak netice şöyle tahmin olunabilir:

Senevî 125 milyon kilo tuz istihlâk edilmektedir. Anbar ve istasyonlarda hasıl olan cüz'î kârı bir tarafa bırakacak olursak bu satıştan 125.000.000 x 6 = 7.500.000 lira gayri safi hasılat elde edilmektedir. Satış fiatı seyyanen 3 kuruşa indirilince 125.000.000 x 3 = 3.750.000 lira alınacak demektir. Fiatın indirilmesinden dolayı istihlâk miktarı da vasatî olarak nihayet % 15 nisbetinde artacağını kabul edersek bu tezayüdden 562.500 lirası telâfi edilerek kesirlerden sarfı nazar yuvarlak bir hesapla 3.000.000 liralık bir varidat zayiatı meydana gelmektedir.

Hükümet, tuz satış fiatını memlehalarda 6 kuruştan 3 kuruşa indirmek teklifinde bulunurken, tuzun hayvanlara yedirilecek nevini tefrik etmek imkânı elde edilse dahi, tenzilâtın yalnız hayvan sahiplerine hasredilmesini muvafık görmemiş, insan ve hayvan ihtiyacını tefrik etmeksizin umumî bir tenzil cihetine gitmiş bulunmaktadır. Bu suretle tuz fiatının indirilmesinden elde edilecek istifade, yalnız hayvan sahiplerine değil bütün memleket halkına teşmil olunmuştur. Nüfusumuzun üçte ikisinden fazlası köylü ve hayvan sahibi olduğu nazarı dikkate alınırsa, Devlet bütçesinin yapılan üç milyon liralık fedakârlığın 2,5 milyon liralığına yakın bir miktarının köylü lehine bir tahfif teşkil eylediğini söylemek, hakikate mutabık olarak telâkki edilebilir.

II. ŞEKER İŞİ:

1. — Şeker satış fiatları.

Memlektimizde bugün kristal şekerin kilosu, yeni kanun meriyete girmeden evvel, şeker fabrikalarında ve İstanbulda 36,75-37 kuruşa; kesme şekerin kilosu da ayni mahallerde 40 kuruşa satılmakta idi. Dört beş senedenberi sabit denilebilecek bir raddede kalmış olan bu fiatlara mukabil, şeker istihlâk miktarı 75.000 tondan 50.000-55.000 tona düşmüş bulunmaktadır. Mevcud dört şeker fabrikamızın 75.000 ton derecesinde olan istihsal kabiliyetlerinden, bugün yalnız % 70 derecesinde istifade olunuyor demektir. ,

Fabrikalarda ve İstanbulda şekerin 37-40 kuruş olan toptan satış fiatı, vilâyetlerde, nakliyenin de inzimamı ile artmakta ve perakendeciler elinde daha yükseğe satılmaktadır. Uzak vilâyetlerimizde, nakliye masrafı çoğaldıkça bu fiat 50-60 kuruşa varmakta ve bazı mevsimlerde çok fazlaya da çıkmaktadır.

Şeker istihlâki noktasından vaziyetimiz çok düşüktür. Türkiyede senevî nüfus başına istihlâk miktarı, 4 kiloyu bile bulmamaktadır.

Halbuki bu nisbet Danimarkada 54,2, İsveçte 42,1 kilo, Hollandada 41

kilo, Belçikada 27,18 kilo, Fransada 25 kilo, Almanyada 23,1 kilodur. İstihlâkin bir memleketin umumî refah derecesile mütenasiben artması tabiî olmakla beraber, şeker fiatının da bunda mühim tesiri bulunduğu aşikârdır. Nitekim Avrupada en çok şeker yiyen memleketlerden Danimarka ve İsveçte şekerin kilosu, bizim para ile 12,1 ve 12,02 kuruştur.

2. — Şeker fiatını düşürmek için alınan tedbirler. —

Bu tedbirleri aşağıda gösterildiği şekilde hulâsa edebiliriz:

A. — Memleketimizde tesis edilmiş olan dört şeker fabrikasını, bir idare altında toplıyarak, bu idare birliği sayesinde işletmede azamı tasarrufu temin etmek kabil olacağı neticesine varılmıştır. Bu dört fabrikayı işletmek üzere yeniden tesis olunacak idareye, Ziraat ve İş Bankaları ile Sümer Bank üçte birer nisbetinde iştirâk eyliyecekler ve bu suretle teşekkülde hususî sermaye bulunmıyacaktır.

B. — Bu idareye konulması icabeden sermayeye, bugün memleketimizdeki sınaî teşebbüslerin temin eylemekte oldukları kâra nisbetle çok mutedil bir temettü olan % 9 haddi bırakılmıştır. Hattâ bu temettü miktarı, mevcud şeker stoklarından mütevellit zarar ile pancar farkı fiatı vesaireden dolayı ilk üç senede % 7 ye kadar düşecektir.

C. — Fabrikalar tesisatının amortisman nisbetleri, maliyet fiatlarını yükseltmemek için mutedil tutarak tesbit edilmiştir. O suretle ki, makineler ve mihanikî vasıtalar 15-20 sene, binalar da 40 sene zarfında amorti edilmiş olacaktır.

Ç. — Pancar fiatı vasati olarak 30 paraya indirilmiş bulunmaktadır. Bu bedel pancar zürrama ödenecek olan fiat olup nakliye, tohum ve diğer masraflar dahil bulunmamaktadır. Bu vasatî fiatın, memleketimizde halen vasatî olarak hektar başına 15 ton pancar alınmakta olduğu nazarı dikkate alınacak olursa, zürraa iyi bir kâr temin eyliyecek miktarda olduğunu yapılan tetkikat göstermiştir. Ancak pancar ziraati, memleketimizde henüz yeni denilecek bir ziraat olduğundan bu fiatın aşağısında kalındığı takdirde zürraın, bilhassa iyi kalitede mahsul veren kıraç topraklara pancar ekmekten sarfı nazar eylemesi varid görülmektedir.

Yukarıki tedbirlere ilâveten fabrikaların idarelerinin tevhidi ile ve daha rasyonel işletme tedbirlerinin tatbiki sayesinde, şeker satış maliyetlerinin indirilmesi mümkün olabilmiştir. Hesap neticesinde elde edilen satış maliyetleri ,istihsal miktarı çoğaldıkça, tedricen azalacaktır. Bu suretle 55.000 ton istihsalde şekerin kilosu 20,90 kuruşa; 60.000 ton istihsalde 19,80 kuruşa, 65.000 ton istihsalde 18,95 kuruşa, 70.000 ton istihsalde 18,15 kuruşa, 75.000 ton istihsalde 17,95 kuruşa inecektir.

Hazinenin resminden fedakârlığı:

İstihlâkâtı arttırmak, ancak ucuz fiat ile mümkün bulunmaktadır. Bugünkü fiatlarda yapılabilecek 3-5 ku-

ruş arasında bir farkın, matlup olan tesiri temin edemiyeceği aşikârdır. Bundan dolayı kristal şekerin toptan satış fiatının 25 kuruşa, kesme şekerin de 28 kuruş olarak tesbiti cihetine gidilmek suretile, kilo başına 12 kuruş bir tenzil ciheti istihdaf olunmuştur. Bu tenzil neticesi olarak istihlâkâtın kısa bir zamanda yükseleceği ümit olunuyor.

Şekerden alınmakta bulunan istihlâk resmi, kilo başına 12 kuruştu. Fiyatlardaki tenziilâtın mühim kısmı, resim miktarında yapılmakta olduğundan, istihlâk miktarları yukarda yazılı tertip dairesinde arttıkça, istihlâk resminden yapılan fedakârlıkta tedricen istirdad edilmiş bulunacaktır. Bu noktadan bir hesap yaparsak, 55.000 ton istihlâkte istihlâk resmi kilo başına 4,1 kuruş, 60. bin ton istihlâkte 5,2 kuruş, 65,000 ton istihlâkte 6,05 kuruş, 70.000 ton istihlâkte 6,86 kuruş, 75.000 ton istihlâkte 7.05 kuruş alınacak demektir.

Bu suretle, bir taraftan fabrikalarda tasarruflar temin olunurken, devletin istihlâk resminden de mühim miktarda tenzilât yapılmaktadır. İlk senelerin varidat tenakusunu bir dereceye kadar kapatılabilmesi için şu tertibat alınmıştır. Fabrikaların bir iki sene 55.000 ton istihsal üzerinden faaliyetlerine devam eylemesi ve bu müddet zarfında fabrikalarda bulunan stoklara dokunulmaması ve istihlâk fazlasının hariçten getirilmesi düşünülmektedir. Tatbikatın böylece idaresi iledir ki, şeker tenezzül fiatından hazinenin kaybedeceği resim farkı 3 milyon liraya düşürülmüş olacaktır.

Şeker stokları:

Şeker fiatlarının derhal 25 ve 28 kuruşa indirilmesi, bugün fabrikalarda bulunan takriben 37.000 ton miktarındaki stok şekerlerin kıymetlerini de düşüreceği gibi, elyevm 1935 kampanyası için kilosu 30 paradan yüksek fiat ile mübayası teahhüd edilmiş olan pancarlar dolayısile de ehemmiyetli bir zarar meydana gelecektir. Bu cihet ve düşünülen diğer tedbirlerin henüz tatbik edilmemiş bulunması yüzünden tevellüt eden zararın, derhal telâfisi müşkül bulunduğundan, bu zararların üç seneye taksimi ve bu müddet zarfında satılacak olan 200.000 ton şekerin istihlâk resminden tenzilât yapılması düşünülmüştür. Bu zararların 200.000 ton şekerin beher kilosuna isabet edecek miktarı 2,1 kuruş tuttuğuna göre 1,4 kuruşu vergiden indirilerek mütebakisini fabrikaların kârından mahsup cihetine gidilecektir.

Yukarıki izahattan anlaşılır ki, halkımızın ucuz fiyatla çok şeker yedirebilmek maksadile başta hükümet olmak üzere bütün şeker sanayiinde alâkadar olanlardan ehemmiyetli fedakârlıklar beklenilmektedir. Hükûmetin bu fedakârlıkları hiçe indirebilecek olan perakende satış ihtikârına meydan vermemek için, kanunî hükümlerin salâhiyet verdiği bütün vasıtalara müracaat edeceği muhakkaktır. Nitekim, şeker kanununun Büyük Millet Melisinde müzakeresi sırasında Dahiliye Vekilinin aleni beyanatı, bu arzunun tamamen yerine getirileğinçeğinin kâfi teminatıdır.

TECİM ve ENDÜSTRİ ODALARI KURULTAYI

S. B.

TÜRKİYE tecim ve endüstri odaları dördüncü genel kurultayı, 21 mayıs salı günü Ankarada toplandı. Bu kurultay dört yılda bir, yurdun dört bucağındaki tecim ve endüstri odalarının seçtikleri üyelerle, bir yandan odaların özlü işleri, bir yandan da yurdun o yıllar için en önemli ekonomi işleri üzerinde konuşur ve kararlara varır.

Bu yıl toplanan kurultay, her vakitkinden daha zengin ve daha önemli programla işe başladı.

Ekonomi bakanımızın kurultayı açma söylevi, kurultayın inceleyeceği meselelerden biri üzerinde bakanlığın düşündüklerini açıkça anlattı: Rasyonalizasyon ve standardizasyon Uzun uzadıya kurultay üyelerinin dikkatini bu iş üzerine çeken sayın bakan, "Bir malın menşeinin Türkiye olması, bir itimat ve emniyet ifadesi haline gelmelidir„ diye ortaya bir vergi koymuş ve buna erişebilmek için, rasyonel çalışmayı, -'Tez başarımın, erginliğin, ilk, şartıdır. Dış tecimimizin, ekonomik kalkınmamızın temel taşıdır„ şeklinde anlatmıştır. Şu sözleri de gene o söylevden alıyoruz: "Standardize edilmemiş malların piyasaları, her gün her tarafta daha ziyade daralmaktadır. İleri memleketlerde, bu kabil malların piyasaları köy hududlarını bile aşamıyor.„

Rasyonalleşme ve standardlaşma, kurultay üyelerinin dağıldığı altı komisyondan birinin başlıca işi olmuştur. Bu komisyonun üç günlük bir çalışmadan sonra vardığı kararlar,öteki komisyonlarda olduğu gibi uzun bir rapor halinde kurultay başkanlığına verilmiş ve kurultay genel toplantısında en ilgili ve önemli bir konuşma monuğu olmuştur. Raporun içi, ekonomi bakanının söylevindeki esaslara bütün tecim acunumuzun en candan bir bağlılıkla nasıl onayıcı bir durum aldığını göstermiştir. Diyebiliriz ki kurultayın bu konu üzerinde aldığı kararlar, Ekonomi Bakanlığımızın içinde ve önünde bulunduğumuz yıllardaki işler bakımından en pozitif kararlar olmuştur.

Kurultayın yine yeni işlerden olmak üzere incelediği bir konu daha vardı: Genel mağazalar ve varant usulü. İçtecimde finans işlerinin büyük kolaylıklar kazanmasını imkân altına alacak tedbirlerin başında gelen varant usulü, daha yurdumuzda yerleşmemiş bir kredi tarzıdır. Varant denilen senetler, toptan piyasasındaki mallar karşılığı olmak üzere kullanılır. İçtecim bakımından kredi işlerini en rasyonel bir şekilde ko-

laylaştıracak olan varant usulü, tatbikatta iki esaslı tedbire daha muhtaçtır: Bir taraftan genel mağazalar, bir taraftan da varant kredisine konu olacak malların standardize edilmesi. Bu iki tedbir, varant için esas şartlardır; bunlar olmadıkça varant usulü kullanılamaz. Görülüyor ki yurt tecimi içinde her iş biribirine bağlı bir takım tedbirlerin hep birden alınması yolundan yürünmek şartile pratik bir önem kazanabilir.

Tecim odaları ve tecim borsaları, tayının konuşup karara bağladığı öteki meseleler de tecim organlarının işleyişi üzerinde büyük izleri olacak değerli işler olmuştur; bunlar arasında bir kaçını yazalım:

Tecim odaları ve tecim borsaları, yeni şartlara göre çalışmak imkânını ancak bu yolda konacak yeni usullerle başarabileceklerdir. Bunun için iki ayrı komisyon, bugünkü kanun, tüzük ve öğreneklerde yapılması gerekli olan değişiklikler hakkında dilekler formüle etmişlerdir. Ekonomi bakanlığı, bu dilekler üzerinde incelenmelerini yapacaktır

Kurultayın bir komisyonu da mezat usulü satışlar ile uğraşmıştır. Bu satış usulü, bir taraftan iç piyasada, öteki taraftan da dış piyasalardaki satışları kolaylaştıracak bir tarzdır. Bu komisyon da işini dikkatle incelemiş ve bu tarzın ekonomik şartlarını araştırmıştır.

Memleket içindeki sergi ve panayırlar ile memleket dışındakilere katılmak için ulusal bir komite yapılmasındaki faydaları ve ihtiyaçları araştıran, bir komite, bir de balıkçılık, süngercilik ve kaplumbağa ve bunlara benzer deniz ürünleri üzerinde görüşen bir komisyon, kurultayın öteki önemli işleri üzerinde çalışmışlardır.

Kurultayda alınan büyük kararlar, ilgili iş adamları ile Ekonomi bakanlığının teknik bürolarının birlikte inceleyerek işledikleri konular olmuştur. Bakan açma söylevinde, kurultayca alınacak kararların, bakanlıkça tatbik alınına geçirileceğini açıkça söylemiştir. Bu adanç, şüphe edilemez ki, kurultayın, her düşündüğü ve aldığı kararı, her türlü tek görüşlerin dışında bir ulusal iş olarak kavramak ödevini, her üyenin şuurunda sevinçle belli etmiştir.

BASIN KURULTAYİNİN HATIRLATTIKLARI

AHMET İHSAN TOKGÖZ

YAPI çalışmaları arasından Dahiliye Vekâletinin yeni binasına doğru Ahmed Cevdedle kolkola yürüdük. Büyük kapının önüne gelince durduk; geniş aydınlık koridorları, som taş sütunları seyrediyorduk. İki gün sonra bizden ve dünyasından bütün bütün ayrılarak uzaklaşan eski dostum Ahmed Cevdet bana bir levha göstererek şöyle dedi:

— Bak basın genel müdürlüğüne buradan gidiliyor. "Babıâli„ nin Soğuk çeşme kapısından girerek matbuat müdürlüğüne çıkmak için tırmandığımız loş merdivenle ne büyük tezad, değil mi?..

İkimiz karşı karşıya durduk. Biribirimize bakıyorduk. Kafamızın içinden kırk yıl evel başlıyan Türk gazeteciliği ve Türk gazeteciliğini ilgilendiren olgular sinema şeridi gibi geçmeğe başlamıştı.

"Babıâli„ nin tarihî önem ve arşitektür bakımlarından çok büyük değeri olan Soğuk çeşme kapısı çoktanberi kapalıdır. Benim Serveti Fünunu kurduğum 1891 de, Ahmed Cevdetin İkdamı kurduğu 1892 de bu kapı daima açık dururdu. Matbuat idaresine kestirme olarak buradan giderdik.

Ahmed Cevdetle yürüyoruz. Merdivenleri çıktık. Basın kurultayının toplandığı büyük salonun kapısından girdik.

— Aklına geliyor mu?

— Hatırlıyor musun?

sözlerini biribirimize tekrarlıyor, kurultayın başlamasını salonun dib köşesinde iskemlelerimizde bekliyorduk. Elli yıldan ziyade içinde çalıştığı ve ona sevgisini yüreğinde tutarak dünyasına veda eden Ahmed Cevdet Türk basınının ilk kurultayını görmek, müzakerelerini yakından işitmek için Ankaraya kadar gelmişti. O bana "Leylei mesude„ hikâyesini (*) anlatıyordu. Ben de ona Serveti Fünunun, ilk izni alındığı zaman "Canlı adam resmi konulmamak şartile„ diye kayıd konulduğunu söylüyordum, ve gülüşüyorduk.

— Hatırlıyor musun?

— Aklında mı?

demelerimiz biribirini takib ediyordu.

(*) Abdülhamid zamanında, 1905 te, bir cülûs donanmasının tarifini yazan İkdam'ın sütununda eski yazılardaki "leylei mes'ude„ sözünde ortada "ayın„ harfinin baskı esnasında başı kırılarak söz "leylei müsevvede„ olmuştu. Cülus donanmasını "karanlık gece„ yaptın, diye Ahmed Cevdet Zaptiye Nezaretinin bodrumuna atılmış ve orada haftalarca yatmıştı.

Abdülhamid zamanında çıkan gazetelerin nüshaları üstünde iki paralık "Düyunu umumiye„ pulu vardı. Gazete nüshalarına, basılmadan ,pullar birer birer yapıştırılır, kâğıtlar sonra makineye verilirdi. Abdülhamidin 25 inci yıl dönümünde gazeteciler pulların kaldırılmasını yalvardılar. Başkâtib padişahın şu cevabını getirdi: "Pekâlâ kaldıralım, ama, sansörün gördüğünü ben neyle anlıyacağım?...„ O vaktin basın genel direktörü derhal çareyi buldu: Pul yerine gazete sahiblerine imza ettiririz, dedi. Ahmed Cevdeti, beni ve Mihranı Babıâlideki matbuat dairesine çağırdılar. Gazetelerimizin adlarını imza olarak yazdık, imzaların kalıbları yapılarak her nüshaya gazete ile beraber basıldı. Meşrutiyetin ilân tarihine kadar son yedi yıl içinde çıkan bütün gazetelerde sahibi imtiyazın isminin yanında gazetenin, sahibinin el yazısından hâkkolunarak basılmış, adı vardır.

Recai zade Ekrem Tevfik Fikreti Serveti Fünuna yerleştirmiş ve etrafına o zamanın en mefkûreci gençlerini toplamıştı. Edebiyatı cedide denen hareketin başlangıcı budur. 1897 den 1901 e kadar süren bu edebiyatçı ve garbcı kaynayış Abdülhamid'in ve etrafındaki koyu cahillerin hoşuna gitmediği için bunu dağıtmağa vesile arıyorlardı. O vaktin matbuat idaresinin sansör memuru oldukları halde Serveti Fünun ülküsüne kendilerini tehlikeye koyarak yardım eden rahmetli Samih Rifat ile Veled Çelebi bizimle beraber bu dağılma fırtınasına uğradılar. Serveti Fünun'da 1901 Teşrinievelinde çıkan "Edebiyat ve Hukuk„ adlı yazı gazetenin sahibi olarak beni, yazıyı yazan Hüseyin Cahid'i, ve sansör iznini vereni cinayetle ittiham ettirerek adliyeye yollattı. Saraydan adliyeye yazılan tezkerede şu fıkralar aynen mevcudtu:

"Kral ve Kraliçelerin idamına müteallik tarih vakalarını edebiyat sernamei masumanesi altında neşretmektedirler. Böyleleri hakkında Avrupada her yerde şiddetli cezalar yapıldığı gibi Amerika'da linç tatbik edilmekte olduğundan gazetenin sahibi ile muharririne ve alâ derecatihim bütün mesullerine lâzımgelen cezanın verilmesi.„

Bizi bu kasırgadan o vaktin namuslu Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa ile benim Mektebi Mülkiye arkadaşım mabeynci Arif Bey kurtardı. Hakkımızda müstantik men'i muhakeme kararı verdi. Saraydan gelen sorgu tezkeresinde şu fıkra vardı:

"Bunların muhakemelerinin neden dolayı yasak edildiğinin iş'arı.„

Abdülhamid her halde "men'i muhakeme„nin ne olduğunu bilmiyormuş... Rahmetli Abdurrahman Paşa bu tezkereye o vakte göre büyük celâdet olmak üzere, "men'i muhakemenin, beraete akdem olduğu„ cevabını vermiş ve Serveti Fünun tekrar çıkmıştır.

Ahmed Cevdetle konuşmalarımız 1908 Meşrutiyet ilânına kadar gelmişti. Meşrutiyetin ilân olunduğu gün ilk celâdetli yazıları yazmak yolunu temin eden Samih Rifat'i, Mahmud

Sadık'ı, Abdullah Zühtü'yü ve diğer arkadaşları anıyorduk. 1908 temmuzunun 23 üncü akşamı Sabahcı Mihran'ı Samih Rifat tehdid ederek gazetenin müsveddelerini "Kıl kuyruk,, adını verdiğimiz sansöre göndertmemişti. Abdullah Zühtü 24 temmuz nüshasında çok ateşli bir makale çıkardı. 25 temmuzda günlük olan Serveti Fünun'da birçok arkadaşların ateşli yazıları çıkmağa başlamıştı.

Arkadaşım Ahmed Cevdet benimle bütün bunları konuşurken İkdam'ın çok büyük bir hizmetini alçak gönüllülük ederek söylemiyordu. Fakat ben söylemeliyim. 1892 de İkdam çıktığı zaman başlığın altına "Türk gazetesidir,, diye ilk yazan gazete olmuştu. O zamana kadar bütün gazeteler "Osmanlı gazetesi,, diye yazarlardı. Türk şairi Mehmed Emin Serveti Fünun'da o zaman için "Turfa,, sayılan Türkcülük fikrini yayıyordu. Ahmed Cevdet de bu yolda yürüdü ve Bâbıâli yokuşunda matbaasını yaptırdığı zaman "İkdam Yurdu,, diye öz türkçe yazdırdı.

Basın Kurultayının birinci toplantısında yanımda oturan Ahmed Cevdetin eski hastalığı ertesi gün bir nöbet daha yaptı, Kurultayın çalışmasını bitirdiği 27 mayıs pazartesi günü kendine Kurultayın selâmlarını ve sevgilerini getiren eski arkadaşlarını dinlerken gösterilen sevgiden ve karşısında ilk defa bütün Türk basını temsil eden bir heyeti görmekten duyduğu saadet içinde son nefesini verdi.

Ahmed Cevdet Kurultayda toplanan meslek arkadaşlarına bakarken "pek azını tanıyorum,, diyordu. Fakat arkadaşların ateşliliği, canlılığı ona ve bana kuvvet veriyordu. Kurultayda söylenen sözler, bilhassa Denizli Saylavı Necib Ali'nin matbuatın serbestisi hakkında söyledikleri ve alınan kararlar Türk basınının ileri doğru yürümesinde sağlamlaşacağını gösteriyordu. İkimizin kafalarımız içinde sinema şeridi gibi geçen eskinin acı olduğu kadar gülünç esaret levhaları yüreğimizde cumuriyet ve hürriyet aşklarını daha yükseltiyor, bize bugünleri gösteren Büyük Öndere minnettarlığımız gözlerimize yaş dolduruyordu. Bu duyguları eski zamanı bilmiyen, görmiyenlere duyurmak için bu hatıraları yazdım.

VASIF ÇINAR

ENVER BEHNAN ŞAPOLYO

VASIF ÇINAR, bu ad ona ne güzel yaraşıyordu.. O, tatlı su başlarında yetişen geniş yapraklı bir çınar fidanı gibi, Türk devriminin kaynağından beslenerek sere serpe büyümüş, dalları azgın fırtınalara dayanan çınar gibi, çetin devrim ve devlet işlerini omuzuna alarak istenilen yere kadar götürmüştü..

Bir sabah karşılaştığım bir arkadaşın gözlerinde gördüğüm bitkin bir ışık bana bir yas havası acısını tattırmıştı.. O bana, "haberin var mı? Vasıf Çınar ölmüş...„ dedi.

Bu kara duyuma inanamadım. İnanamazdım, birdenbire sarsılıp yıkılan bir duvarın altında kaldım sanıyordum.. Yıldırım çok kere asırlık çınarların gövdesini yakar, oyar. Fidan çınarlara yıldırımın bile insafı vardır..

Ne yazık, onu, gölgesine doymadan kaybettik. Ecelin ne büyük yanılmasıdır, bu.

Onun ölümüne ancak İstasyonun geniş meydanında yüzlerce çelenk içinde yükselen tabutunu gördüğüm zaman inanabildim.. Sessiz bir yaz güneşinin altında kurşuni bir tabutun içinde, sessizliğe dalmıştı. Etrafında kara bir yas halkası çevrilmişti..

İnsan umudlarına bazan öyle bağlanıyor ki: Çınar, başını kaldırıp "Ne yapıyorsunuz.. Ölümle benim ne ilişikliğim var?„ diyecek gibi geliyordu.

Ne yazık ki her şey doğru ve ölüm onu çoktan tırnaklarının arasına almış bizden uzaklaştırmıştı..

Vasıf Kamâlist mektebin en istidadlı, en canlı bir şakirdi idi. Atatürkün feyzinden ışık ve can alarak yürümesini bilen, ayağını devrimin yüksek sesine uyduran bir devlet adamı olmuştu.

Şimdi masamın üzerinde onun güzel bir fotoğrafı, katlanmış hal tercümesi duruyor.. Ne bedbahtlık ki, içim yana yana onu buraya geçiriyorum..

Onun beşik adı Hüseyin Vasıf'tır. Soyadı olan "Çınar„ı Atatürk armağan etmişti. 1896/1312 yılında babasının memur bulunduğu Girid'te, Kandiye şehrinde doğmuştur. Babasının adı Abdullah Hulusi'dir; Söke kaymakamı idi. Çocukluğunu, ve ilk okumalarını babasının memur bulunduğu Trablusgarb'ta geçirmiştir. Sonra İzmir'e gelerek bir müddet Fransız Frerler mektebinde okuduktan sonra kardeşi Esad'la beraber İzmir İdadisine girdi. Mektebte çok sıkılgan ve uslu bir talebe idi. Liseden mezun oluncaya kadar, okul hayatı sakin geçti ve mektebi yüksek derecede bitirdi. 1903/1328 yılında İstan-

bula giderek Hukuk Fakültesine girdi. Hukukun birinci ve ikinci sınıflarına kadar okudu. Bir aralık da Bursa San'atlar Mektebinde müdür muavinliği yaptı. Sonra İzmir'e geldi. İzmir'de hususî olan Şark İdadisinde Mustafa Necati, kardeşi Esad beraberce muallimlik yaptılar. Bu mektebde de riyaziye derslerini veriyordu.

Vasıf Çınar, İzmir'de muallim bulunduğu sıralarda o zaman millı cereyanlarla uğraşan Türkocağına devam ediyordu. Mustafa Necati ve Vasıf, o zaman İzmirin en ileri gelen ve ateşli yurdseverlerinden idiler. Çocukluğunda sakin olan Vasıf, artık coşkun bir delikanlı olmuştu, İzmir'de çıkan edebî mecmualara ve günlük gazetelere yazılar yazıyor, Ocak'ta hitabelerde bulunuyor, ateşli sözler söylüyordu.

Büyük Harbta ise General Ali Hikmet'in kolordusunda şimendifercilik işlerinde çalıştı. 1918 de Büyük Harbı kaybetmiştik. 15 mayıs 1919 Yunanlılar İzmir'e girmişlerdi. O günler, Vasıf bu acıları içine sindiremedi. Bir gün önce, bütün İzmirliler Bahribaba mezarlığında bir toplantı yapmışlardı. Vasıf Çınar, bu meydana toplanan binlerce İzmirlinin ortasında, İzmir'in Yunanlılara verilmesini protesto eden ateşli bir söylev söylemişti.

Yunanlılar İzmir'e girince, yurdun bütün münevverlerini tevkif ediyorlardı. Bu sırada Vasıf Çınar, Balıkesire kaçtı. Balıkesirde (Reddi İlhak) ve sonra da (Müdafaai Hukuk) cemiyetlerinde çalışmağa başladı. Balıkesir'de Mustafa Necati, Esad ve Vasıf (İzmir'e Doğru) adiyle bir gazete çıkardılar. Vasıf Çınar bu gazetenin en ateşli bir muharriri oldu. Bu gazete Kuvayi Milliyenin, kurtuluş davasını müdafaa ediyordu. Bu zamanlar İstanbul'da mitingler yapılıyordu, Vasıf Çınar, Balıkesir'den İstanbul'a gelerek, Sultanahmed mitinginde heyecanlı bir söylevde bulundu. Yunanlılar İzmir'den Bursa'ya ve Balıkesir'e doğru ilerlemeğe başlamışlardı. Balıkesir ve Bandırma Yunanlılar tarafından işgal edilince, Vasıf Çınar, Sü Bakanı General Kâzım Özalpla birlikte 1921 yılında Ankara'ya geldi. Tahtakale'ye giden sokaktaki bir eve akrabalariyle birlikte yerleşti.

Bu zamanlar ilk Kültür Bakanı Rıza Nur'dan sonra Bay Hamdullah Subhi Kültür Bakanı olmuştu. 1921 yılının ›mayıs ayında Vasıf Çınar, Kültür Bakanlığı Kalemi Mahsus Müdürlüğüne, Bay Hamdullah Subhi zamanında tayin edildi.

Maarif Vekâleti, Muallim Mektebine (şimdiki Kültür Bakanlığına) 14 kişilik kadrosiyle yeni taşınmıştı. Burası, ilk Büyük Millet Meclisi saylavlarının yatak salonu idi. Yukarıdaki salonda da (Müdafaai Hukuk) toplantıları oluyordu. Kültür Bakanlığı dört odadan ibaretti. Kültür Bakanının odası rendelenmemiş bir tahta perde ile ikiye bölünmüştü. Bir odada Bakan, diğer karanlık bölmede de Kalemi Mahsus Müdürü oturuyordu. Bay Hamdullah'tan sonra Ba-

kan Bay Vehbi olmuştu. Vasıf Çınar, yine Kalemi Mahsus Müdürü idi. Bu zamanlar Keçiören bağlarında bulunan Muallim Mektebi talebeleri, Bakanlığın üst kısmına, sağ tarafına da Tatbikat Mektebi taşındı. Vasıf Çınar, Muallim Mektebinin son sınıfına tarih muallimi oldu, burada talebelere Asrı Hâzır Tarihi ve Fransa İnkılâbını pek ateşli bir surette anlatıyordu.

Ben Vasıf Çınar'ı, Bay Mustafa Necati vasıtasiyle 1921 de tanıdım. Ankara Sultanisine muallim oldum, hem de Öğüd gazetesinde çalışıyordum. Bu zamanlar Vasıf Çınar ve İzmirli arkadaşları, eski Azmi Milli Kulübünün odasında (İzmir Yurdu) adiyle bir cemiyet açtılar.

Ulusal savaş günlerinin hemen her akşamını Karaoğlan'daki Merkez Kıraathanesinde geçirirdik. Büyük zafer olana kadar, Vasıf Çınar'la bir gecemiz ayrı geçmezdi. İzmir hareketi başlamıştı. Bir gün Vasıf Çınar'a bir telgraf getirdiler. Biz, birkaç arkadaş Mustafa Necati ile oturuyorduk. Bay Necati telgrafı okudu: "İzmir'e girdik... Hükümet konağı. Şeref,, Mustafa Necati:

— Vasıf İzmir alındı!..

diye kahvede bağırdı. Hepimiz çılgına döndük, Hacıbayram'dan davulcuları çağırdık, şehirde kıyamet koptu. Büyük bir kalabalık bize karışarak, Büyük Millet Meclisine doğru ilerledik, Heyeti Vekile de General Mürsel'den, aynı şekilde bir telgrafı henüz almıştı. İzmir'in kurtuluşunu gece de kutladık. Vasıf Çınar, halka bir hitabede bulundu.

İzmir alınınca Vasıf Çınar, İzmir Maarif Müdürü tayin edildi. Kalemi Mahsus odasında İzmir'e gideceklerin listesini hazırladı. 1922 eylûlünün sonlarında İzmir'e gitti. İzmir maarif teşkilâtını kurmak için çok çalıştı. 1933 ağustos ayında, ikinci devrede Saruhan Saylavı seçilerek, Ankaraya geldi. 8 mart 1924/1340 tan 21 ikinci teşrin 1924 e kadar Kültür Bakanı oldu. Tevhidi Tedrisat kanunu Meclisten çıkmıştı, medreseler kapanmıştı. Bu kanunun tatbikine çalıştı ve muvaffak oldu. Bu zamanlar Ankara Muallimler Birliğinde çok çalıştı. Meclisin bu devrede en ateşli bir hatibi idi.

1925/1341 mayısında Prag Elçisi olarak Çekoslovakya'ya gitti. Buradan sonra 1927 ikinci teşrin ayında Peşte Elçiliğine, 1928 ikinci teşrin ayında da Moskova Büyük Elçiliğine tayin edildi. Moskova'dan tekrar Ankara'ya gelerek 1929 da tekrar İzmir Saylavı oldu. 1929 şubatında ikinci defa Kültür Bakanı oldu. Fakat istifa etti. Bu zamanda ilk tedrisat muallimlerinin muvazenei umumiyeye geçmeleri için çok çalıştı. 1932 mayıs ayında Roma Büyük Elçisi oldu. Daha sonra da 1934 temmuzunda tekrar Moskova Büyük Elçiliği ile Moskova'ya gitti, burada birdenbire hastalandı. Pankreasından hastalandı. Bir gün sonra Sovyet Rusyanın en büyük profesör doktorları onu Kremlin Sıhhat Yurduna yatırdılar, ame-

liyat yaptılar, fakat Vasıf Çınar bu hastalıktan kurtulamıyarak 1935 haziranının ikinci günü Moskova'da öldü. Dost Sovyet Rusya onun cenazesini merasimle kaldırdı. Cenazesini bir torpido İstanbul'a, oradan da Ankara'ya getirdi. İstasyonda büyük bir merasim yapıldı. Hariciye Bakanı Tevfik Rüştü Aras, onun hakkında bir söylev yaptı, saat dört buçukta Vasıf'ın cenazesini bir top arabasına koydular. En önde bir bölük mızraklı süvari, ve askerî kıtalar, saylavlar ve onu sevenler olduğu halde Meclisin önünden, Hariciye Bakanlığına kadar geldiler. Cenazenin en önünde Atatürk'ün çelengi arkada 68 çelenk vardı.

Kafile Cebeci'ye doğru yürüyordu.. Cebeci'nin çırıl çıplak, koyu kurşunî topraklarının üzerinden geçtik.. Güneş yorgun, sessiz batıyordu. Zayıf gözlü bir akşam ışığı yaslı gönüllerimizin acısını biraz daha katmerleştiriyordu.

Onu çocukluğunda, gençliğinde, siyasa ve devrim hayatının her bucağında beraber başbaşa bulundukları Necati'nin yanına gömdük..

Anadoluda En Eski Türk Medeniyeti: Eti Anıtları (Abideleri) ve Sanat Eserleri

MEHMED SAFFET ENGİN

ÜLKÜ'nün bundan önceki bazı sayılarında Anadoluda en eski Türklerden olan Etilerin ırkiğ ilgilerinden, sıyasal tarihlerinden ve bıraktıkları anıtların ve sanat eserlerinin araştırılması tarihçesinden ayıtmıştık (bahsetmiştik.) Şimdi, eski Yunan kültürünü ve o yoldan bu günkü çağdaş Avrupa kültürünü tesiri altına alan bu yüce ulusun yüksek değerli anıtlarını ve sanat eserlerini sayın okurlarımıza kısaca göstermeğe çalışacağız.

HATUSA ANITLARI:

Eti anıtlarının en önemlileri (mühimleri) Anadolu yaylasında, güney (cenup) Anadoluda ve kuzey (şimal) Suriyede bulunmuştur.

Boğazköyde imparatorluğun sınırca, kuvvetçe ve medeniyetçe en önemli gelişme çağının merkezi olan Hatusa şehrinin anıtlar bakımından bir özelliği (hususiyeti) vardır. Torosların kuzey (şimal) ve güneyindeki (cenubundaki) birleşik devletlerin sıyasal merkezi olduğu kadar kültür merkezi de olması bakımından bu şehrin anıtları ve yanındaki Yazılıkayanın kabartmaları özel anlamından fazla ulusal bir sıfat taşır ve bütün Etilere kapsal (şamil) ananeleri gösterir.

Hatusa, bugünkü Boğazköyün üstünde iki tarafından birer çay geçen tepede kurulmuştur. Boğazköyde dikkate değer bir yıkı (harabe) olduğu ilk defa 1934 te Fransız âlimi Ch. Texier tarafından bildirildi. Daha sonra Barth, Mordtman, Perrot, Chantre, Humann, Ramsay, Garstang Boğazköyü göregiderek (ziyaret ederek) eski şehir yerini ve içyüzünü aydınlatmak için çalıştılar ve yazılar yazdılar.

İstanbul müzesi adına Makridi Beyle Dr. Winckler tarafından burada 1905 te başlıyan araştırma ve ondan sonraki yıllarda yapılan kazı umulmadık derecede değerli sonuçlar verdi. Heykeller, kabartmalar, tablolar ve hiyeroğlif yazılarile işlenmiş taşlardan başka büyük bir saray temelleri de meydana çıkarıldı. Ancak bunlardan daha önemli olarak çivi yazısı ile yazılmış binlerle tablet bulundu. Eti İmparatorluğunun uluşal ve sıyasal belgelerinden toplanmış olan bu önemli tablet kolleksiyonu içinde M. Ö. on üçüncü ve on dördüncü asırlarda Mısır hükümderile ve başka komşu devletler hükümderleri ile yapılmış andlaşmaların metinleri de vardı.

1912 de bırakılmış olan kazı işlerine, araya giren acun harbı ve ulusal

savaş yılları içinde devam edilememiş, daha sonra gene epeyce zaman başlanamamış, ancak 1931 de "Alman arkeoloji Enstitüsü, ile "Alman Şark Birliği„ nin birlik girişimlerile tazelenmiştir. Son yıllara ait buluntulardan bundan önceki yazımızda bahsetmiştik.

Bugünkü Eti koronolojisine göre Hatusanın milâttan önce III üncü bin yıllarında kurulduğu kabul edilmektedir. (1) Bütün şehir bir kale ile çevrilmiştir. Korunmak kapasitesi fazla bir şehir kurabilmek için Etilerin, ovanın tabii durumlarını iyiden iyiye hesaba almış oldukları görülmektedir. Enliliği üç metreye kadar ve hattâ bazan daha fazla olan duvarın uzunluğu dört kilometre kadardır. Otuz metre kadar ayrılıkla biribiri ardına gelen burçlar kaleyi sağlamlaştırmaktadır. Sayıları yedi olan kale kapıları bir buçuk metre kadar genişliktedir. Batı kapısı iki tarafında birer aslan heykeli ile süslenmiştir. Hatusa geniş bir alana yayılmış olan, Babilden sonra, eski yakın şark şehirlerinin en büyüğüdür.

Şehrin Akropol kısmı kuvvetli bir iç kale ile çevrilmiş olup burası belki hükümdar saraylarını, haznelerini, silâh depolarını içine almakta idi. Bugün, köylüler tarafından Büyükkale diye anılan bu alan, bulunan temel izlerine bakılırsa tabiatçe en sarp olan kuzey tarafında yalınkat duvarlarla, batı, doğu ve güney taraflarında ise çifte duvarlarla korunmakta idi. Alman arkeolog Dr. Kurt Bittel'in direktörlüğünde ilerliyen kazı sonucunda, burada sarayın belgeler haznesini (archive) teşkil eden kısım meydana çıkarılmıştır. Kazılan yerde tavanları direklere dayandığı anlaşılan dört salon belli edilmiş ve daha önce de söylemiş olduğumuz gibi Eti çivi yazısı tutarına 3800 tabletle iki parça çivi yazılı ve hiyeroğlifli mühür kazandırmıştır. Hiyeroğliflerin daha tamamile okunmadığı düşünülürse bu iki dilli parçaların linguistik bakımından ne kadar işe yarayacağı kolayca anlaşılabilir.

Boğazköyün 3.5 kilometre kadar doğusunda bulunan Yazılıkaya Eti anıtlarının en önemlilerindendir. Bu anıtın Eti sosyal ve dinsel hayatı hakkında fikirler vermesi bakımından da ayrıca büyük bir değeri vardır. Yazılı Kaya anıtı sağda ve solda birbirlerine doğru yürüyor görünen iki insan grupu ile hakikiğ veya hayaliğ hayvan resimlerinden ve bu kabartmalar arasındaki bazı hiyeroğlif işaretlerden ibarettir. Solda 45 kabartma vardır. En önde iki adamın kafasına basmış ve baş tanrı olması ihtimali olan iki metre kadar boylu bir kabartma görünür. Büyük Eti tanrıları için her zaman olduğu gibi bu da sakallıdır. Başında Etilerin tanınmış külâhı vardır. Onun arkasında gittikçe sadeleşen ve birbirlerine benzerlikleri artan kabartmalar dizilmiştir. Sekizinci kabartmanın külâhında bir ay dikkati çeker. Dokuzuncu kabartmanın başı üstünde, açılmış kanatların orta yerinde gene bir ay biçimi görülmekte-

(1) Garstang, Hittite Empire London, 1929, S. 79.

dir, aynı kabartmanın sol elinde, ortasında bir yıldız bulunan içiçe iki ay vardır. Bu kabartmadan sonra ellerinde orak veya orak şeklinde silâhlar tutan adamlar kümesi geliyor. Oraklıların arasında hayvan ayaklı, insan gövdeli iki şekil vardır. Bunlar büyük bir ayı kollarile başlarının üstünde tutmaktadırlar. Bunların arkasından elleri topuzlu adamlar gelir. Bu sıranın son kümesini on üç erkek kabartması teşkil eder. Bu on üç adam dans ediyor durumundadırlar. Kırk beş kişilik sol kümede yalnız iki kadın kabartması vardır.

Sağ sırada 22 insan kabartması görülür. Bunların yalnız ikisi erkek, ötekileri kadındır. Hepsinin önünde ve büyük tanrının karşısında büyük Anatanrı olduğuna hükmedilen kabartma vardır. Anatanrı bir pars üzerinde ayakta durmaktadır. Bu hayvanı dişi aslana benzetenler de vardır.

İlâhe yukardan aşağı uzun kıvrımlı bir eteklik giymiştir. Belinde kuşak başında yuvak (üstüvane) şeklini andıran biçimde bir baş örtüsü vardır. Kadın ve erkek iki büyük tanrı birbirlerine, kendilerine göre semboller olduğuna hükmedilecek hiyeroğlif şekilleri uzatmaktadırlar. Anatanrının öteki elinde uzun bir değnek vardır.

Biraz geride daha küçük boyda bir erkek kabartma duruyor. Bu da bir pars veya dişi aslan üzerinde ayaktadır. Bir elinde omuzuna dayadığı çift yüzlü bir balta, öteki elinde bir değnek görünür. İleri doğru uzanmış olduğu halde değneği tutan bu elin üst tarafında kendi sembolü olduğu anlaşılan kutsal ideoğraf görülmektedir. Büyük kadın ve erkek tanrı ile bu küçük tanrı Anadolunun üç tanrılı panteon ananesini göstermektedir.

Genç tanrıdan sonra iki kadın görülüyor. Bunlar çifte başlı gerilmiş kanatları ile bir ay şeklinde yukarı doğru kıvrılmış görünen bir kartal üzerinde ayakta duruyorlar. Bunlardan sonra az çok birbirine benziyen kabartmalar geliyor.

Yazılıkaya eserlerini bitirmek için daha üç kabartmadan bahsetmek gerektir. Bunlar genel ayın dışında ayrı birer tablo gibi görünmektedirler. Bir başpapas veya papas kıralı tasvir ettiğine hükmolunan birincisinde uzun elbise ve kıvrık burunlu Eti ayakkabısı giymiş sakalsız bir şahıs görünür. Sağ koltuğunun altında bir kılıç sapı var. Ayaklarından her biri birer dağı temsil eden şekiller üstüne basmış, sol elile alt ucu kıvrık bir değnek, sağ elile de bir semboller kümesi tutuyor. Sembollerin alt tarafı hiyeroğlif işaretlerini taşıyor. Bunların, kıralın adını gösteren şekiller olması imkânı vardır. Ortasında ay yıldız bulunan açık kartal kanadı hiyeroğliflerin üzerine yerleştirilmiştir.

İkinci tablo gene bir başpapası veya papas - kıralı gösteriyor. Bunun ötekinden ayırdı daha önce büyük Anatanrının arkasında gördüğümüz genç tanrının burada bir kollayıcı durumunda gösterilmiş olmasıdır.

Genç tanrı sol kolunu papas kıralın omuzuna dolayarak onu sağ bileğinden tutuyor, ona yol gösterir, onu yönetir gibi (idare eder) görünüyor. Tabelanın sol köşesinde genç tanrının sembolü, sağ köşesinde de birinci tabelada gördüğümüz semboller kümesi vardır. Sembollerden en ortada bulunanın burada değişmiş olması bu resmin daha öncekinden başka bir kırala ilişikliğine hüküm verdirebilir.

Üçüncü tabela ikisi alt, ikisi üst tarafta dört aslan başı ile yukarı taraftaki aslan başlarının ortasına yerleştirilmiş genç tanrının başını göstermektedir. Bunun bir kılıç sapı olarak büyük tanrının harb kuvvetini gösterdiğine hükmolunmaktadır.

Bunlardan başka tören alayının karşısındaki kayada bir sofra başında karşılıklı iskemlelere oturmuş iki kadın kabartması sayılabilir. Bu tabela bir din ve ziyafet âyinini göstermektedir.

Buraya kadar söylenen Yazılıkayadaki bu kabartmaların öğrettiği ve gösterdiği şeyler hakkında birbirinden ayrı fikirler ve teoriler ileri sürülmüştür.(2). Bunlar bir genel âfata karşı dinsel ayın, veya Anadoluya yayılan yeni bir halkın eskilerle uzlaşması, yahud Anadolunun erkek ve dişi iki baştanrısının evlenme töresi olarak gösteriliyor.

Bütün bu heykeller içinde kanatlı bulunanlar hiç şüphesiz tanrı sembolleridir. Büyük törende önder olan ilk heykeller de gene tanrıdırlar, ve üstün bir ihtimalle bunlar en büyük Eti tanrılarıdır. Şu var ki böyle olunca emir ve iradesile bu heykelleri yaptıran kıralın kendisi nerede bulunuyor? Bu, olsa olsa elinde emblemler tutan görkenli (muhteşem) kabartmadır. Tanrıların arkasında olmakla beraber başlıbaşına özgül (mümtaz) bir heykeldir. Küçük galeride de omuzundan kucaklandığını gördüğümüz, ve gene aynı çeşit emblembleri yanında olan kabartma, kıralı göstermiş olacaktır. Mısırla yapılan andlaşmalarda da "Eti tanrıları tarafından kucaklanan kıral„ diye Eti hükümderlerinin anlatılışı bu hükmü berkitir (teyit eder). Gerçi bu emblemler arasında bulunan kanatlı kurs, güneş tanrısının sembolü ise de birçok belgelerde kıralın da güneş olarak ilân edildiği görülür. Onun için bu emblembleri taşıyan heykelin kıral olduğu fikri kalkmış oluyor. Kostümü ve bazı beldekleri bunun papas olduğunu da göstermekte ise de kıralın aynı zamanda başpapas olduğu biliniyor. Papas-kıral Eti ulusal hayatının bir sıfatıdır. (3)

(2) *Perrot, Art in Asia Minor, S. 149; Ramsay, Jour, Roy. As. Society, S. 113 - 120; Hamilton, Researches, S. 394; Frazer, The Golden Bough, S. 105 - 110.*

(3) *Bu sıfat medeniyet çağına girmiş olan ulusların ilk adımda kazandıkları genel bir sıfattır. Bunun için Etiler medeniyeti dinsel - askerî, liberal - hukukî ve sınaî - demokratik üç dönümünden birincisini milâttan binlerce yıl önce yaşıyorlardı. Giddings, Principles of Sociolgy, Medeniyet kısmı.*

Başka gruplardaki önderlere gelince, bunlar da yanlarındaki bazı sembollerile Eti panteonunun başka tanrılarını gösterdikleri gibi, kostümlü ve kenarı kıvrık bastonlu kabartmaların da çeşit papasları gösterdiği anlaşılır.

Boğazköy, imparatorluğun merkezi olduğuna, ve bu devlet, yarı erkin eyaletlerin bir konfederasyonu gibi bulunduğuna göre, Yazılıkayadaki tören anıtlarını bütün imparatorluğa kapsal olarak saymak gerektir. Kabartmaların çokluğu ayrı ayrı yerli tanrıların ve prenslerin bulunmasından ileri gelir. İmparatorluk merkezindeki bu anıtın, Eti artının eşsiz bir örneği oluşu, bütün imparatorluğa kapsal Eti panteonunu göstermesi bakımından taşıdığı büyük ehemmiyetin sonucudur. Anıtta Malatyanın kanatlı tanrısının, Öyük'ün çift başlı kartalının gösterilmesi konfederasyonun başka yerlerindeki tanrı ve papasların da öteki kabartmalarla gösterildiğine bir beldektir. Burada bütün Eti tanrılarının önemli bir toplantısını görüyoruz. Bu toplantıya başkanlık eden baş tanrı Eti ulusal tanrısı olan fırtınalar tanrısı Teşub'dur. Bunun en büyük ulusal bir tanrı olduğunu hattusil'in Mısır Firavunu İkinci Ramzesle yaptığı andlaşmadan anlıyoruz. Teşub aynı zamanda göklerin, dağların egemeni, ulusal ordunun, sağının (selâmetin) bekçisi, ar ve alışverişin baş koruyucusudur.

Yazılıkayada en büyük tanrile Anatanrının karşı karşıya gelmiş olmasını gösteren bu tören (merasim) belki bunların tanrısel evlenmesine aid bir dinsel âyındır. (4)

Teşub, iki papasın omuzları üstünde ana tanrının evine götürülüyor. Bu evlenmenin anlattığı şey toprağın, bolluk ve bereketini arttırmak amacını gösterebilir. Evlenme; her zaman olduğu gibi danslarla kutlanmıştır. Bu törenin yapıldığı mevsimin, orak ve üzüm sembollerinden anlaşıldığına göre, yaz mevsimi olması muhtemeldir.

Küçük galeriye gelince burada, soldaki şekiller gene bu büyük töreni gösterir. Ancak sağdaki iki kabartma yeni ve ayrı karakterleri taşır. Arslan derilerine bürünmüş olanın, iyi anlaşılmamakla beraber bir savaş tanrısı olduğu iktimali vardır. Daha yukarıda söylenen öteki çift heykelde, anlaşıldığına göre büyük tanrı tarafından kıralın, yahut ulusun ölüm yerinden yavaş yavaş kurtarılarak hayata götürülmesi anlatılıyor. (5) Yahut başka bir iktimalle genç kıralın "inisiyasiyon„ töreni ile kutlanması yapılıyor. (6)

Büyük galeri ana tanrının evini ve Teşub'un oraya evlenmek için götürülmesi törenini gösterdiği halde, bu küçük galeri Teşub'un kendi evini

---

(4) Garstang, Hittite Empire, S. 116.

(5) Frazer, Golden Bourgh, S. 108.

(6) Bu tören, gençlerin sosyeteye girmeleri için bugün de birçok kabileler arasında yapılan mühim bir törendir.

ve oraya papas kıralın bu iki vargıdan (maksat) birisi için girmiş bulunduğunu gösterir.

Şimdi bir soru akla geliyor. Acaba Yazılıkayanın bu görkemli (muhteşem) anıtlarının başka bir anlamı var mıdır? Evlenme töreni bir büyük ulusal fenomenin sonucu olarak, Yunanistanda olduğu gibi (7) iki dinsisteminin biribirile birleştirilmesi midir? Ana tanrı Anadolunun en eski tanrısı olduğundan yeni gelenler kendi tanrıları olan Teşub'u Ana tanrı ile uzlaşmağa ve buralarda yerleşmek izinini almaya mı getirmişlerdir? Elimizde açık belgeler olmamakla beraber bu iktimaller de vardır. Bu çok büyük törenin, Etilerin yeni bir akınla Anadoluya gelişlerini göstermesi mümkündür. Çünkü Orta Asyadan ardı ardına dalgalarla batıya doğru göçler olduğu biliniyor. Zaten Anadoluda en eski bir proto Hitit halkının bulunduğu da anlaşılmıştır.

Bu iktimal doğru çıkarsa Yazlıkaya anıtlarının yalnız dinsel değil, aynı zamanda sıyasal bir anlamı olması tabiiğdir, ve küçük galerideki resim de böylece daha iyi anlaşılmış olur. Buradaki tanrının Teşub olmayıp Ana tanrının oğlu olduğu daha doğru bir iktimalle kabul edilir. Semboller de bunu berkitir. Lidya ananelerinden de ulusun eski tarihinde böyle bir fenomen olduğu yazılıdır. (8) Bu anıt, temelden bir din ayrılığını değil, ancak uzun asırlar biribirlerinden ayrı kalmış iki halkın yerli etkilerle (tesirlerle) meydana gelen ayrılıklarının yeniden uzlaşmasını gösterebilir.

ÖYÜK ANITLARI:

Boğazköyün tam kuzeyinde ve 25 kilometre kadar uzağında olan Öyük, Eti arının karakterlerini açık olarak gösteren eserleri saklaması ile Eti arkeolojisi bakımından en önemli yerler arasında sayılır. Öyükte bazı eski eserler bulunduğunu önce 1835 te Hamilton haber vermişti. Hamilton burasını anlatırken bir Eti ulusunun ve medeniyetinin varlığından kendisinin de başkaları gibi bilgisi yoktu. Ondan sonra daha birkaç âlim Öyük'ü gördü ve yazdı. Burada ilk ciddiğ araştırmalar İstanbul müzesi tarafından yapıldı. İstanbul müzesinden Makridi Bey burada birçok heykel ve kabartmalar buldu, 1908. Öyüğün 10 metreden fazla yüksekliği vardır. Uzunluğu ve genişliği de 220 metreden fazladır. Öyük yukarı kısmında bir kale duvarı ile çevrelenmiştir. Güney doğu tarafında Boğazköyün arslanlı kapısına benziyen bir giriş yeri vardır. Giriş yeri iki yandan iki kuvvetli burçla korunmaktadır.

Öyükte biribiri ardına gelen iki Eti devri görülüyor. Yıkılan birinci girişyeri duvarlarının üstüne yeni-

(7) Yunanistana şarktan gelen muhacirler (Tor) lar kendi dinlerini sonradan oradaki halkın diniyle karıştırmışlardı.

(8) Garstang. Hittite Empire, S. 118.

den yapılmış olan ikinci duvar buna hüküm verdirebilmektedir. Giriş yerinde tek parça taştan yontulma dört sfenks ve yan duvarlarda gene büyük taşlar üzerine yontulmuş çeşidli resimler gösteren kabartmalar vardır. Dötr sfenksten kapının hemen iki yanında bulunanlar da kabartmaya yakın biçimdedir. Bunların başları insan başıdır, ayakları ise boğayı andırır çok kuvvetli bir hayvan şeklindedir. Eti sfenksleri Mısırdakilerden hemen ayırd edilebilir bir karakterdedir. İngiliz âlimi Conder, sfenksin Mısıra Etilerden geçmiş olduğu kanağatındadır. (9) Herhalde Öyük sfenkslerinde hiç bir Mısır motifi yoktur. (10)

Öyük kabartmaları, Yazlıkaya kabartmalarında olduğu gibi karşılıklı iki küme halindedir. Giriş yerinin solunda bir Boğa tanrısının tapnağı (mabed)gösteriliyor. Sağda ise büyük Anatanrı görülüyor. Boğa tanrısının önünde bir kurban taşı, sol elini bu taşa doğru uzatmış papas kıral, onun arkasında papas kıraliçe var. Bundan sonra bir taş eksiktir. Daha sonra bir papasın kurban taşına duğru götürdüğü bir koç ve 3 koyun kabartması geliyor. Âyına gelecek üç papas onların arkasında yürüyor. Bunlar ellerinde, belki kurban töresi için lüzumlu eşya taşıyorlar, fakat kabartmaların bu kısmı fazlaca bozuk olduğundan yalnız birisinin elindeki ip farkedilebiliyor. Daha sonraki kabartma, kurban töreni ile ilişiği iyi anlaşılamıyan bir resim gösteriyor. Bunda önce duvara dayanmış bir merdiven ve iki küçük adam görünüyor. Adamlardan biri merdivenin yarıya kadar basamaklarını çıkmış, iki elinde birer alet, taş üzerinde çalışır vaziyettedir. Aşağıdaki de ayni işte gibi görünüyor. Bunun bütün bu taşları işliyen artistleri göstermiş olması çok imkânlıdır. Daha sonra biri ayni taş üzerinde, ikisi ondan sonraki blok üzerinde olmak üzere üç musikici kabartması var.Bunların yüzü kurban taşı tarafına doğru değil, karşı yönette bir büyük boğa kabartmasına çevrilmiştir. Üç musikiciden birinde tambura şeklinde, ikincisinde gaydayı andırır biçimde, üçüncüde trampeteye benzer birer musiki aleti görülüyor. Bu kabartma daha sonraları Yunanlılarda pek çok görülmüş olan bu çeşit musiki aletlerinin geldiği yeri ve musikinin evrim (tekâmül) tarihini aydınlatıcı pek yüksek değerdedir. Tamburayı andıran uzun saplı saz üç veya dört telli görünüyor; tellerin iki yanında beş küçük delik vardır. Sol yüzün son taşındaki iri boğa, kurban taşı yönüne çevrilmiş ve ayaktadır. Ön ayakları solunda ve karnının altındaki kısımda iki kurs ve sırtında dört köşeli bir şey görünüyor. Bunlarla ne demek istendiğini anlamak güçtür. Garstang, kursların araba tekerleklerini, dört köşeli şeyin de saraya getirilmekte olan bir eşya dengini anlattığı fikrinde bulunuyor.

---

(9) Conder, Altaic Hieroglifiphs and Hittite inscriptions, S. 241.

(10) Garstang, The Hittite Empire, London, 1929, S. 133.

Saraya giriş yerinin sağ tarafındaki kabartmalara gelince; burada en önemli şahsiyet, arkalıksız bir iskemle veya omağ (taht) üzerine oturmuş büyük ana tanrıdır. Bu, Boğazköyde gördüğümüz ve ileride Kargamış'tan ayıtırken (bahsederken) gene göreceğimiz Etilerin ulusal ana tanrısıdır. Uzun bir uruba, ucu yukarı kıvrık Eti ayakkabıları giydiği ayaklarına kadar iniyor. Saçları uzun ve örgülüdür. Elinde, kabartmanın bozukluğundan dolayı iyi anlaşılamıyan, ancak bir içki bardağı veya bir ayna olduğuna iktimal verilen bir şey tutuyor.Başı çok zedelenmiş haldedir.Büyük ana tanrının karşısında biribiri ardınca iki taş üzerinde üçerden altı papas tapınma durumundadırlar. Sol ellerinde omuzlarına dayanmış birer değnek var, sağ elleri ana tanrıya doğru uzanmıştır. Bundan sonra kabartmasız bir boş yer geçilince, sanatta tam bir realizmi gösteren saldırış durumunda bir boğa, daha sonra ayni realist kuvvetle yontulmuş bir arslan geliyor. Arka ayakları hırsla gerilmiş olan arslan ön ayakları arasında bir koçu paralamaktadır.

Kabartmaların bunlardan ötesi çok bozulmuştur. Yalnız giriş yerinin yan duvarlarında, sağ taraftakinde görülenler söylenmeğe değer önemdedir. Yazılıkayadan ayıtırken görmüş olduğumuz çifte başlı kartalı bu kabartmada da buluyoruz. Bu, Öyükte bulunan anıtların en önemlilerindendir. Bunun iki başı arasına basmış bir insan kabartmasının ayak ve etek kısımları görünmektedir; üst tarafı hemen baştan başa kırıktır. Bu kabartmanın şehir tanrısını veya bir papas kıralı gösterdiğine hüküm verilmektedir.

Bozuk kabartmalardan birçoğu ava gidişi sınaylamaktadır. (tasvir etmektedir.) Kapı eşiğinde bulunan bir taş üzerinde bazı hiyeroğlif işaretleri de bulunmuştur.

Gerek Eti anıtları, gerek soysal hayat ve mitolojisi bakımından Öyük eserleri, birinci derecede önemli olanlardandır.

GÂVUR KALESİ ANITLARI:

Gâvur kalesi Ankaranın 60 kilometre kadar güneyinde dar ve taşlı bir derenin sarp bir tepesi üzerindedir.Üç tarafı sert bayır olan tepe yalnız kuzey kısmında hafifçe meyillidir. Güney kısmında 16 metre kadar yükseklikte şakulî denecek durumda bir kaya yüzü görünür. İşte Gâvur Kalesinin Etilerden kalma meşhur kabartmaları bu kaya üzerine yontulmuştur. Tanınmış Fransız âlimi George Perrot ile arkadaşı Guillaume 1861 de Kapadokya ve Galatya araştırmalarını yaptıkları sırada burayı da bulmuşlar ve ilim âlemine bildirmişlerdir. Gâvur kalesine asıl adını verdiren bu kabartmalar olmayıp uzak yerlerden getirilerek oraya nasıl çıkarıldığı insanı düşündüren büyük taşlarla örülmüş geniş duvarlara ait yıkıntılardır.

Kaya üzerindeki iki şekilden baş-

Gâvurkalesi: Kaya üzerindeki resimler.

ka Perrot'nun seçemediği bir üçüncü kabartma daha vardır. İki kabartmanın solunda ve biraz daha yüksekte ve bir taht üzerine oturmuş bir kadın şeklini temsil etmekte olan bu üçüncüyü, soraları Olmstead görmüş, ama neşretmemiş; 1926 da ise Dr. Emil Forrer, Prof. Paul Weigand, Dr. Von der Osten taraflarından görülmüş ve tanıtılmıştır. Perrot ve arkadaşı gördükleri iki kabartmanın bir kıral ile oğlunu temsil ettiğine hüküm vermişlerdir. Bugün bu kadın kabartmasının Etilerin tanınmış Ana tanrısını, ötekilerin iki tanrıyı veya öndekinin bir tanrıyı geridekinin kıralı temsil ettiğini kabule doğru gidilmektedir. Gerek mimarî kalıntıların, gerek kabartmaların M. Ö. ikinci bin ortalarına ait olabileceği tacınlanmaktadır (tahmin edilmek). (1)

Gâvur kalesi, Ege denizi ile Mezopotamya ve Elâm alanları arasındaki eski büyük tecim yolunun izlerinin tanınmasına yardımı bakımından Anadolu tarihi için çok önemli yerlerden biridir. Onun için burada Cu-

(1) H. H. Von der Osten, Discoveries in Anatolia, The University of Chicago Press, 1933.

mur Başkanı Atatürk tarafından gösterilen istek üzerine 1930 yılında Von der Osten ve arkadaşları tarafından bir yoklama kazısı yapılmıştır. Atatürk kazı yerini göregitmelerile şereflendirmişlerdir. Gâvur kalesinde biri Etilere ilişkin olan eski, öteki çanak çömlek parçalarının sağlamasına (teyidine) göre Frikya'lılara nisbet edilebilecek olan yeni olmak üzere iki devir ayırabilmenin imkânlı olabileceği anlaşılmıştır. Ayni zamanda burasının, kabartmalarile birlikte bir dinsel merkez olduğu kanağatı da üremiştir. Burada bir zaman küçük bir Roma devri garnizonunun bulunmuş olabileceğini gösteren çanak, çömlek kırıntılarına da rasgelinmiştir. Anadoluda en eski Türk kültürünü yaratan ve Avrupa kültürüne egemen olan atalarımızın bize armagan bıraktıkları bu yüksek değerdeki eserlere yüce Atatürkün işaretile yaklaştık ve gelecek sayılarda bunlara devam edeceğiz.

ŞER'İ MAHKEME SİCİLLERİ

İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

HALKEVLERİNİN, gençleri etrafında toplayarak onları muhtelif sahalarda çalıştırmak hususundaki programı, az zaman içinde semerelerini vermeğe başlamıştır. Şimdiye kadar bazı müesseseler gençliği harekete getirerek kültür sahasında yürütmek için programlar yapmışlarsa da işe lâyik olduğu derecede ciddiğ tutulmamış ve işten ziyade gösterişe ehemiyet verilmişti.

Halkevleri vücuda getirildiği zaman Cumuriyet Halk Partisinin kültür işlerile alâkadar şubesi, vilâyetlerde çalışacak gençlere direktif vermek için Türk tarihi tetkik cemiyetinden bir program istemiş ve hatırımda kaldığına göre encümen de on maddelik bir tetkik rehberi yaparak şubeye vermişti. Bu on maddelik programda tarihî ve mimarî kıymeti olan binalar, eski vesikalar veberatlar ve sair evkaf belgeleri, şer'î mahkeme sicilleri tetkikleri, ananeler, düğün alayları, memleket büyüklerinin tercümeyi halleri, darbı meseller, türküler, halk şiirleri ve halk lehçeleri, mahallî kütüphane ve eşhas elindeki yazma eserlerin görülmesi, cönkler, eski paralar, ziynet eşyaları, eski silâhlar, oyma ve çini eserler, cild ve tezhip sanatları ve saire zikredilmişti.

Bazı halkevleri tarafından çıkarılan bazı mecmualarla kendi başlarına çalışan ve fakat halkevlerinin kültür programı içinde hareket eden meraklı ve faal gençlerin kültür sahasında büyük bir heyecanla çalıştıklarını sevinçle görmekteyiz. Benim gördüğüm mecmualar içinde ciddiğ olarak memleket sahasında yürüyenleri İsparta ve Balıkesir halkevleri tarafından çıkarılan Ün ve Kaynak mecmualarile İstanbul halkevi tarafından neşrolunan Yenitürk mecmuasıdır; Ankarada ciddiğ tetkiklerle çıkarılmakta olan Varlık mecmuasını bilmem burada zikrine lüzum var mı?

Son zamanlarda her vilâyette uyanan memleket tarihi merakı bazı değerli gençleri bu vadide epey yormaktadır. Bu yolda Niğde ilk tedrisat müfettişi Zeki Kastamonuda muallim ve muharrir Talât Mümtaz, Denizlide Akçakoca Fahri, Afyonkarahisarda müze müdürü Süleyman Hilmi ve bu sahada çok sene evel eserlerile ve kıymetli mesaisiyle kendini gösteren Antalya müzesi müdürü

Süleyman Fikri gibi şahsiyetleri gösterebiliriz.

Tarih Cemiyetinin Halkevlerine tavsiye ettiği programdan bazıları hiç işlenmemiştir ki bunlar arasında birinci olarak şer'î mahkeme sicilleri gelir. Bu siciller, on beşinci asrın son senelerinden başlayarak on dokuzuncu asır sonlarına kadar gelen ve en aşağı dört asırlık Türk tarihini, Türk içtimaî hayatını, Türk iktısat ve siyasî hayatını toplamış olmaları itibarile Türk tarihinin anakaynaklarındandır; bundan dolayı her vilâyet ve kaza merkezlerindeki mahkeme sicilleri o mıntakanın en kuvvetli ve en ziyade itimad olunur tarih membalarındandır. Eski hıristiyan tarihlerine esas olan kilise kayıtları ne derece mühimse bizim sicillerimiz onlardan birkaç kat daha mühim ve şayanı itimad vesikalardır; memleket tarihini araştıran gençlerin ve sair müdekkiklerin mutlak surette bu sicilleri gözden geçirmeleri zarurî olup bu yorucu vesikalar görülmedikçe on beş ilâ on dokuzuncu asırlardaki türk tarihine aid verilecek hükümler noksan kalır.

Herhangi bir beylerbeyine veya eyalete veyahut sancak ve kazaya hükûmet tarafından gönderilen ve hüküm denilen emirlerin sırf askerî mahiyette olanlardan madası hemen hep kadılara yazılırdı; kadılar şer'î işlere memur oldukları gibi hükûmetin o kazada icra kuvveti vazifesini de üzerlerine almış bir memuru idiler. Zaten (kaza) ismi de ondan dolayı verilmişti.

Bunun için hükûmet merkezinden bildirilen bütün emirlerin birer sureti sicil denilen mahkeme defterine yazılırdı. Bu defterler muayyen bir usul ve kaide üzere mustatil şeklinde boylu ve dar enli olurlardı; meselâ kırk santim boyunda olan defterlerin takriben on altı, on yedi santim eni olurdu; bu rakam katî olmayıp okuyuculara bir fikir vermek içindir. Yazıları çok zaman talik kırması dediğimiz yazı şeklidir, kâğıt çok sağlam ve parlak ve mürekkepleri de bugün bile parlaklığını muhafaza edecek kadar sabittir. Ekseriyetle defterlerin üzerlerinde kadıların isimleri vardır.

Sicillerde hükümet emirlerinden başka kadının şer'î hukukî vazifesine aid davalarda verdiği hükümler, mahallî esnaf teşkilâtına, belediye vaziyetine, ticaret hayatına, eşya fiyatlarına, beylerbeyi veya valinin memlekete ait verdiği emirlere ait tamimler hep buraya yazılırdı; bundan dolayı her hangi bir kazanın içtimaî, iktısadî, siyasî, belediye işlerine dair işleri burada görülür. Bazan bir dava münasebetile daha eski zamanlara ait olup davacıların mahkemeye gösterdikleri kıymetli vesika suretleri de burada bulunur ve bu sayede memleket tarihinin meçhul bir köşesi bilinmiş olur.

Bunlardan başka eski idarî teşkilâtımızdan kaza, sancak, eyalet taksimatı, beylerbeylik, sancak beyliği, kazalarda kadılık ve daha sonraları voyvodalık teşkilâtlarını da bu sicillerden öğrenebiliriz.

On beşinci asır sonlarından başlayarak on dokuzuncu asır sonlarına ve hattâ salâhiyetleri tahdit edilmiş olarak yirminci asrın ilk yirmi senesine kadar devam eden bu sicillerin en mühimleri on dokuzuncu asır ortalarına kadar gelenleridir. Siciller maalesef yangın, tahrib veya bir taraftan diğer tarafa nakil esnalarında çok miktarda zayi olmuştur. Birçok vilâyetlerde ve kazalarda en eskisi on sekizinci asırdan yukarı çıkmaz, mamafih bir kısım vilâyetlerde on altıncı asırdan itibaren mevcut olanları da vardır. Tarihimize ait eski vesikaları tetkika pek merakı olan Bursa saylavı Bay Refet, Kastamonu valisi bulunurlarken şer'î mahkeme başkâtibine bu sicilleri tasnif ettirmişlerdi ki en eskisi on altıncı asra ait bulunuyordu. Muhtelif sebeplerle birçok kısmı elimizden çıkmış olan sicillerin bugün mevcut olanları Türk tarihinin mühim bir kısmını aydınlatmak itibarile gene bize kâfidir.

Sicillerin ehemmiyetine dair misal gösterelim; Anadolu veya Rumeli kıtalarından harp münasebetile asker, erzak vesaire tedarikine lüzum vardır. Harbten evel sefer tedarikine başlanılmasına dair beylerbeyi, sancakbeyi emir alırlar, ayni zamanda ordunun ihtiyacı olan zahire, gemi, kürekçi, araba, harp cephanesi ve sairenin tedariki için kadılara da emir verilirdi. Kadılar bundan birinci derecede mesullerdi; kadı kendisine verilen emirleri sicile kaydeder ve onu yapardı; kazasındaki esnaf teşkilâtına nezaret, esnafın hile yapmamasına dikkat, esnaf cemiyetlerini kontrol, sokakların temizliğine dikkat de bunun vazifesi cümlesindendi. Beylerbeyi veya vali, sancak beyi, voyvoda vesair mütegallibenin zulümlerinden halkı himaye ile keyfiyeti hükümet merkezine bildirmek, satılacak yiyecek ve içeceğe dair her altı ayda bir eşyaya narh koymak da kadılara ait işlerdendi.

Mahkeme sicillerinde tetkiki çok mühim olan bir mevzu da o mahallin iktısadî hayatına dair olan vesikalardır. Biz, on beş ilâ on dokuzuncu asırlarda Anadolu halkının hayat ve maişet tarzı, memlekete hariçten giren ve memleketten dışarı çıkan eşya, yetiştirdiği mahsul ve senayi eşyasının ve sanat erbabının nevilerini de bunlardan öğrensek iktısadî hayatımıza dair bir mukayese yaparak doğru malûmat elde etmiş oluruz.

Osmanlı tarihlerindeki vakaların hemen hepsi merkez teşkilâtına, rütbe ve memuriyet verilmesine muharebe ilânına, isyanlara dair olup o asırlardaki halk tabakasının hayat ve mesaisinden, faaliyet ve ıstıraplarından bahsedilmemektedir. Halbuki muhtelif vesilelerle mahkeme sicilleri bize kasaba halkını göstermekte ve memleketin hayat ve faaliyetinden bizi haberdar eylemektedir; her ne kadar biz sicillerden köylü tabakasını tamamen göremiyorsak da ona tamamen yabancı da kalmıyoruz.

Millî tarihle meşgul meraklı gençler halkevlerinde vazife alan tarih zümresi mensupları mutlak surette bu sicilleri gözden geçirmelidirler; şunu çok açık olarak söyliyeyim ki 15 ilâ 19 uncu asırlara ait içtimaî, iktısadî, siyasî Türk tarihini yazmak istiyenler bu sicilleri karıştırmadıkça mevzularında esas hükmü veremezler, bunlar görülmeden yapılacak her hangi bir tetkik noksandır. Millî tarih kaynaklarının başta gelen bu vesikaları araştırarak mecmualarla neşretmek halkevlerinde çalışan gençlerin vazifesidir; onlar neşredecekleri vesikalarla büyük Türk tarihini yazanların veyahut herhangi bir sahada çalışanların yollarını aydınlatmış olacaklardır.

Mahkeme sicilleri, bugün, Adliye bakanlığının emri altında vilâyet ve kaza merkezlerindeki mahkeme anbarlarında bulunmaktadır. Bunların rütubetli yerlerde kalarak çürüyecekleri şüphesizdir. Bu en mühim tarih membalarımızın ziya'dan muhafazası ve tetebbü edecek olanların önüne konması lâzımdır ve zarurîdir- bu sicillerin meselâ 1300 hicri tarihine kadar olanlarının mahallî kütüphanelere verilmesi ve orada muhafaza edilerek istifade olunması muvafık olmaz mı? Kıymet bilir ve degerli Adliye Bakanı Bay Şükrü Saraçoğlunun bu hususu temin buyuracağına şüphe etmiyorum.

NEBATLARA EGEMEN OLAN ADAM

· HÜSEYİN AVNİ

YENİ bir kuruluşu, yeni bir kültürü olan Amerika Birleşik Cumuriyetlerinde kısa bir geçmişte uluslararası birçok büyük adamlar yetişmiştir. Bunlar arasında sıyasa, bilgi, fen, ekonomi ve alım satım gibi işbölümü nün ayrı ayrı yönlerinde yükselenlerini de görürüz. Vaşington, Lincoln, Edison, Franklin, John Dewey ve Ford gibi adamlar bunlar arasında acunda ve anayurdumuzda tanınmış olanlarındandır. Her yönde ve her çığırda büyük ve acunsal devrimler yapmış, tarihlik çağları on yıllara sığdırmayı ve en ileri budunlarla her yönde atbaşı yol almayı ülkü edinmiş bizler için, sanırım ki, araştırılacak işler ve oluşlar vardır.

Dünyanın neresinde olursa olsun her soyda yetişen her büyük adamın doğuşu, yaşayışı ve ortaya koyduğu işlerin, elbette, her bakımdan değeri vardır. Bunlardan bir çoğuna arasıra, gazetelerde ve mecmualarda rast gelinir. Bu arada ben de tek başına kültür yapan bir adamdan, bir Amerikalı adamın yaşayışından ve ortaya koyduğu işlerden konuşmak ve yaşayışını bir mektep kitabından çevirmek istiyorum. Ancak önceden söyliyeyim ki bu adam bir filozof, bir şair veya bir sinema artisti değildir. Bu adam, Kalifornia'nın ham toprakları, yabanî ot ve ağaçları ile yıllarca tek başına uğraşmış ve bu yolda umulmaz işler yapmış, yaratıcı, başarıcı bir çiftçidir. İlk defa okuduğum zaman onun yaptığı işler doğrusu beni sardı; bunun içindir ki sonradan bu adamın yaşayışını türkçeye çevirmek için içimde bir istek uyandı. İşte aşağıda sunuyorum:

"Luther Burbank *(Lüter Börbenk)*"
(1849 - 1926)

"On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Luther Burbank adında genç bir adam, Worcester cumuriyetinin Massachusetts kentinde amcasının makine tamirhanesinde çalışıyordu. Burbank iyi iş yapıyordu. Hattâ gündeliğini arttırmaya yardım eden bir makine de icad etmişti. Arkadaşları ona büyük bir mucid olacağını söylüyorlardı. Fakat Luther Burbank hayatını bir makine onarma evinde geçirmekten hoşlanmıyordu. Demir parçaları ve kapalı oda onu sıkıyordu. Onun biricik dileği ışıksız ve havasız yerlerden çıkmak ve sevdiklerinin arasına karışmak idi. Bunun için onarma evini bıraktı ve sebze yetiştirerek pazara göndermeye başladı. Bir yandan sürekli olarak bu

sebzelerin gelişme ve serpilme yollarının daha düzenli ve verimli olmaları için savaştı. Üzerinde uğraştığı ve türlü denemeden yaptığı sebzelerden birisini, meselâ patatesi ele alalım. Yetiştirdiği patatesin bir çeşidi Burbank'ı tatmin etmiyordu. Usanmadan patates üzerindeki araştırma ve denemelerine devam etti. Sonra kendi adını koyduğu yeni bir patates elde etti. "Burbank„ şaşılacak bir armağandı. Bir gün Amerika Birleşik cumhuriyetlerin Ziraat Departman'ı (Bakanlığı) burbank patateslerinin her yönde kazandığı ilerilikten ötürü bir yılda Amerika çiftçilerine, eski kazançlarından 17 milyon dolar fazla gelir getirdiğini resmiğ bir istatistikte anıyor ve Mister Burbank'ı övüyordu. Mr. Burbank, o sıralarda idi ki, sattığı yeni patateslerinden 150,000 dolar kazanmıştı.

Bu para ile Burbank (Börbenk) Kaliforniyaya gitti. Orada yeniden çalışma ve denemelerine koyuldu; çok geçmeden ikinci yeni bir şey daha: pek çabuk yetişen bir cins badem ağacı buldu ve badem fidanlığı açtı. Fidanlar iyice olgunlaştıkları vakit Burbank onları erik tomurcukları ile aşıladı. Bir yıldan daha az bir zaman içinde Burbank, içerisinde 20 bin ağacı bulunan bir erik bahçesi sahibi olmuştu.Fidanları dikmek, aşılamak ve onları meyve verir bir hale sokmak gibi işlerin hepsi ancak üç yıl içinde olup bitiyordu.

Burbank sebze ve ağaçların her nevi üzerinde denemelerine devam etti ve birçok yeni üremeler, düzeltilmiş, geliştirilmiş değerli soylar daha buldu. Daha uygun, daha iri ve dayanıklı yemş verir; yaş, kuru ve çorak topraklarda kolaylıkla yetişebilir ağaçlar ve sebzeler yetiştirmek için tabiatla boğuşarak denemelerini ilerletti ve derin bir inanışla çalıştı.

Başka bir deneyişinde de yoksul bir toprakta büyüyebilir acı ve yabanî bir erik ele aldı; bundan iri, tatlı bir yemiş yetiştirdi. Yenmeğe elverişli, çekirdeği kolaylıkla çıkabilir fakat az yemiş verir yaban i bir kiraz ağacı vardır. Bundan daha çok ve daha olgun yemiş verir bir cins kiraz ağacı meydana çıkardı.

Dikenleri çok ve ev hayvanlarının yiyemedikleri, çölde büyük bir kaktus vardır. Burbank bu yabani kaktus üzerinde çalıştı ve onu dikensiz, yumuşak ve hayvanların istekle yiyeceği bir biçime soktu. Böylece o, çölü bir servet kaynağına çevirdi. Budayarak ve terbiye ederek fındık ağaçlarından gürbüz, tok ve çok fındık verir birkaç çeşit ağaç türetti.

Luther Burbank'ın bu çığırda

yaptığı işlerin hepsini ayrı ayrı anlatmak pek güçtür. Birçok yabani ve işe yaramaz otlar ve ağaçlar onun elinde biçimini, yaşayışını değiştirerek insanlar ve hayvanlar için çok verimli ve değerli kılıklara girdiler. Böylece iş bölümünün herhangi kolunda çalışan insanlara yaptığı iyilik kadar pek çok yoksul çifçilere de geçinme ve kazanç yollarını açtı.

Bir defa bu yaptığı değerli işlerden ötürü ne düşündüğü kendisine sorulmuş ve o da birkaç saniyelik dalgınlıktan sonra şu karşılığı vermişti: "Toprağa harcadığım emekler ve ağaçlar üzerinde yaptığım denemeler şunu ortaya çıkarmıştır ki yolu bulunursa bütün ağaçlar ve otlar insan iradesi tarafından terbiye ve kontrol edilebilir ve pek çoklarının soyları düzeltilerek eski çiftçilerin düşleri gerçekleştirilebilirler. Binlerce ağaçların ve otların sayısını milyonlara çıkarmak da insanın elindedir!„ Böyle bir adam gerçekten insan ırkının kutlulanmağa değer bir üyesidir. Bay Burbank hakkında anılmağa ve sayılmağa değer yön, onun düşüncelerinin asla özü için çok para kazanmak ve bu yoldan zengin olmak dileğini taşımamış olmasıdır. O, yalnız öz zenginliğini düşünmemiş ve kurmamıştır. Kendisinin dediği gibi onun ana dileği "kendi için olduğu kadar bütün insanlar için de elden geldiği kadar iyi yapmak!...

ANTALYA ŞEHRİ

SADİ ARCAK

Şehrin kurulduğu yerin topoğrafyası

ANTALYA, Anadolu yarım adasının güneyinde, Akdenizin en güzel ve geniş körfezi kenarında tüney tarafları Torosların büyük bir çenberle Akdenize kadar inen kolları eteğindedir. Bu eteğin yüksekliği deniz yüzünden 30-40 metre olup bu yer tüneye aşağı yukarı on kilometre, doğu ve batıya beşer kilometre kadar düz ve enginsiz bir biçimde uzar gider.

Şehir, kurulduğu yerin topoğrafik durumu yönünden iki parçaya ayrılır: biri, şehrin ilk kurulan ve kale içinde kalan parçası, diğeri şehrin kale dışına, tüneye doğu, batı boylarında yapılan parçasıdır.

1 — Şehir, eskiden körfezin 30-40 metre yükselen sarp, yalçın, oldukça kuytu ve korunulması kolay bir koy kenarında, aşağı yukarı yarım kilometre kadar çevresi olan bir kale içine kurulmuştur.

Bu alanın ancak güney ve doğu bölümleri denizle birleşmekte olup tüney ve doğu yönü, düz, eteksiz ve denize müvazi olarak giden ovaya bakar.

Denize bakan güney ve güney doğusu yönleri 30-40 metre yükseklikte bir dıvar biçiminde yükselen çıplak kayalar üzerindedir. Yalnız sahilin batı yönü denizden (Tophane kapısı) yerinden başlayarak sur içinde 100 metre doğuya doğru kale dıvarlarına kadar bu yükseklik bir yamaç biçiminde yükselmiştir. Eskiden şehrin yalnız dar bir yolla sahile inen ve Tophane kapısı denilen yerden denizle birleştiği ve şehir, kale dışına çıktıktan sonra çok yakın zamana kadar bu birleşme ancak bu kapı ve sonradan sahile inen bir taş merdiven yolu ile cumuriyet zamanına kadar sürmüş ve 1923 de vilâyet hususî idaresi ve mühendisleri tarafından güzel bir yol ile 1904 de yapılan ve 30 metre uzunluğunda, 8 metre genişliğinde ve aşağı yukarı 1,5 metre derinliği olan, vapur ve gemilerin yanaşmasına elverişli olmayan bir rıhtıma bağlanmıştır.

2 — Şehrin kale dışına yapıldığı doğu, tüney ve batı yönleri sahilin 30-40 metre yükselen ve birçok çağlayanlar yapan sarp kayalıkları üzerinde baştan başa ve eteksiz bir alan biçiminde tüneyde 8 kilometre Kepeze kadar sürdükten sonra Kepez sırtları ve tepeleri 25-30 metre bir tarasa biçiminde yükselerek Şam dağı ve Küllük dağı sırtlarına kadar yükselinir.

Batı yönü ise yarım kilometre uzadıktan sonra Kayaaltı yerinden başlayarak sahilin yalçın kayaları

birdenbire biter ve kumsal bir alan 4 kilometre kadar batıya ve Sivridağ sırtlarına doğru yavaş yavaş yükselir. Doğuda sahilin dik kayalıkları 9-10 km. uzaklıkta bulunan Lârada kumsal bir yerde biter.

Şehrin ilk kurulan yerleri

Şehrin ilk kurucusunun Bay Şemseddin Saminin Kamusulâlâmi (cild: 1, S. 430) ve Antalyanın "Antalya livası ta'rihi,, başlığı altında tarihini yazan Fikri Beyin kitabına ve Sharles Texierin Küçük Asya adlı kitabına göre "birinci kitap (sayfa: 380) Bergama hükümdarlarından "Attalfiladef,, milâttan evvel 158 senesinde yaptırmıştır.

Şehirlerin kuruluş tarihlerini araştırırsak ,onların kuruldukları yerin ya yol ağızlarında bulunmaları (Ankara-Sıvas) yahut ziraate elverişli yerlerde ve bunlarla beraber şehrin korunulması yönünden elverişli alanlarda kurulduğunu görüyoruz.

Bu yönden Antalya kalesinin bu alana kuruluşunu şöyle anlatabiliriz.

Akdenize egemen bir yerde, geniş bir körfezi oluşu, Pamfilya kalelerine egemen olmak için sevkulceyş ve gemicilik yönünden, ayrıca körfezin bitiminde bol ve akar sularile ziraate elverişli bir ovası olduğundan şehir burada kurulmuştur.

Attalfiladelfin adına izafeten Attalya söylenmiş ve osmanlılar zamanında Adalya olarak kalmış olan bu adaya Avrupalılar bir zaamnlar Satalya diye ad veriyorlardı. İşte Antalya adı Attalya ve Satalya adlarından geliyor.

Filadef, şehri kurarken burada Yunanlıların İranlılar tarafından yakılıp yıkılmış ve adı henüz bulunamamış bir şehir yığınının bulunduğu, gelişi güzel bir biçimde konarak yapılan dıvarlar arasındaki yontma taş ve heykel parçalarından, kalenin birçok yönü sonradan yıkıldığı zaman anlaşılmıştır. (Antalya tarihi "B. Fikri,,)

Şehir, üç sıra olarak 10 senede ve 30,000 esire yaptırılmış bir kale içinde kurulmuştur. Kale taşları, düz kale ve mazgallı surlar ve her türlü yapı işlerine yarayan taşlardan yapıldığı ve bunların düzeltildiği ve bir kalıp biçimine getirildiği görülür. En küçügünün ağırlığı en aşağı 50 kilo olduğu ve surların yüksekliği göz önüne alınırsa ne kadar emek verildiği ve ne kadar güçlükle yapıldığı görülür.

Kalenin sahil bölümünü kuşatan ilk birinci ve ikinci surlar, biçimini son zamanlara kadar alıkoymuş ise de üçüncü dizi surlar, Sultan Mahmut devrinde tamir edilmiştir. Bu hesaba göre kalenin askerlik yönünden canlılığı yakın zamanlara kadar sürmüş ise de son zamanlara doğru bu değerini tamamen kabeydetmiş ancak tarihi bir hatıra olarak kalmıştır.

Kale dıvarları çok yakın zamanlara kadar eski biçimde kalmış ise de bunlardan tarih bakımından değeri olmayanlar veya zamanla yıkılmaya yüz tutanlar yıktırılarak geniş caddeler açılmış ve modern bir çarşı yapılmak suretiyle şehrin imarına doğru gidilmektedir.

Şehirde tarih bakımından değeri olan birkaç meşhur sur ve kapı bırakıldığı gibi gene tarih bakımı yönünden değeri olan tektük Selçuk eserleri de alıkonulmuştur.

Tophane kenarındaki Mevlevihane türbesi ve ona bağlı olan Çillihan ve Zincirkıran Mehmetbey türbesi ve kilise iken camiye çevrilmiş Yivliminare camii ve minaresi bunlardandır.

Antalya tarihine kısa bir bakış

Tekkeyuvası (Hamit oğulları) adı ile anılan Antalya ve kenar alanları, Küçük Asyanın kilidi işini görecek ve Akdenize hâkim olacak bir yerde bulunması bakımından birçok kavim ve milletlerin zaman zaman istilâ ve hücûmlarına uğramış ve uzun bir tarihi olan bir yerdir. Buranın "Antalya ovası tarihi„ adı ile tarihini yazan eski Antalya sultanisi muallimlerinden ve şimdi Antalya müzesi müdürlüğünü yapan Bay Süleyman Fikrinin kitabı ile Sharles Texierin küçük Asya adlı kitabını esas tutarak hiç olmazsa istilâ eden kavimlerin ve milletlerin yaptıkları iş ve medeniyetlerini kısaca gözden geçirelim.

Teke ovasının tarihi, Orta Asyadan ne zaman geldikleri henüz belli olmayan yalnız milâttan evel 1822-1890 yıllarında(Sülime - Tahtalıdağ) ile Küllük dağları arasında oturan Türk kavimlerinden Solymeslerle başlar.

Homére, bunların Pamfilya, Lisya, Pisidyada oturduklarını ve Truva muharebesinde Turuvalılara yardım ettiklerini yazıyor.

Filip Lüpe de bunların ilk zamanlarda kendi dilleri ile konuşurlarken sonradan, Yunan, Finike ve Karya dilleri ile konuşmağa Jupiter ile Apollonu allah, Pandarosu kahraman tanıdıklarını ve bunların Fenikelilerden bir kavim olduğunu söylüyorsa da bunarın hangi kavimden olduğunu Homére, Etrabon, Filip Lüpe kestirip atamıyorlar.

Termesus harabesinde (Antalyaya yakın) bunlara ait sike, küllük dağı kenarında Ahır taşı denilen yerde bir mezar taşının kapağında bunlara ait bir kitabe bulunmuştur. Yunanlılar gelmezden evel Teke ovasında tarihten evelki zamanlarda Hitit ve Falık kavimlerinin buralarda yaşadıkları bazı eserlerden anlaşılmaktadır. Ahırtaşı denilen yerde bir de Hititlerden daha eski bir kavim olan Falıklar zamanına aid bir kaya üzerinde kabartmalar bulunmuştur.

Antalya müzesinde Falıklara aid sert taşlardan yapılmış iki keser vardır.

Bundan anlaşılıyor ki buralarda çok eskiden Türkler oturmuş ve sonra gelenlere medeniyet yolunda önder olmuşlardır.

Bundan sonra Finikelilerin Side (Eski Antalya) Tekir ovada oturdukları bazı eserlerden ve bulunan sikkelerden anlaşılmıştır. Finike şimdi (Finike kazası) Finikeliler tarafından kurulmuştur. Yunanlıların batı Anadoluya geldikleri zaman Milât-

tan evel 1400 yıllarına rastlar. Bu sıralarda Antalya alanına göç etmişlerdir.

Milâttan evel 547 de Keyhüsrev buraları alarak büyük İskender zamanına kadar 211 yıl idare etmiştir. Milâttan evel (338 de büyük İskender buralarını elde etmiştir. İskende_rin ölümü üzerine kumandanları arasında imparatorluk taksim edilerek Pamfilya, Kilikya ve Firikya parçaları Antigona geçmiştir. Milâttan evel 301 de Antigonun oğlu Dimitriyasın Selefküse yenilemesi üzerine küçük Asyanın büyük bir parçası Selefküse geçiyor.

Milâttan evel 283 de buralar Bergama hükümdarlarından Flaterin elin_de iken milâttan evel 221 de Radosluların eline geçiyor. Birbirini sıralıyan bu istilâlardan sonra milâttan evel 133 e doğru buraları Romalıların eline geçerek Roma imparatorluğunun ayrılmak yılı olan 395 yılına kadar 528 yıl Roma idaresinde kalarak büyük bir ilerleme devri yaşamıştır.

Tekke livasında büyüklü, küçüklü 84 harabenin bir çoğu Romalılar zamanına aid olup bunlardan Antalyanın 66 kilometre tüney doğusundan eski Antalya adını taşıyan Side şehri vardır. Burası zamanla harabe biçimine girerek her yönü kumla dolmuş ise de rıhtım harabeleri eski medenî varlığı kuvvetle göstermektedir. Gene Pamfilyanın meşhur şehirlerinden Pergi, (Murtına) Antalyanın doğusunda üç saat uzaklıkta olup yüksek bir medeniyet devri geçirdiği Diyana mabedi harabelerinden ve Roma imparatoru Trajan zamanında yapıldığı söylenen meşhur tiyatro harabelerinden anlaşılmaktadır.

Gene bunlardan Aspendos adı ile anılan Belkis harabesi bu yüksek medeniyet eserlerinin en yüksekliklerinden sayılır. Bu harabe 500.000 kişi alabilen, yüksek bir sanat eseri olan ve Romanın buralardaki yaptığı ve bıraktığı medeniyet eserlerinin en büyüklerindendir. Bu tiyatro harabesi yıkılmış sütun enkazları, üzeri toprakla örtülmüş heykel parçaları ve saraylarile bunu bize ispat etmektedir.

Bu meşhur harabelerde ve diğerlerine aid eserlerin bir parçası Antalya müzesinde saklanmaktadır.

Bu yüksek medeniyet devrinden sonra buraları şarki Roma imparatorluğuna geçti. (M. E. 395). Artık eski yüksek medeniyet devri yavaş yavaş sönmeğe yüz tuttu.

Milâttan sonra 902 de Abbasilerden Muktefibillah tarafından istilâ gördükten sonra nihayet 1085 de Alp Aslanın oğlu Melikşah, hükûmet umumiyesi Gazi Süleyman Şaha verdiği zaman Selçukilerin eline geçerek yeniden büyük ilerleme ve yükselme devri başladı.

Selçukiler zamanında Antalya, haçlı orduları tarafından istilâ edildi ise de gene Konya Selçukilerinin eline geçti. Selçukiler birçok bina, köprü, medrese, cami, mescid gibi yüksek mimari ve sanat eserleri yapmışlardır.

İkinci Gıyasettin, Keyhüsrevin bin Keykübat medreseleri, büyülim

camii ve minaresi, iki menkuş kapı bu medeniyet ve sanatin canlı varlıklarıdır.

Selçukiler, Antalya limanı ile kalesine ehemmiyet vererek kaleyi yeniden yaptırmışlar ve pek çok kitabelerle süslemişler ve bir tersane yapmışlardır.

Selçukiler zamanında 1187 de burası Gıyasettin, 1200 de Gıyasettin Keyhüsrev, 1208 de Kıbrıs prensinin eline, 1211 de Keykâvüs, 1217 de Alâettin Keykubada ve 1285 de de Alâettinnin eline geçiyor ve 1299 da Tekke beyliği kuruluyor. Nihayet 1361 - 1363 de Kıbrıs beylerinin ve 1387 de Sultan Muradın eline geçiyor ve Tekke beyi hiç bir hareket göstermeden tâbi oluyor. Timurun Ankara muharebesinden sonra torunlarından Sultan Hüseyini Karaman, Tekke ve Hamideli taraflarına göndermiş ve sonra diğer beyler arasından Tekke beyi de kendi memleketine tayin edilmiştir. (Hammer yazıyor).

Timur, Anadoludan ayrılıp memleketine döndükten sonra ve Anadoluda karışıklık geçtikten sonra Antalya muhafızı bulunan Firuz bey ölmüş yerine oğlu Hamza bey geçmişti.

Hamza bey, Antalya kalesini tamir ettirdi. Bu sırada Korkudeliye kadar gelen Osman Çelebinin yenilmesi üzerine Karaman oğlu Mehmed bey bir ordu ile Antalyaya gelmiş ve kaleyi muhasara etmiştir. Fakat bu sırada kaleden atılan bir gülle ile Mehmed bey öldürülmüştür. Ve bu suretle tehlike ortadan kaldırılmış oldu. (1425) "Bu gülle şimdi Antalya müzesindedir.,,

Artık Antalya Osmanlı mülkü teşkilâtına göre zaman zaman beylik ve valilik ve mutasarrıflıkla Osmanlı hükûmetinin yıkılma zamanına kadar idare edilmiştir.

1919 da Mondros mütarekesi hükümlerini kullanan İtalyanlar tarafından kısa bir zaman işgale uğrıyan Antalya genç cumuriyetin çalışkan ve gayretli elleri elinde yeni baştan inkişaf devrine girmiştir.

Şehir nüfusunun geçirdiği değişiklikler.

Antalya nüfusunun geçirdiği değişiklik grafiğini kısaca gözden geçirdikten sonra bugünkü nüfus durumunu araştıralım. Şehrin kurulduğu tarih olan (M. E. 158) yılının doğru çıkacak ve buradan birçok devirler arasında bölümler yaparak Selçuk, Osmanlı ve zamanımıza kadar gelmekliğimiz gerektir.

Bu itibarla birinci kurunda Antalya, orta kurunda Antalya, son zamanda Antalya ve zamanımızda Antalya nüfusu diye bir taksim yapabiliriz.

Birinci kurunda Antalya:

Osmanlı, Selçuk kayıdlarına göre Antalya, esas Pamfilya, Pisidya, Lisya, Likya diye anılan dört, o zamana göre çok büyük bir medeniyet yaratan ve bugün harabe diyebileceğimiz dört köke ayrılmış 84 harabeden ibaret ve etraf çevresi 500 saat süren bir alanda kurulan bu eski medeniyet, es-

ki Antalya, Murtına, Belkıs, Sillum ve daha bu gibi büyüklü, küçüklü pek çok medeniyet eserleri Arkeoloji bakımdan çok büyük değeri olan ve bugün gözlerimizi kamaştıracak kadar yüksek medeniyet eserlerinin harabelerini buralarda görürüz. Bunlardan en değerlisi, eski Antalya, Murtına, Belkıs harabeleridir.

Şehrin o zamanki umumî nüfusunun en çok toplandığı yerlerin buralarda olduğu anlaşılmaktadır ki o zamanki nüfusun toplandığı yer Antalya şehrinden ziyade bu harabelerin bulunduğu yerlerde olduğu, Osmanlı, Selçuk kayıdlarına göre nüfusun birkaç milyonu geçtiği ve bu nüfusun hemen hemen 3/2 sinin Murtına Belkıs ve eski Antalya havalisinde toplandığı anlaşılmaktadır.

Milâttan evel 395 e kadar 500 Roma idaresinde büyük bir ilerleme devri yaşadıktan sonra şarkî Roma imparatorluğunun eline geçmiş olan bu yerlerde medeniyet yavaş yavaş birçok göçmen akınlarile sönerken bir taraftan da derebeylik düşüncelerinin ilerlemesi ve iç mücadelelerin günden güne artması ile nüfuş değişikliği en dalgalı bir devir geçirmiştir. İşte bu yüzden nüfusun yarıdan fazlası azalmıştır.

Orta kuruna gelince:

Bu zamanın son devirleri hemen hemen Antalyanın derebeylik, yağma zamanına rastlar .

İlhanlılar ve Selçukiler başta olmak üzere Kıbrıslılara varıncıya kadar birçok kavimlerin istilâsına uğramış olan Antalya, Selçuk devrinde ve Osmanlılardan Sultan Mehmed zamanına kadar derebeylik hayatı yaşamış olduğundan nüfus bu devrede gittikçe azalmıştır.

Selçukiler zamanında mülkî taksimatında Kızılkaya nahiyesi Seril nahiyesi (Şimdi kaza) olmak üzere aşağı yukarı nüfusunun 60.000 ne düştüğü, Osmanlılar zamanında mülkî taksimatı değişen Kızılkaya nahiyesi ve kaza olan Serik nahiyesi olmak üzere 66.000 olduğu görülmektedir. (Kamusülâlâm, S. 430 C. 1).

Osmanlı imparatorluğu yıkılıp yerine kurulan Türkiye devleti ile Lozanda sulh andlaşmasında Yunanlılarla mübadele işi kararlaştıktan sonra nüfusun 13.000 i rum olduğundan Yunanistana gönderilmiş ve oradan da biraz Türk muhacir gelmiştir.

Antalya nüfusunun 926 sayımına göre 18,000 olduğu ve bütün kazalarile birlikte 204.372 olduğu görülür. Antalyanın kazalarile birlikte büyüklüğü 19472 kilometre genişliğinde olmasına karşı kilometresine ancak 10,4 kişi düşmektedir ki bu nisbet bu kadar geniş araziye göre çok azdır.

Tmelleri atılan Afyon — Antalyanın çok yakın bir gelecekte yapılmasından ve Antalya limanının yapılmasından sonra Akdenizin en mühim ticaret ve transit yeri olacağını şimdiden bize göstermektedir. Artık bundan sonra Antalya memleketimizin en zengin, imar edilmiş ve kalabalık şehirlerinden biri olacaktır.

Şehrin bugünkü yapılma yönleri-

4081 evli ve 18.000 nüfuslu olan Antalya, yüz, yüzelli yıl önceye gelinciye kadar surların memleketi koruması bakımından çok değerli olduğu sıralarda kale surları içinde idi. Fakat ondan sonra surların bir değeri kalmayınca şehir, Konya ve Afyonu Antalya limanına bağlıyan yol üzerinde Tüneye doğru Şarampal yönünde çok çabuk yapılmağa başladı. Bir zaman sonra Kanya ve Afyon, demiryolu ile başka limanlara bağlandıktan ve bu yüzden Antalya limanı eski değerini kaybettikten sonra şehir, akar suları daha bol olan Doğu yönüne doğru cumuriyet devrine gelişi güzel daracık sokakları, yarısı kârgir ve yarısı tahtadan olan bir veya iki katlı olarak yapılan binalar artık cumuriyet devrinden sonra belediyenin yaptırdığı plâna göre yapılmağa başladı.

Şehrin güzelleşmesi için kale ve duvarları yıkılmak suretile hükûmet önünden Yenikapı taraflarına doğru geniş caddeler açılmış ve Yenikapı tarafında da deniz kenarına pek yakın bir yerde bakımsız bir halde bulunan Kara Ali oğlu bahçesi belediye tarafından satın alınarak 150 - 200 metre uzunluğunda ve 30 metre genişliğinde şehre güzellik veren ve (Gazi Bulvarı) adını taşıyan bir bulvar yapılmış ve iki tarafında biri İsmet İnönü çocuk bahçesi, onun yanında 1928 de kurulan ipekçilik enstitüsü ve ona bağlı fidanlık ile diğer tarafta oldukça iyi denebilecek bir spor yeri yapılmış ve sahil üzerinde de ayrıca bir gazino ile ona bağlı bir bahçe park haline getirilmek üzeredir. Ayrıca bütün merdivenlerle denize aydınlık bir deniz banyosunun yapılması önümüzdeki yıla bitirilecektir.

Bu kısa zamanda şehrin güzelleşmesi için 1827 de Türk Anonim Şirketlerin çalışma ve caddelerin hep bir tarafa açılmış ve yeni yapıların hemen hemen bu yönde yapılması ve memleketin gece hayatını uyandıran ve gençlerin çalışma yerleri olan spor klüpleri, Halkevi, Halk Partisi, muallimler birliği ve son zamanlarda yapılan sinemasının da bu yönde oluşu şehrin bugünkü yapılma yönünün bu tarafta olduğunu ve bunun ileride daha büyük ölçüde ilerliyeceğini göstermektedir.

Memleketin elektrikle aydınlatılması için 1827 de Türk Anonim Şirketi tarafından 450 beygir gücünde akar sulardan istifade edilerek bir elektrik fabrikası yapılmış ve şehrin çok mühim dertlerinden biri bitmiş oldu. Yalnız şehrin en büyük dertlerinden biri olan hava işi henüz bitmemiştir. Şimdilik şehrin suları sarnıçlarda toplanan kuyu sularile bir de iskeleye toprak altından 26 kilometre uzaklıkta Kırkgöz denilen yerden göl biçiminde çıkan ve 4 kilometre gittikten sonra Düden olup toprak altında akarak şehre kadar geldiği halk tarafından söylenen bu su ile temin edilmektedir ki bu suyun kireç nisbeti yapılan tahlillere göre % 29 dur.

Bundan 5- 6 yıl evel şehrin batı

yönünde ve şehre sekiz kilometre uzaklıkta Uyran denilen yerden içmeğe çok elverişli bir su getirilmesi vilâyetçe düşünülmüş ve halktan toplanan yardım para ile su günkleri dahi getirilmiş ise de sonradan bu iş yüz üstü kalmıştır.

Son senelerde belediye şehrin bu derdini yalnız başına ele alarak şehrin batı yönünde yaptırdığı araştırmalarla içmeğe en elverişli bir su bulmuştur ki bu suyun yapılan tahlillere göre kireç nisbeti % 15 dir. Belediye bu suyu Hurma köyü denilen yerden şehre getirmek için çalışmaktadır.

Şehirde son yıllarda da memleketin yapı işleri arasında 150 metre uzunluğunda ve 15 - 30 metre genişliğinde şimdilik 84 dükkânlık asrî bir çarşı yapılmıştır. Ayrıca belediye tarafından da güzel bir hâl yaptırılmıştır. Belediye, bunlardan başka Tophane etrafında denize bakan bir yerde güzel bir de park yaptırmıştır.

Şehirde yeni yapılan genel binalar ve arasında "Yataklı ve bulaşıcı hastalıklar evi,, 25 yataklı memleket hastahanesi ve 14 yataklı hariciye pavyonu ile 1918 de kurulan ipekçilik enstitüsünü saymak lâzımdır. İpekçilik enstitüsü 1928 de 16.000 kilo yaş koza elde ederken 1933 de 73.000 kiloya ve 1934 de 84.000 kiloya yükselmiştir. Yalnız bu kozaları memleket içinde örecek fazla ve mükemmel tezgâhlardan olmadığından üçte ikisini Bursaya göndermekte ve birazını da kendisi için evlerde basit tezgââhlarda işlemektedir.

Enstitünün okuma zamanları ilk baharda ve son baharda olmak üzere ikişer aydan iki devredir. Belediyenin yaptığı en büyük işlerden biri de son zamanlarda bir yangın söndürme kurumu yaparak memleketin büyük dertlerinden birini yapmış ve bitirmiş oldu. Şehri, son zamanlarda yapılan genel binalardan ilk okullar, orta okular, lise binası, diğer genel binalar ve halkın gezinme ve eğenmesi için yapılmış parklar, hastahane ve kışlaları süsler.

HİNDİSTANDA TÜRK SANATI

MALİK AKSEL

HİNDİSTAN İngiliz istilâsından evel 600 sene Türk idaresi altında kalmıştı. Bu memleketin hangi bir köşesine gidilse Türk san'at izlerine rastgelinir.

Bazı Avrupalılar hâlâ bütün Hind sanat eserlerini Budist zannederler. Halbuki Buda san'atı ancak birkaç mıntakaya inhisar ettiği gibi sayı bakımından da Budist eserleri büyük bir yekûn tutmaz. Dünyanın din, mezheb ve ırkların en çok karıştığı bu yerinde Türk kültürü ve san'atı belli başlı bir varlık teşkil eder.

Eski Hindlilerle Türkler arasında senelerce süren kavgalar sıyasal bölünmelere olduğu gibi kültür ve sanat bakımından da ayrılıklara sebeb olmuştur.

Hind san'at varlığında en ziyade dikkate değer hususiyetlerden biri hükümdarların gayet yakından ilim ve san'atla meşgul oluşları ve ulusun genel san'at terbiyesini düşünüşleridir.

Cihangir (1627 — 1665) hükümdarlar içerisinde en fazla san'ata sevgi göstermişti. Cihangirin bütün milletine karşı gösterdiği sevgi ve bilhassa sanatkârları koruması ve etrafında toplaması ona "Ulus Babası,, adının verilmesine sebeb olmuştu. San'atkâr ve şairlerin toplandığı yer ekseriya saraydı. Ve bunların bütün istekleri de yapılırdı.

Arab muharriri Şamlı Şahabeddinin yazdığına göre Mehmed Tuglab 1325 te Delhi'de tahta çıktığı zaman sarayda 1200 tabib, 1200 mızıkacı, 1000 memlûk mızıkacısı, 1000 şair merasimde bulunmuş ve 20.000 kişiye ziyafet verilmişt. Hususî yemeklerde de bilgin ve san'atkârlar dan bir grub bulunması âdetti. Hükümdarın ayrıca bir de ipek ve kumaş fabrikası vardı ki burada senede 200.000 kat merasim elbisesi yapılırdı.

Delhi Türk hükümdarlarının en yüksek devrinde 1000 mekteb, 75 hastane, 2000 camili beynelmilel büyük bir şehir olmuştu.

Türk hükümdarlar zamanında Hindistan'da en çok inkişaf eden san'at belki mimarî olmuştur. Türk hükümdarlar devrinde bütün medeniyet tarihine şeref verecek güzellikte binalar yapılmıştır.

Hind'te mimarî devirleri üçe ayırmak mümkündür.

1 — Ağra ve Delhi'de yapılan 1494 — 1750 arasındaki eserler.

2 — Orta derecede eserler, Ahmedabâd'ta (1395 — 1572).

3 — Bicapor'da büyük bir cesaretle meydana getirilen geniş mik-

yasta hendesî tezyinatla süslenmiş eserler.

Türkler mimarîye verdikleri ehemmiyeti hiç bir şeye vermemişlerdir. Ağra mucizesi denilen Tac Mahal san'at dünyasının da tacı denmeğe lâyık bir güzelliktedir. Birçok şairler bu eseri anarken mermer hayal, taşa çevrilmiş şiir, taşa münkalib olmuş müzik gibi sözlerle överler.

dı ki 20 metre uzunluğunda bir parça sarıldığı zaman kalınlığı yarım parmağı geçmezdi. Cihangir devrinde 15 yarda uzunluğunda ve bir yarda genişliğinde muslin 58 gram gelirdi. Bu nevin adına (Abırevan) denirdi. "Hind kumaşı„ mesel haline geldiği gibi Lahur şalları da Türk divan edebiyatında mühim bir yer tutmuştur.

Abanoz hâk san'atına çok ehemmiyet verildiği gibi mermer ve tahta üzerine fil dişi tezyinat da çok sevilirdi. Kuyumculuk da bunlarla bir hizada gidiyordu.

Eski Hind sana'tı dinî ve ananevî esaslar üzerine kurulmuştu. Hiristiyan sanatında olduğu gibi burada da din ve resim biribirinin yardımcısı olmuştu.

Türkler Hindistan'a yayıldıktan sonra resim, dinî olmaktan ziyade dünyevî bir hususiyet almıştır. Bununla beraber kısmen dinî eserlere de rastgelinir. Şahıcihanın Delhi sarayında mermer salonun husus̃î kabul dairesi tamamen hadis ve âyetlerle süslenmişti.

Yalnız şu var ki islâmlık hiristiyanlık gibi resme bir kudsiyet vermemiştir. Onun için insan resminden ziyade tezyinî mahiyette nebatî dekorasyonlar, bilhassa yazı Türk san'atında çok mühim yer tutmuştur.

Paralar üzerinde hükümdarların resimlerine sık sık rastgelindiği gibi fil dişi üzerine de aynı şekilde resimler yapılırdı.

Hind Türkleri plâstik san'atlardan da çekinmiyorlardı. Hattâ Ağraya yakın bir yere tabiî cesamette bir beygir heykeli dikmişlerdi.

Hind'te 16 — 17 inci asırlar san'atın en yüksek devrini temsil eder. Bu devirde Hind bilhassa Delhi bütün Asya san'atının merkezi olmuştu.

Daha sonraları dinî kayıd ve şartları hükümdarlar büsbütün kaldırmışlar, doman ve hikâye resimleri yapıldığı gibi aşka, ava, cenge dair mevzular işlenilmiş, geniş ölçüde Avrupaî tarzda teşrih ve manazıra riayet edilerek ışıklı, gölgeli levhalar da yapılmıştır.

Tanınmış İngiliz müsteşriki Havel de ayrıca Tac Mahal için (Hindin manevî timsali) tabirini kullanmıştır. Bir Türk eseri olan (Mimar Sinan'ın çırağı Yusuf tarafından yapılmıştır.) bu kıymetli âbide yanında Elhamra sarayları pek sönük ve pek yavan kalır.

Uzun müddet Avrupa'da bu eserin Türkler tarafından yapıldığına kimse inanmadı ve eseri yapanın Avrupalı olması istendi. Hattâ bir zaman Portekizli bir papaz camiin plânlarının bir İtalyan tarafından yapıldığını iddia etti. Avrupa da uzun müddet bu yalana kandı (Arbis Piktus)'.

Hind Türkleri endüstriye de mimari kadar ehemmiyet vermişler ve birçok endüstri kollarını birer güzel san'at derecesinde işlemişlerdir. Hind şalları dünyanın herhangi bir yerinde ve herhangi bir zamanda vücude getirilmiş eserlerle boy ölçüşebilecek güzellikte san'at eserleri idi. Öyle Kâşmir şalları, Docca muslinleri var- Hind minyatürlerinin inkişafı ve Delhi hükümdarlarının tesirile olmuştur. Bununla beraber bu eserlerin köklerini Orta Asyada aramak mümkündür.

İslâmlıktan evel Hindde resim sanatini (200 milâttan evel ve 700 milâttan sonra) Ajante mağaralarında bulabiliriz. Bu resimler hareket ve ifade bakımından Çin ve orta Asya resimlerini andırır. Ayrıca bu duvar resimlerinin Pompeide çıkan Freskolarla da benzeyiş noktaları vardır. Ebülfazl'ın yazmış olduğu bir eserde Ekberşaha aid şu sözler vardır:

"Birçok insanlar vardır ki resme düşmandır. Ben bu adamlardan nefret ederim. Bir ressam elinde gayet mükemmel vasıtalar olsa ve onlarla canlı bir şey tasvir etmek istese, ne kadar çalışsa gene aslına bir türlü benzetemez. Son olarak şuna varır ki bütün hayatın yaratıcısı Allahtır. İnsan hiç bir şeyin eşini meydana getiremez. Bundan ötürü de resim yolu ile büyük yaradıcı kuvveti bulur, duygu ve düşüncelerini yükseltir.„

Ebülfazl eserinde 11 ressam Ebu Hamza tarihinin resimlerini yaptıkları zaman Hindin en büyük Türk hükümdarı Ekberşahın da model olarak durmuş olduğunu söyler.

Thomas Roe de "Skberşahın oğlu resimleri seçmek ve tenkit etmek hususunda eşi bulunmaz bir adamdı„ diyor. Bir İspanyol papası 1641 de Hindden bahsederken burada saray kütüphanesinde 24000 cild kitab bulunduğunu kaydeder. Kütüphane 18 - 19 uncu asırda tamamile dağılmış ve yağma edilmiştir. Bunların bir kısmı Berlinde Völkerkunde müzesinde, bir kısmı da Bsitish Museumdadır. Bu izerlerin çoğunda renkli minyatürler vardır.

Hind sanatının aynı devirde Holandada da tanınmış olması dikkate değer bir hadisedir. Bilhassa Rembrandt bunlardan birçoğunu kopye etmiştir. (*) Tarihi Mukaddese aid yapmış olduğu resimlerde fikürler tamamile Hind Türk minyatürlerine benzer. Türk minyatürlerinde görülen incelik, vekar, çizgi güzelliği, şaşılacak bir dereceye varır. Her bir parça en ince teferruatına varıncaya kadar oya gibi işlenmiştir. Burada perspektif, ışık ve gölge ikinci ve üçüncü derecededir. Bu resimleri daha ziyade dekortatif bakımdan mütalea etmek doğru olur.

Cihangirnamede Bayazıdın An-

(*) Remand'ın bir Türk minyatüründen kopye etmiş olduğu Hazreti Pir Destgir, Şah Şeref, Nizamettin, Baba Ferid, Kutbuddin, Muinüddin isimlerindeki Türkistandan gelmiş Türk âlimleri Şemsettin Sami nin kamusunda da mevcuttur. (F. Sarré).

kara muharebesinde esartini gösterir resim yukarıda söylediğimize iyi bir misal teşkil eder. Resmin büyüklüğü 18×25 tir. Eser 17 inci kurunun ortalarında yapılmıştır. Burada Osmanlı hükümdarı Timurun karşısında elleri biribirine kavuşmuş ve başı öne eğik bir halde gösterilmiştir. Bu küçük resimden bütün o devrin pisikolojisini kavramak mümkündür. Resmin fonunu askerler, filler ve bir sürü de kalabalık teşkil eder. Burada Timurun başı mukaddes bir hale ile çevrilmiştir. Bu resim Hind sanatının en klâsik ve en mükemmel eserlerinden biridir.

Bayazıd vakasına aid daha birçok resimler vardır. Celesti tarafından yapılmış ve Potsdamda bulunan büyük yağlı boya eser çok dikkate değerdir. Burada da ayni mevzu realize edilmiştir. Bir Avrupalı gözü ile Bayazıdı burada büsbütün başka türlü görürüz. Büyük bir altın kafes içinde saçı sakalına karışmış hiddetinden ağzından köpükler çıkar vaziyette gösterilmiştir. Kafesin etrafında da Timurun muhafızları rengârenk elbiselerle göze çarpar.

17 inci kurunun sonunda yapılmış Polo oyununu gösteren bir resim gerek sanat ve gerek spor bakımından çok enteresandır. Resmin büyüklüğü 23×40 santimdir. Atlar üzerinde sarıklı, sakallı uzun elbiseli insanlar olmasa Avrupada oynanan Polo oyunlarından hiç farkı kalmaz. Atların gerisinde görülen darbuka, yahut köse benzer musiki aleti oyuna bir kat daha heyecan veriyor. En arkada türlü türlü kiyafetlerle bir sürü halk oyunu büyük bir alâka ile seyrediyor.

Ekberşahın veziri Ebulfazıl "Âyini Ekberî„ ismindeki eserinde saray idare, usul ve kanuna dair bahisler olduğu gibi yazı ve resme de mühim bir bahis ayırmıştır.

Gene ayni devirde Ekberin açtığı resim mektebine hariçten hatta Avrupalı talebeler bile müsabaka ve imtihan ile alınırdı.

Hindde minyatürlerin tesirleri mimarîde de nazarı dikkati celbeder. Tacımahal, Moti mescidide minyatürümsü bir ifade vardır.Şark Türklerinde hâlâ minyatür ile meşgul olanlar vardır. Bugün bile bunlar arasında sanat üstadları keşfetmek mümkündür.

AVRUPADA ON DOKUZUNCU ASRIN DAHÎ SANATKÂRLARI

SELİM SIRRI TARCAN

ON DOKUZUNCU asrın başlangıcında edebiyat ve musikî âleminde istidat, kabiliyetleri deha derecesinde beliren sanatkârlar şüphe yok ki Almanyada yetişmiştir.

(Dusseldorf) da (Dresten) de (Weimar) da (Viana) da karşımıza çıkan bu idealist artisler henüz çocukluk devrini yaşayan ondokuzuncu asra yeni bir dil, yeni bir sanat, yeni bir hülya, hülâsa ayrılıklar kavuşmanın, acı ile sevincin yepyeni örneklerini getirdiler.

Bu genç üstatlar yüreklerinin sırlarını en canlı, en ateşli nağmelerle anlatmaya kadir oldular. Dünyada çok az yetişen bu büyük adamlar hakkında (Alfred de Vigny) nin Fransız Romantikleri için söylediklerini aynen tekrar edebiliriz.

"Onlardan her biri yapmağa borçlu oldukları şeyleri yüreklerinde için, için duydular. Aynı gayeye, aynı hedefe yürümekte olduklarını bilerek dostça, kardeşçe el ele verdiler. Ondan sonra sanat dünyasında duygularını musikiye tevdi etdiler. Henüz muzaffer oldukları bu yeni ve serbest meydanda her biri kendi ülküsünün peşinde yorulmadan, yılmadan büyük bir iman ve feragatla yürüdü. Çok kere takatları tükenir gibi oldu yine davrandılar, savaşa koyuldular. Ölmek var, dönmek yok dediler.

Bu bahtsız akıncıların en duygulu ve kara talililerinden biri olan (Alfred de Musset) artistle şairin geçmesini muharebede vurulan askerlerin ölümüne benzetiyor. Ne doğru, değil mi? sanat âleminde yükselmek en yüce dağların tepelerine tırmanmaktan daha zordur. Sanat âleminde yükselirken rast gelinen güçlükler, bir muharebede düşmanın ardından giderken yolda tesadif edilen sarp kayalıklardan, uçurumlardan, boralardan, dondurucu souklardan daha tehlikelidir.

Bu dahîlerin yaşları birbirinden farklı olduğu halde, birbirini kovalayan dalgalar gibi bir silsile, bir ahenk kurdular ve birbirlerinin ardınca gelip gittiler

Romantiklerin birinci nesli 18 inci asrın ortalarını yaşamışlardır bunların hepsinin büyüğüolan, asıl yolu açan ve adı bütün yüreklerde yer tutan (Goethe) 18 inci asrın ortalarında doğmuştur. (Schiller) ondan on, (Beethoven) ise 20 yaş küçüktür.

(Goethe) (Werther) i yarattığı zaman 25 yaşında idi. Üstadın bu kıymetli eseri Almanyaya ve dünyanın her tarafına 18 inci asrın sonlarına doğru yayıldı.

1786 da romantikler devrinde (Weber), 1797 de (Schubert) doğmuş, (Heine) de hemen, hemen aynı senelerde hayata gözlerini açmıştır.

Dünyanın alt üst olduğu bir sırada yani 1810 da Romantizmin sonlarında birbiri ardına büyük sanatkârlar yetişti.

1809 da (Hamburg)da (Mendelssonn)ı 1810 da Zvvckau) da (Schuman), 1811 de (Francford) da (Hiller), 1813 te (Leipzig) de (Wagner), 1810 da (Chopin), 1818 de ise (Liszt) dünyaya gelmiştir.

Bu yüksek sanat üstatlarından hayata ilk gözlerini yuman (Schaller) dir. Bu ince duyğulu sanatkâr (İena) da oturuyordu. Oradaki Üniversitede Profösör idi. (Goethe) onunla 1194 te (Weimar) da tanışmış ve dost olmuştu. (İena), Üniversitesi Saksonya Dokalığına tabi idi. O devirde (Goethe) ise Saksonya dokalığının maarif nazırı idi. Bu Üniversitede (Fichte), (Schelling), (Hegel) gibi en tanınmış profösörlerin kürsüsü vardır.

Çok gariptir (Goethe) ile (Schiller) birbirlerini bukadar candan sevdikleri halde mizaç ve ahlakları biçim ve endamları hiç birbirine benzemiyordu. Meselâ (Goethe) sakin, vakarlı, iri yapılı atlet gövdeli canlı kanlı kos kocaman bir adam olduğu halde (Schiller) sinirli, çelimsiz, zayıf, kuru ufak tefek idi.

1804 te (Schiller) bir souk algınlığı yüzünden kalkmamak üzere yatağa düştü. O sırada (Goethe) de rahatsızlanmıştı. Pek sevdiği dostunu gidip göremiyordu.

1805 senesi mayısının dokuzuncu günü (Schiller) gözlerini hayata yumduğu vakit bu acıklı haberi (Goethe) ye söylemeye kimse cesaret edemiyordu. Fakat onun içine doğmuş bütün gece ağlamıştı. Sabahleyin kendisine bakan kadına:

— (Sehiller) dün geceyi çok rahatsız geçirdi değil mi diye sormuş, Kristiyan hiç cevap vermemiş ve hıçkırıklar sesini tıkamıştı. Bunun üzerine (Goethe):

—Ah biliyorum (Schiler)i büsbütün kaybettik demiş ve ellerini yüzüne kapayıp yıldırımla vurulmuş gibi koltuğa yığılmıştı.

1826 haziranının beşinde (Weber) İngnlterede seyahatta iken onu bir gün yatağında ölü bulmuşlardı. Bu zavallı da henüz 30 yaşında idi. (VVeber) on iki yaşında iken bir (Messe) bir takım (Trio) lar (Sonat) lar yapmış ve bir küçük opera komik bestelemiştir. On dört yaşında Dramatik bir eser yazmış, 18 yaşında ise (Breslau) Operasının şefi olmuştu. 1824 ile 26 arasında artık adı Avrupanın her yadında duyulmuştu. Bu müddet içinde üçyüz yirmi yedi temsil ortaya koymuş nihayet büyük yorgunluk onun hem sihhatini hem dimağını zedelemişti. (Weber) verem oluyor ve o halinde 1826 da Londraya gidiyor tabii hastalığı ilerliyor ve memlekete dönmeye mecbur oluyor. 6 haziranda Londdadan avdete hazırlanırken yağı bitmiş kandil gibi bir gece sabaha karşı sönüyor.

Musikî dünyası bir yıl sonra ikinci bir acıya uğrayor 1827 de (Beethoven) ölüyor. Avrupa bir musiki mabudu daha kaybediyor. (Beethoven) den bir

sene sonra (Schubert) te hayata gözlerini yumuyor.

(Schubert) te çok alçak gönüllü bir halk çocuğu idi. babası Viyana civarında bir köy hocası, annesi bir çilingirin kızı idi. (Schubert) on dört kardeşin biridir. (Schubert) in de musiki istidadı pek küçük yaşta meydana çıkmıştır. Kilisenin musiki şefinden de org çalmasını öğreniyor. 16 yaşında ilk senfonisini yazıyor 17 yaşında(La Messe en fa) sını ortaya atıyor. 1814 ten sonra da şaheserlerini vücude getiriyor. Dikkat etdiniz mi yaşı henüz 18 dir. Onun adı artık dillerde dolaşmaya başlıyor. Bilhassa (Lied) leri ile tanınıyor. 1815 te 144 romans yazı yor. (Le Voyageur) adlı romansı pek beğeniliyor. ne yazık ki o da yakasını vereme kaptırıyor.1827 de (Beethoven) nin ölümü onu fena sarsıyor. 1828 de onun da hayat kandili sönüyor. Bir kaç yıl sonra romantizm mektebini kuranların sonuncusu olan (Goethe) de mevlâsına kavuşuyor. (Goethe) yi (Felix Mendelssohn) ın ölümü takip ediyor. Bu zavallı da 38 yaşında pek genç hayattan ayrılıyor. Onun da senfonileri ve (Le songe d'une nuit d'été) si bir yaz gecesinin rüyası pek meşhurdur.

(Schuman) onunölümü için yazdığı bir makalede (Mendelssohn)ı tanıyanlar ve sevenler tamiri kabil olmayan bir ziyana uğradılar. O yalnız büyük bir artist değil bir büyük insan ve emsalsiz birdostu, hayatın en parlak ve verimli ve en taze devrinde bizlerden ayrıldı. ve ebediyete karıştı diyor.

(Mendelssohn) dan iki sene sonra (Chopin) Pariste ölüyor (Shopin) yalnız musikişinas değil ve büyük bir vatanperverdir. (Henri Heine) (Chopin) için "O piyanonun (Raphael) dir.„ diyor. Zaten eserlerinin mahiyeti bu sözlerin doğruluğunu anlatmaya kâfidir.

Bir taraftan teknik bilgileri, diğer taraftan piyanodaki maharetile bütün gönüllerde yertutuyor, her kesi ve bilhassa kadınları kendine hayran ediyordu.O musikide azamet, ihtişam değil zerafet, nezaket, yumuşaklık arıyordu. (Chopin) yaşadığı devrin aradığı bir artist idi. 1830 Romantikler devrini yaşıyordu. O öyle bir devirdi ki sihhatlı, sağlam, gürbüz, kuvvetli canlı olmak adeta bir kabahat sayılırdı. Renksiz, solğun, narin çehrelere kadınlar bayılırlardı. (Chopin) bütün bu evsafa haizdi. Çünkü hasta idi, müteverrim idi. Bestelerinin hepsinde onun hasta ve melenkolik ruhunun acıları duyulur. Kendi eserlerini piyanoda çalarken insan gözünü kapayınca zarif, narin bir kayığın dalgalar üzerinde sekerek gittiğini görür gibi olur. Hayal denizinde hususî bir ahenkle süzen üstadın lâyikile anlamamış olanlar fazla hassas olduklarını göstermek veya (Chopin) in duygularını taklit tmek hevesile ne yazık ki onun musikisini tahrif ediyorlardı.

(Chopin) çok çekingen idi. hususî dostlarının toplantılarında piyanoda sanatının bütün deha kudretini gösterdiği halde, bir konser veya tiyatro sahnesinde âdeta bam başka bir adam olurdu. (Liszt) e bir gün konser vermeye benim yaradılışım hiç müsait

değil, kalabalık beni ürkütüyor yabancı insanların bakışları beni felce uğratiyor, onların nefesi beni boğuyor sanıyorum demiş, (Berlioz) da bir yazısında hemen hemen aynı şeyleri tekrar ediyor. Musikiden iyi anlayan küçük dost toplantısında (Chopin) i dinlemek saadetlerin en büyüğü sayılabilir. (Chopin) o zaman coşuyor. Piyanoya tevdi ettiği akşamlarını dile getiriyor ve duygularını ortaya koyuyordu (Sonat) ları, (Concert) leri, -Etude) leri, (Balade) ve (Polonaise) leri bütün milletlerin cenaze merasiminde çalınan meşhur (Marche-Funèbre) ve bilhassa piyano çalmaktaki büyük maharetile Pariste pek tanınan ve sevilen (Frederic Chopin) 1849 da 40 yaşında ölüyor.

(Chopin)in ölümünden altı yıl sonra hem şair, hem musikişinas hem de emsalsiz bir muharrir olan (Schumann) da 1856 da 46 yaşında hayata veda ediyor. Musikişinas güzide Fransız şairi (Fermand Greck) yazılarında şumanın (Beethoven) derecesinde bir artist olduğunu iddia ediyor. Zavallı (Schumann) yirmi üç yaşından itibaren dimağan malûl idi. Nihayet büsbütün çıldırdı. Bir ğün (Dusseldorff) da ölmek kasdile kendini (Rhin) nehrine attı, kurtardılar. Ondan sonra tımarhaneye koydular ve 1856 ya kadar tımarhanede iki sene kadar yaşadı.

(Mendelson), (Schumann), (Chopin) (Wagner) den on sene sonra 1824 te (Smetana) doğuyor. Çeklerin biricik musiki dahîsi olan bu büyük piyanist ve kompozitörün ömrü ötekilere nisbetle daha uzun sürüyor. 60 sene yaşıyor (Prağ) da millî tiyatronun orkestrasına sekiz sene şeflik ediyor, az zaman içinde onun da şöhreti dünyayı tutuyor.

1928 de Prağa gitmiştim. İstanbula döndüğüm zaman "Garpte hayat„ adlı bir eser neşrettim. O kitabın 124 üncü sahifesinde Prag Operası ve Smetanaya ait yazılarımda şöyle demiştim:

(Smetana) bu büyük sanatkârÇeklerin dert ve elemlerini, hürriyete hasretlerini, köylülerin izdiraplarını, genç kızların neşesini aşkını, kirişli sazlar, çifte kemanları korolar için yazdığı parçalarda terennüm etmiş milletin her günü hayatından aldığı ilhamlardan sekiz Opera yapmıştır. O şaheserler halkın gönlünde vatan aşkı, milliyet duygusu hislerini beslemiş istiklâllerini yeniden kazanmalarına yardım etmiştir. (Smetana) nın en kıymetli eseri (Lafiancèe Vendue) (Satılmış Nişanlı) dır.

Harp meydanında birbirini müteakip vurulup ölen kumandanlar gibi bu büyük sanatkârlar da birer ikişer sene ara ile hayatlarının en parlak devirlerinde sönüp gittiler. Ne mutlu onlara ki vücutları bu gün topraklara karışmış olduğu halde eserleri medenî dünyanın her tarafında yaşıyor ve kim bilir daha kaç asır yaşayacaktır.

İngiliz Alman Deniz Anlaşması — Habeş Meselesi — Benes'in Gezisi

KAMÂL ÜNAL

İNGİLİZ - Alman deniz anlaşması HAZİRANIN 11 inde Londura'da imzalanan İngiliz — Alman deniz anlaşması, ayın en büyük siyasî hadisesi olmuştur. Üzerinde ayrı ayrı cephelerden bir hayli münakaşa yapılan bu anlaşma ,şu esasları ihtiva etmektedir:

İngiltere'nin, Vaşington ve Londra anlaşmalarına göre 1.201.700 tonluk donanması vardır. Bunun yüzde otuz beşi olan 420.595 ton Alman donanmasının azamî tonajı olacaktır. Bu nisbet harb gemilerinin kategorileri üzerinde az çok değişmektedir. Denizaltı gemilerinde iki taraf aynı miktarı kabul etmişlerdir. Bu takdirde Almanya büyük gemilerden fedakârlık yaparak yukarıdaki nisbeti gene muhafaza edecektir. İngilizlerin 52.700 tonluk denizaltı gemilerine karşı Almanya şimdilik, bunun yüzde kırk beşi olan 23.700 tondan fazla denizaltı gemisi yapmamayı kabul etmiştir.

Alman harb donanmasının tonajı Versay muahedesine göre 120 bini geçemezdi. Şimdi bu miktar 420.000 tona çıkmakla Almanya, dünyada yedinci derecede bir donanmaya sahib oluyor.

İngiliz — Alman deniz anlaşmasının her memlekette akisleri başka başka olmuştur.

İngilizler, bu deniz anlaşmasının Avrupa'da bir hava lokarnosuna yol açacağını söyliyorlar, bunun lüzum ve ehemmiyeti üzerinde ısrar ediyorlar. Almanlar nasıl olsa Versay muahedesindeki askerî kayıdları tanımıyorlar. Hiç olmazsa bu yüzde 35 gene onlar için bir kayıddır ve bunu kendileri istemişlerdir. Bizim de kabul etmemiz lâzım gelirdi diyorlar.

Fransa, anlaşmayı çok soğuk karşılamıştır. Versay muahedesile eyice tahdid edilen Alman deniz silâhlarının, üç kat artmasına muahedede imzası bulunan İngiltere'nin müsaadesi, Manş'ın cenub kıyısında fena bir tesir yapmıştır. Almanların Versay muahedesindeki askerî hükümleri tanımayışlarını 18 martta diğer devletlerle birlikte İngiltere de protesto etmişti. Londranın üç ay sonra Almanların Versayı tanımayışlarını tasvib eder bir anlaşma yapmasından, Fransızlar Stresa'da dahi kuvvetli görünen İngiliz — Fransız tek cephesinin artık kalmadığı manasını çıkarıyorlar. İngilizlerin, denizde ve havada kendi başlarını kurtarmak istediklerini, karadan korkmadıkları için, Almanları yalnız deniz ve havadan bağladıklarını söylüyorlar. İngiltere rahatça hüküm sürmek için, Avrupa'daki kuvvetleri biribirinden ayırmak yolundaki eski oyunlarına yeniden başladı diyenler de vardır.

İtalyanlar, anlaşma üzerinde daha sert konuşmaktadırlar. Versay'ın Cenevredışında değiştirildiğine işaret ediyor ve diyorlar ki:

" Fransa'nın İtalya ve Sovyet Rusya ile anlaşması onu kuvvetlendirmiştir. Şimdi İngiltere Almanya'yı ele alarak Avrupa'da bir karşı kuvvet yaratıyor.„

İngiliz — Alman deniz anlaşmasının başka çevrelerdeki akisleri de ayrı ayrıdır. Alman silahlanmasının bu hadler dahilinde buclanmasını faydalı görenlr olduğu gibi, bunun büyük barış umudundan bir uzaklaşma merhalesi olduğunu söyleyenler de vardır. Bu son hüküm realiteye en yakın olanıdır. İngilizler, bu deniz anlaşmasından geniş bir hava anlaşmasına geçmek için Paris ve Roma'da temaslar yapmaktadırlar. Ümit az olmakla beraber bunda muvaffak olurlarsa, eyi netice başlangıçtaki münakaşaları unutturacaktır. Çünkü bugünün en büyük endişesi denizlerden çok havalardadır.

HABEŞ MESELESİ VE EDEN'İN SEYAHATİ:

İtalya; Afrikaya aylardanberi kuvvet taşıyor ve bunların Habeşistanla olan ihtilâfları çözeceğini söylüyor. Arada ihtilâf mevzuu; pek çoktur. Bunların bir seri halinde teselsül ettirdiğini görmemek mümkün değildir. Son günlerde İtalyan bayrağına hakaret edildi denilmişti, Habeşliler hemen tarziye verdiler. Cimma sultanı ölmüş, Habeş hükûmeti doğrudan doğuya kendisine ilhak etmiş, İtalya burası benim nüfuzum altında idi diyor.

İhtilâfların daha bir kısmı, geçen yıl milletler cemiyetinde sonraları hakem heyetleri elinde porsudu.

Habeşistan, milletler cemiyeti azası hiristiyan bir hükûmettir, toprakları İngiliz südanile Fransız afrikasına komşudur. Bu vaziyetler İtalyanları Habeşle baş başa bırakmiyor: Habeşlilerin iki komşusu da, İtalya ile olan bu münakaşaları Cenevrede halletmeğe çabaladılar. Roma - nın Milletler Cemiyetinden ayrılmak tehdidi ile iş, hakemlerin eline bir emrivaki beklemeye terk edildi.

Londra ve Paris; son aylara kadar Afrikanın şarkında bir harb çıkmamasına çok çalıştılar. Nihayet Fransa, İtalya ile Avrupada iyi olmak pahasına Afrikada işi kendi akışına bıraktı, esasen Habeş topraklarındaki fransız menfaati İtalya ile telif edilebilecek mahiyette idi. İngiltere için böyle değildir. Habeşistana yerleşen İtalya, ingiliz sudanı için bir tehlikedir. Bu tehlikenin yakınlaştığını gören Londra ile artık harekete geçmek isteyen Roma arasında sert bir matbuat mücadelesi başladı. Karşılıklı yazılanları hulâsaya bile bu sütunlar mütehammil değildir. Ancak anahatlarını yine söylemeliyiz. İngilizler; italyanları, 1906 da Habeşle yaptıkları muahedeyi bozmakla itti - ham ediyorlar ve imzanıza riayet ediniz diyorlar. Habeşlilerin tecavüz edilmemesi lâzım medenî bir memleket olduğu idiası da vardır.

İtalyanlar bu yazıların, tehdid edici üslûblarından infial duyarak adeta haykırıyorlar:

— Siz de birçok muahedeleri bozdu-

nuz, ingilizlerde bidçok medeni in - sanları bugün haşin bir idare altında tutuyor biz de aynı hakları kullana - cağız.

Bu münakaşaların en çetin safhasında, Süveyş'in ingilizler tarafın - dan kapanması ihtimali de söylendi i-talyanlar buna karşı "biz havadan da Habeşle uğraşırız,, dediler .

Bu arada ingiliz - alman deniz anlaşması yapıldı. Londranın, Versay muahedesini, Stresa konuşmalarını tamamen bir tarafa bırakarak almanlarla anlaşması İtalya matbuatına, imzalara riayet mevzuunda, en taze ve kuvvetli bir müdafaa vesikası daha verdi. Ancak bu anlaşma, yalnız gazete sütunlarında değil politik temas - larda da ehemmiyeti olan bir mev - zudu.

İngiltere; anlaşma üzerinde izahat vermek üzere Paris ve Romaya Edeni gönderdi. İngiliz nazırı, İtalya ile Habeş işini de görüşecekti, son tebliğlerden anlaşılıyor ki Eden Romada, Habeş meselesi için iyi bir netice elde edememiştir. Nazır, Roma ga - rından ayrılacağı sırada Afrikaya Napoli'den büyük merasimle kuvvetler yükletiliyordu. Artık bir Habeş - İtalyan harbı pek yakın görülmektedir.

Habeşliler azçok silâhlanmış ve teşkilâtalanmıştır Vatan ve istiklâllerini korumak zoriyle her halde çok cesaret ve kahramanlık göstereceklerdir. İtalyanın böyle bir milletle çetin bir iklimde çarpışmaktan ise bazı menfaatler elde etmekle kalacağını tahmin edenler çoktur.

Bilhassa İngiliz Sudanına yaklaşılamıyacağına göre Habeş şarkında arazi tadillerine muvafakat edilece - ği ümidi de vardır.

Harb istemiyenlerin iki tarafı da tatmin etmek gayretiyle yaptıkları bütün bu tahminler karşısında mutlaka harb olacaktır diyen büyük bir ekseriyet vardır.

BENESİN MOSKOVA ZİYARETİ:

Geçen ayın, Avrupa siyasetince ehemmiyetli sayılacak hadiselerinden biri de Çekoslovakya dış işleri bakanının Sovyet payitahtını ziyaretidir Laval, mayısta Lehistan'a uğrıyarak Moskovaya gitmiş, Fransız - Rus anlaşması üzerinde Sovyet devlet adamlariyle Fransız dış işleri bakanı sıfatiyle geniş temaslar yapmıştı. Bunu takiben Benes'in Rusya seyahati fransız siyasetinin şark Avrupasındaki tezahürü itibariyle ehemmiyetli bir hadise olmuştur. Küçük İtilâf içinde Çekoslovakya şimdiye kadar, Fransız siyaseti ile birlikte Rusya'ya karşı cephe, almıştı. Son Fransız - Rus yakınlaşması, Avrupa şarkında Fransız siyaseti ile mukadderatını bir götüren devletler için yeni bir vaziyet - di. Rus hudutlarına çok yakın ve arada ihtilâf vesileleri de eksik olmıyan Küçük İtilâf Rusya ile anlaşmamış kalırsa, Fransız - Rus yakınlığı eksik kalacaktı..

İşte Benes, Küçük İtilâfın en kuvvetli bir uzvu ve şark Avrupasında fransız siyasetinin emekli bir taraftarı sıfatiyle Moskovaya gitmekle Avrupa şarkının da Rus - Fransız siyasetini tasvib ettiğini ifade etmiş oluyor. Bu itibarla seyahat, her yerde alâka ile takib olunmuştur.

KÖYLÜ KADINININ DERDİ

HİKMET TURHAN DAĞLIOĞLU

— ANA... kı, potağı geharıverdin (1)

Zehra ahırdan kaçan malağı (2) tutmak için demindenberi arkasından koşuyordu... En son onu bir bahçe çitinin önünde yakalayabilmiş, eve getirmişti...

Zehra yakışıklı, güzel bir köy kızıydı. Anası köyün dillenmiş bir kadınıydı. "Döne kızı,, adıyla anılan bu kadın vaktiyle nice köy delikanlısını biribirine katmış, nice canları yakmıştı. Şimdi basık tavanlı bir dam evinde oturuyor, bahçesinde yetiştirdiği sebzeleri, tarlasından biçtiği buğdayları satmakla geçiniyor, biricik kızını yetiştirmeğe çalışıyordu. Zehrayı on üç yaşındanberi köy delikanlıları istemeğe başlamışlardı. *Ama anası kızının küçüklüğünü ileri sürerek Zehrayı istemeğe gelen kadınları gerisin geri çeviriyordu.*

Onun düşüncesi başka idi. Kızını şehirli zengin birisine vermek istiyordu.

Bunun içindir ki Döne kızı Zehraya fırsat düştükçe köy delikanlılarının kötülüğünü, onların kobad (3) birer adam olduğunu söyler dururdu.

1 — Getiriverdim demektir.

2 — Potak, Malakı Manda yavrusu.

3 — Kobad: kaba, saba.

Zehranın belinden aşağıya kadar inen kumral saçlarını tararken-

— Gız.. Zehra ben seni şehirli bir oğlana vereceğim, dedikçe Zehra başını kaldırarak yeşile çalan gözleriyle anasının yüzüne bakar ve gülümserdi.

Anamkızoğlu Arif ne zamandanberi Zehrayı Dönekızından istiyordu. Bu delikanlının ihtiyar bir anasından başka kimsesi yoktu. Şu varki Arif köyün epice variyetli bir genciydi. *Bahçeleri ve bahçelerindeki ceviz ağaçlarıyla ün almış bu köyde Arifin geniş bir bahçesi,* hemen köyün kıyısında "Taşlı Tarla,, diye anılan bir tarlası vardı.. Arifin anası yarı yatalak bir kadındı. Arif de aptalımsı bir delikanlıydı. Dönekızı Arifin kızını isteiğini bilmiyor değildi, *ama Dönekızı Zehrayı bir köylüye vermek istemiyordu.* Genç yaşında kendi başından geçenler kendihini ürkütüyordu.

Bu sene ürün bereketli olacağa benzemiyordu. Ekin vakti köylüler daha gün doğmadan tarlalara giderek orak biçiyorlardı. Zehra da anasiyle birlikte, tarlalarında ırgatlarla beraber akşama kadar çalışıyordu. Güneşin annacında çalışan Zehranın rengi bakırlaşmış gibiydi. .

Oraklar bittikten sonra sıra har-

mana gelmişti. Dönekızının öküzlerinden birisi hastalanmıştı. Köyde herkes harmanı kaldırmak için öküzlerini düvene koşmuşlardı. Dönekızı köyü dört dolaşıyor, koca köyde ne kir öküz bulabiliyor, ne de bir eşek...

İşte böyle bir sırada Anamkızıoğlu Arif yanlarına gelmişti..

— Hatcaba, (4) hayvan gerekiyorsa, buluvirem... Manavların oğlandan öteyki gün bir öküz alıverdim de...

Dönekızı bu haberden ötürü çok sevinmişti.

— İlâzım ya, kaç gündür düven koşamıyoruz...

İlkyaz çok kurak geçmiş tarlalarda ekinler yanmış, taneler olgunlaşmamış, cılız kalmış, harman sonunda köylüler derin düşüncemelere dalmıştı..

Köy kahvesinde ihtiyarlar gün dönümü yellerine, gökteki bulutlara bakarak bu yıl kışın çok zorlu olacağını söylüyorlardı.

* * *

Anamkızoğlu, hasta anasına Zehrayı kendisine alıvermesini söylediği vakit anası kızmış:

— Oğul koca köyde kendine bula bula Dönekızı gibi eski bir salahananın (5) kızını mı buldun demişti.

Bunu işiden komşular Dönekızına bu haberi eletmişlerli.

4 — Hatçe abla

5 — Salahane: Isparta çevresinde orospu demektir.

— Alacağı olsun kahbe garının. Dönekızının başına ne işler getireceğini görsün...

Arif Zehrayı yolda, bahçede gördükçe ona yalvarıyordu.

— Kı, Zehra sana dizi dizi beşibiryerdeler takıvirem. İpekler, zifirler, hümayunlar alıvirem. Gel sözüme de.. diyordu.

Zehra gitgide Arife ısınmağa başlamıştı. Arif şehre gidip geldikçe Zehraya kokular, badem şekerleri, ipek çevreler, çoraplar getiriyordu.

Anası bunları gördükçe kızına darılıyordu-

— Bir daha bunları alırsan sana gösteriviririm, salahane...

Bir kış günü ocakta kaynıyan tarhana tenceresinin içine Zehra bir avuç tuz atmıştı. Dönekız sofrada tarhana kaşığını ağzına görütüp bir yudum içer içmez kızının yüzüne baktı:

— Kı, bu ne böyle, içine ağu mu kattın? dedi.

Köyün göreneği böyle idi: Kocaya varmak istiyen kız, sevdiği oğlana verilmezse kaçacağını bu yolda anlatmak isterdi.. Anası:

— Zehra, akşama ben Arifle varır görüşürüm...

Ama buna vakit kalmadı, çünkü Arif biraz sonra evlerine gelmişti. Dönekızı Arifle başka bir odada uzun uzadıya görüştü ve sonra-

— Zehra, kı... Var git Dığanı ocağa koyuver Arife tatlı yap..

Kızı oğlana verirlerken dıgan dedikleri yağ tavasında hemen undan tatlı yapmak bir görenekti.

* * *

Asıl güçlük bundan sonra baş gösterdi. Kız küçüktü. Zehranın evlenmesinden yana pürüzler çıkacağına şüphe yoktu. Ama köylü bunun da kolayını bulmuştu. Eskiden köyde kızları bir senetle evlendirmek moda gibiydi. Bu senetle evlenmek yüzünden burada birçok *aile* yıkımları oluyordu. Bu hileli yol köylülere birden artık kadın almak ve kolaylıkla boşamak imkânı veriyordu. Bunun için senetle evlenmek yolu köyde alıp yürümüştü. Arif de Zehrayı böyle bir senetle aldı, evine götürdü.

Dönekızı evde yapayalnız kaldı. İçinden Arifi, anasını yere vurup batırmak için plânlar kuruyordu.

Arifin anası Zehraya güler yüz göstermiyor iki de bir:

— Salahananın kızı, gerçek gelin gibi ne kuruluyon öyle? diyerek azarlıyordu. Zehra sabahtan akşama kadar çalışıyor, ahırda sağmanlara ot tavuklara yem veriyor, çamaşırı yıkayor, hamuru yuğuruyor; aşı pişiriyor, akşamları çakır keyif eve gelen Arife *koygun koygun* türküler söylüyor, menevreği (6) dokuyor, her işi o kotarıyordu. Gene öyle iken Arifin anasına yaranamıyordu. Bir gün bir tas yüzünden gelinle kaynana kavga etmiş. Zehra anasının evine kaçmıştı.

Dönekızı bunu fırsat bildi ve Zehrayı Arifin evine göndermemeği kurdu. Zehrayı çok seven Arif Dönekızına, Zehraya haber üstüne haber yolluyor, aralarını bulmak üzere adamlar gönderiyordu.

Arifin anası oğluna:

— Salahananın kızını bırakıver. Ben sana vaktiyle "Anasına bak kızını al - kenarına bak bezini al,, demedim mi? Gayri bunlardan vazgeç ben sana köyde beğendiğin kızı alıvereyim, dedikçe Arif omuz silkiyor, ille de Zehrayı isterim, diyordu.

En son köyün ileri gelenlerinin araya girmesi üzerine Dönekızı hatırdan çıkamamış:

— Taşlı tarlayı verimkâr olursa, Zehrayı geri yollarım, dedi.

Akşam üstü kızına:

— Kı, Arif dediklerimizi yapacak: Taşlı tarlayı bize verecek. Beş on gün için yanlarına gidiver "Kızın saçlısı, tarlanın taşlısı,, atalar sözü olduğunu unutma, kızım. diye öğüt vermişti.

Gece Arif gelerek Zehrayı aldı ve böylelikle barışmış oldular, Küsmeler, mal bağışlamalar her üç ayda bir tazeleniyordu. Hastalıklı olan Arifin anası bu halleri göre göre kahrından bir gün öldü..

Arifi anasının ölümünden sonra Dönekızı adamakıllı soymağa başlamıştı. Soyula, soyula, mal bağışlıya bağışlıya Arifin elinde avucunda hemen hemen bir şey kalmamıştı. Dönekızı Zehrayı habire fitilliyor, Arife dirlik vermiyordu. Bu yetişmiyormuş gibi bir de üstelik olarak kızını Ariften ayırıp başkasına vermeğe çalışıyordu. En son bir gün köyün ileri gelenlerinden biri Dönekızının ne düşündüğünü Arife anlatmış ve ona:

---

6 — *Menevrek: siyah koyun yününden yapılan şalvarlık kumaş.*

— Arif, elinde beş on dönümlük tarla ile babandan kalma evin elinden çıkmamasını istersen Zehrayı bırak. Sen boşamazsan en son onlar seni evden kovacaklar, adamı dost ağlatır düşman güldürür, derler sonunda ağlayıp da onları kendine güldüreceğine şimdiden sen onları bırak... diye öğütlerde bulundu.

Arif uzun uzadıya düşündü ve arkadaşına hak verdi. Bir hafta sonra hiç yoktan Zehra gene anası Dönekızının yanına kaçmıştı.

Arif bu kere Zehranın arkasını aramadı. Çünkü Dönekızının düzenlerinden bıkmış usanmıştı. Dönekızına,

— Önce verdiğim senedi geri yollarsa kendilerine bir tarlamı daha veririm, diye haber yolladı. Dönekızı:

— Peki canıma minnet. Tek tarlayı versin, kızımı da boşasın, dedi.

Arif bir sabah iki üç arkadaşiyle ve imam muhtarla birlikte Dönekızının evine geldi.

— Siz de duyun, Cevizli tarlamı Dönekızına veriyorum, diyerek evlenme senedini geri aldı. Sonra bir kibritle tutuşturarak cigarasını yaktı ve:

— Zehrayı gayri istediğine ver, kızın sana da alana da mübarek olsun, dedi.

Döne kızı şaşırmış, donakalmıştı. O Arifin böyle bir iş yapabileceğini ummamıştı. Akşam evde Zehraya:

— Yazık oldu kı. Ovadaki tarlasiyle köydeki bahçesini elinden alamadık, diye dert yanıyor ve serinlemek için yanındaki ibrikten habire su içiyordu.

PARTİ PROGRAMINDA KÖYCÜLÜK

NUSRET KÖYMEN

"Kurultayın yeniden alacağı ilerleme ve yükselme tedbirlerile vatanın yüksek yönetimini erdemli ellerinde tutan Partimizin şerefli tarihini zenginleştireceğine şüphe yoktur.,,

ATATÜRK

"Gerek devrim prensiplerinde, gerek devlet idaresinde bütün ulusu kucaklayan bir partinin temel programının egemen olması, işlerin hem sağlamlığı, hem de bir anayolda şaşmadan ve şahıslarla ilgili olmıyarak, durmıyarak yürümesi için esas şarttır.,,

İNÖNÜ

"..Parti bütün doktrin ve prensiplerinde, baştan bugüne kadar kurduğu ve kovaladığı yolları herhangi bir nazariyecilikten değil, hayattan, hayatın kendisinden ve bizi etraflayıp kuşatan, kaplıyan özel ve genel şartların heyeti umumiyesinden alıp tesbit etmiştir.,,

"Mıntaka menfaati, derebeylik, ağalık, aile, cemaat imtiyazı fikirleri yoktur.,,

"....ulusçu vasfımızın mükemmeliyeti yuva bağı ile, toprak bağı ile aileci hüviyetimiz.. görünür. Türkiyede yurddaş yuva sahibi olacak, ev sahibi olacak, Türk vatandaşı toprağına sahib olacak ve çiftçi topraklanacaktır."

PEKER

MAYISTA Ankarada toplanan dördüncü büyük Parti kurultayının tetkikine bir program taslağı sunuldu. Bu taslak Türk inkılâbının savaş yıllarında en güçlü iç ve dış, maddi ve manevî düşmanlarla çarpışmalarda şekil alan ve dünyanın en öz, en temiz, en feragatli kanı ile Türkiyenin dört köşesinde suyu verilerek çelikleşen altı okun Büyük Önderin eli altında hâdiselerin çarkından geçerek keskinleşmiş ve coşkun bir irade ile şahlanmış durumunu bir sözleştirme denemesinden başka bir şey değildi. Ve söylemek lâzımdır ki, bu deneme altı oku akla gelebilecek bütün sorgulu durumlara, Kamâlizmin onu bütün rejimlerden ayıran hususiyetlerile, tatbik etmekte, altı okun gösterdiği büyük ve geniş hedefleri aydınlatmakta ve bu hedeflere doğru yürüyüşe devam için yakın zamanda başarılması icap eden işleri göz önüne koymakta gösterdiği muvaffakiyetle büyük bir değere malikti. Fakat çok zorlu bir tenkit kafasına malik olan Türkün seçgin politikacıları taslağı özlü münakaşalardan sonra değiştirmeler ve önemli eklemelerle kabul ettiler. Dördüncü Kurultay Türk rejiminin, Kamâlizmin, hakikî demokrasi yolundaki sarsılmaz gelişimine yeni bir belge oldu. Türkiyeyi idare eden tek parti bütün milleti kucaklayan bir inkişaf buldu; öyle ki, bu-

gün "Parti mensubu„ demek "memleket işlerinde düşündüğünü söylemek istiyen kimse„ demektir.

Kurultayın taslağa yaptığı en mühim iki ekleme şunlar oldu:

71. — Yeni Türkiyenin hayatında köyü her bakımdan önemli sayarız. Köylünün sıhhati, güler yüzlülüğü, kültür ve inkılâp anlayışında değerli ve ekonomik alanda varlıklı olması, bütün çalışma kollarımız için önemli bir iş olarak göz önünde tutulacaktır.

15. — ...Sanayi müesseselerinin memleketin muayyen köşelerinde toplanması yerine - kurulmaları ekonomik de olmak şartile - genişlikle yayılmasını göz önünde tutarız..„

Bu iki madde ile Cumuriyet Halk Partisi bütün dünyada sarih bir surette köylüyü *her bakımdan* önemli sayan, köyün her alanda endüstri de dahil, gelişimini, *bütün* çalışma kolları için önemli bir iş olarak göz önünde tutan ilk sıyasal parti olmak şerefini kazanıyor.

Programda köyü ilgilendiren maddeler bundan ibaret değildir; bunlar Kurultay tarafınan *ekleme* iki kayıttır, bütün ötekileri aydınlatan iki meşaledir. Esasen taslak köy için bir çok yeni hükümler eklediği gibi eski programın birçok yerlerini de işlemiş ve genişletmişti. Programa köy için konmuş yeni hükümler arasında en önemlililerden biri de köy için ayırd bir terbiye esasının lüzumunu ayıtan kayıttır. Programda demokrasinin ana âmillerinden birini teşkil eden halk terbiyesine de çok geniş bir yer verilmiştir.

Programda köyü ilgilendiren bütün meseleler için çok açık maddeler vardır. Kamâlizmin aileye verdiği, her ailenin kendi toprağına ve yurduna sahib olmasına verdiği duygulu önem etkisi Türkiye hudutları içinde kalmayacak yeni inkılâpların işaretleridir.

Kamâlizm büyük hedeflerine doğru, sağa sola yatmadan, dik ve doğru hep beraber yürüyebilmemiz için hepimizin yeni programın ruhunu kavramamız ve bu ruhu etrafımıza yaymağa çalışmamız lâzımdır.

"ALMAN SOSYALİZMİ"

ZİYAEDDİN FAHRİ

BÜYÜK Alman iktısatçılarından profesör *Sombart* bu yıl başına doğru yeni bir eser neşretti. Adına bakılırsa yalnız Alman sosyalizminden bahseden bu kitap, yakından araştırıldığı takdirde, geniş bir cemiyet felsefesidir. Sosyalizmi iktısadî bir hâdise olarak değil, zaman ve mekân kayıtlarından ayrı, halk hayatının en ince damarlarına ilişecek bir şekilde gören Sombart eserinin on yıl evvel yazılmış olacağı gibi otuz yıl sonra da yazılacağını söylüyor. Bu yüzden günlük devlet işlerile ilişiği yoktur. Arasıra bu işlere temas edilse bile mesele yalnız temasdır, yoksa münakaşa etmek değildir. Bu suretle profesör eserinin etrafta uyandıracağı herhangi bir dedikodunun önüne geçmektedir.

Eser bir cemiyet felsefesidir, diyoruz. Bu bakımdan sosyalizmin temellerini araştırmak icap eder. Sosyalizm iktısadî bir çağın yavrusudur, bu çağın ayırıcı vasfı şudur: 1800 de 180 milyon nüfusu olan Avrupa bir asır içinde 270 milyon daha arttı. Bu üç misli artış, bütün bir tarihin başlangıcıdır. Üç büyük memleket, Almanya, Fransa, İngiltere, ödünç verecek fazla bir sermaye sahibi olmuşlardır. Bu vaktanın bir çok neticeleri var: köy varlığının dağılışı, eski emek teşkilâtının çözülmesi, esnaf loncalarının gevşemesi, ortaya bir kadın meselesi çıkaran ev iktısadiyatının dağılışı, büyük şehrin doğuşu, fikir ve teşebbüs hürriyetinin sönmesi, eşyanın aletler tarafından yapılması, yeknesaklık. Sombart bu neticelerin her biri üzerinde durduktan sonra doğrudan doğruya sosyalizm üzrinde düşünmeğe başlıyor.

Sosyalizmin kaç çeşit anlaşılışı var? İlkin buna cevap veriyor- I) *Prodon*'un anladığı gibi içtimaî bir ilerleyiş olan sosyalizm. Bu manada hepimiz sosyalistiz. II) İnsanlığın ahlâkî yükselişini düşünen sosyalizm. Devrimizin faşizmi ve nasyonalsosyalizmi bu telâkkidedirler. Sombart burada bugünkü Almanyanın devlet adamlarından Göbbels ile Ley'in fikirlerini tahlil ediyor. Nihayet eski Prusya ahlâkı ile sosyalizmi ayni şey addeden Spengler bu manada bir sosyalisttir. III) Düzen endişesini taşıyan sosyalizm ki mülkiyeti kaldırmak ve müsavatı kurmak ister. Çok defalar sosyalizmden bu anlaşılır.

Sombart bu umumî anlatışlardan sonra müşahhas kullanışlara geçiyor. Gazetecilerin, muharrirlerin, siyasetcilerin ağzında binbir çeşit sosyalist telâkkisi yok mu? Alman iktısatcısı

bunların bir cetvelini yapmakta, sayısını 187 ye çıkarmaktadır- Ticaret sosyalizmi, kültür sosyalizmi, ekim sosyalizmi,.. ilh. Fakat bu çokluğun içinden çıkmak imkânsız değildir. Sombart 187 çeşit sosyalizmi üç sınıfa ayırmaktadır: I) İstenen içtimaî düzenin seciyesine göre sosyalizm: Tam veya nisbî nizam istenebilir. II) İstenen içtimaî düzenin temelinin iktısadî ve ya dinî oluşuna gögre sosyalizm: meselâ Markscılık, hiristiyan sosyalizmi gibi. III) İstenen içtimaî nizamın felsefesine göre sosyalizm; cemiyet kahramanca mı yoksa dervişçesine mi bu gayesine erecektir? Meselâ Musolini kahramanca bir sosyalist sayılabilir. Bir gün olsa bile kurt gibi yaşamayı tercih eden vecizenin faşizm için ne kadar manalı olduğunu biliyoruz.

Sombart ayrı bir fasılda *Marx*'ı tenkit ettikten sonra asıl mevzua geçiyor: Alman sosyalizmi sözünden anlaşılan nedir? Bu tabirden üç türlü şey anlaşılıyor.

I) Almanlar tarafından yapılan sosyalizme "Alman sosyalizm„ i denir.

II)Alman ruhuna uygugn bir sosyalizme *"Alman sosyalizmi„* denir.

III) Millî, iktısadî ihtiyaçlara uyan bir iktısat düzenine *"Alman sosyalizmi„ denir* .

Sombart kendi telâkkisine göre olan *(Alman sosyalizmi)* nin bunlardan hiç biri olmadığını söylüyor: Benim anladığım manada Alman sosyalizmi, hazır elbise olarak değil ölçü üzerine olmalıdır.

Sombart kitabının bu kısmında bir terzi vaziyeti ile Alman cemiyetinin ölçüsünü alıyor. Bakınız nasıl:

Bu cemiyetin vücudu, ruhu, mefkûresi vardır. Alman coğrafyası bu vücudu tarif ediyor. Alman halk bilgisi bu vücudun ruhunu gösteriyor: Alman, iş aşkı, iş sevgisi taşıyan, erkek ve köylü bir halktır. Derin düşünür. Wagner'in (Alman olmak bir şeyi gene o şey için yapmak demektir) — Deutsch sein eine Sache um ihrer selbst willen tun— dediği gibi şeycidir, derin düşünmekle beraber hayal kurmaz. Şefi sever. Fakat bu sevgisi şefi sevmekten değildir, şefin ortaya attığı fikrin ve kanaatin doğru olmasındandır. Sombart güzel ve heyecanlı bir lisanla candan bağlı olduğu sezilen Alman milletinin seciyelerini anlatıyor: Şeycilik (Sachlichkeit), temelli düşünmek (Grundlichkeit), ve kendine hakim olmak. Bu seciyelere dayanan Sombart Alman sosyalizminin amele sosyalizmi değil, halk ve kültür sosyalizmi olduğunu izaha başlıyor: Alman sosyalizmi içtimaî bir düsturculuk (Soziale Normativismus) dur. Bu düsturculuğun bulunduğu yerde ferdlerin davranışı, kökleri siyasî bir cemaatin varlığında bulunan düsturlar tarafından çizilmiştir. (Sf. 60) Bu sosyalizmin gayesi "İktısadî„ de değil, "Kültür„ dedir. Fayda ve refah değerlerinin üstünde daha yüksek değerler bulunduğunu düşünen bir sosyalizm: İşte Alman sosyalizminin seciyesi. Bu sosyalizm Marx sosyalimzinin istediği gibi tek renklilikden uzaktır. Muhtelif kültür

safhaları arasında yeknesaklık değil, ahenk arar. Çünkü Alman sosyalizmi yaşanan hayatı prensip ve doktrin uğruna feda etmez. Bir defa için kesilmiş, seçilmiş bir şey değildir. İcap ederse Almanyanın güzelliği ve eyiliği için prensip feda edebiliriz. Bu bakımdan Sombart kendi sosyalizminin doktrinci değil, tarihci ve gerçekçi (Historisch und realistisch) olduğuna kanidir. Marx sosyalizmine bu suretle cephe alan Sombart, şüphesiz sınıf kavgası fikrinden uzak kalacaktır. İlkin sınır varsa bile bu her şeyden evel millî hudut içindedir. (Bütün emekçiler birleşiniz) hitabiyle Alman sosyalizminin bir ilişiği yoktur. Yeryüzündeki amele sosyalizmini düşünmeyince millî sınıflarla ancak devlet alâkadar olacaktır. Sosyalizmi yapacak sınıf değil, devlettir. Sombart burada Fichte'den beri gelen fikir ananesinin bir mümessili olmaktan başka bir şey değildir.

Profesör Sombart bu esasları anlattıktan sonra küçük, ikinci derecede meselelere geçiyor: millet nedir, nüfus, sıhhat, şef... .ilh meseleleri. Bu son mesele Alman seciyesi için mühimdir. Şef (Führer), akla hemen gelen "Yukarı sınıf„ ,"aşağı sınıf„ mefhumlarile alâkadar olan bir düşünce değildir. *Şef Tanrı tarafından millete gönderilmiştir.* Buna bir prensipe inanır gibi inanmalıyız. Tecrübî bir esas meselâ halkın sesi, umumî irade, plebisit.. Burada hiç ilişiği olmıyan düşüncelerdir. Alman sosyalizmi kültür ve halk sosyalizmi olmakla beraber gene bir soyalizm değil midir? Evet. Sombart bunu kabul ediyor., Şu halde her sosyalizm gibi o da bir içtimaî düzen peşinde olacaktır. Bu düzen sınıflar arasında kurulacaktır. Fakat Alman iktısatçısı (Sınıf - Klasse) kelimesini kullanmıyor, (Stand - état) kelimesini tercih ediyor. Devlet içtimaî hayattaki bu etat'nın hürriyet çerçevesi içinde mevcudiyetine engel olan bazı fikir hastalıkları vardır. Bu hastalıkların izalesi Alman sosyalizmi namına temenni edilecek bir şeydir, ki bu hastalıklar şunlardır: Terakki, müsavatçılık, yeknesak bir emek. İlk ikisi demokrasinin, sonuncusu Marx sosyalizminin ortaya attığı ideologilerdir. Alman sosyalizmi bunlardan kurtulmalıdır. Sombart bu felsefeye dayanan eserinin son bahsinde Devletin plânlı bir iktısada nezaret etmekle mükellef olduğuna işaret ediyor.

Sombart'ın *(Deutscher Sozialismus - Alman sosyalizmi)* ne nasıl bir değer biçilebilir? Eser birkaç aydanberi Alman matbuatında hayli münakaşa edildi. Anlaşıldığına göre bugünkü siyasî rejim eserdeki düşüncelere karşı menfi bir duygu besliyor. Bize göre "Alman sosyalizmi„ , nasyonal - sosyalizmin sağcı temayüllerini fazlasiyle, solcu temayüllerini ise kısmen tatmin etmiştir. Eser devletin nazarını şehirden ziyade köye, sanayi ve ticarette toplanmadan, tamamlanmadan ziyade orta sınıfa elverişli bir siyasete, iktısadî hayatı içtimaileştirmek, devletleştirmekten ziyade plânlı bir iktısada çağırıyor. Nasyonal - sosyalizmin solcu temayül taşıyan muharrirleri şüphesiz bu çağırışı kabul

etmiyorlar. Hattâ bunlardan biri, Ernst Nickisch, Sombart'ın Almanyayı ortaçağa götürmek istediği kanaatindedir.

Eserin bir Türkde bırakacağı intıbalar pek derindir. İlkin Sombart'taki ilim sevgisine işaret edelim. Bu sevgi ayni zamanda bir yurdculuk heyecanı ile de örülmüştür. Eserin başlangıcındaki *(Alles für Deutschland - Her şey Almanya için)* sözü *düşünce ile toprak arasındaki ilişiğin vecizesidir. Düşünce hayatı halâ iğreti ve takma olan Türkiye için bu vecize büyük bir ders kaynağı olmalıdır.*

"Alman sosyalizmi" şark ve bilhassa Türkiye için ders verici sahifeler taşıyor. Sombart büyük sanayiin açtığı uçurumdan, "İktısadi" nin bütün cemiyet değerlerine hâkimiyetinden şikâyet ediyor. Bu hâkimiyet şarkta henüz vücuda gelmedi. Fakat bu memleketlerin gidişi bu noktaya doğrudur. Acaba yeni bir cemiyet siyaseti, Türkiye'ye bir halk sosyalizminin yolunu gösterebilir mi? Sombart'ın pek değerli kitabı bu mevzu üzerinde düşünmek mecburiyetinde olan Türk okumuşlarına zengin düşünme ufukları açacaktır.

Eserin Alman seciyesine ilişen kısmı şey'i olmaktan ziyade Almanlığı haklı olarak candan sever bir Alman bilgicinin nefsî hükümleriyle doludur. Bir Fransız, bir Türk içtimaiyatcısı da Fransızlık veya Türklük hakkında ayni hükümleri ileri sürebilir. Hattâ sosyal - demokrat bir Alman seciyesine elverişli olduğunu isbat edebilir.

Nihayet bir nokta: Alman sosyalizmi adı altında ileri sürülen nazariyenin acaba asıl sosyalizm davasını sınır dışında bıraktığını söyliyebilir miyiz? Maamafih Sombart'ın bu asıl davayı sadece ideoloji addettiğini söyledik. Ne de olsa kolayca kurtulanılamıyacak bir sorgu karşısındayız. Maksadımız yalnızca eseri tanıtmak olduğundan bu gibi noktalar üzerinde durmaksızın yazımızı şu düşünce ile kapayalım: *(Alman sosyalizmi)* bize, kapitalizm teziyle sosyalizm antitezinin yeni bir sentezde toplandığını gösteriyor. Bu bakımdan HEGEL'in yurdunda yeni bir sentez görmek yadırganacak bir şey olmasa gerektir.